

SOSIALARBEIDERES
YRKESHOLDNINGER

En sosialpsykologisk
analyse

av

Björn Christiansen

Institutt for Samfunnsforskning

FORSKNINGSRÅDENES FELLESUTVALG
Oslo 1963

F o r o r d

Side om side med utbygningen av sosiale tjenester og hjelpe-tiltak stiger behovet for sosialarbeidere til å utføre og administrere hjelpetiltakene. Ikke bare det rent kvantitative behov öker, men også kravet til sosialarbeidernes kvalifikasjoner og kunnskaper.

Spørsmålet om en styrking og utbygging av sosialarbeider-utdanningen i Norge ble tatt opp av Sosialdepartementet overfor Kirke- og undervisningsdepartementet våren 1959. For å bringe frem en del materiale som kunne være til hjelp ved vurderingen av spørsmålet vendte Kirke- og undervisningsdepartementet seg deretter til Forskningsrådenes fellesutvalg som påtok seg å ta initiativet til enkelte undersøkelser på området. Ledelsen av undersøkelsene ble overlatt til en arbeidsgruppe bestående av lektor Bernt H. Lund, stipendiat Harriet Holter og undertegnede. Oppgavene ble fordelt på gruppens medlemmer.

Allerede hösten 1960 forelå den første arbeidsrapport fra utvalget. Rapporten het "Sosialarbeiderne og sosialforvaltningen", og var skrevet av Bernt H. Lund. Den omfatter en statistisk undersökelse av de eksisterende sosialarbeiderstillinger i Norge, hvem som utförer det sosiale arbeid innen ulike institusjoner, deres kjönns- og aldersfordeling, deres utdanningsmessige bakgrunn, veksten i antallet stillinger i de siste 10 årene, og det antatte behov for sosialarbeidere i de nærmeste årene fremover.

Foreliggende rapport bygger i ganske stor grad på Bernt H. Lund's arbeid når det gjelder definisjonen av sosialt arbeid og avgrensningen av sosialarbeiderstillinger. Men mens Bernt H. Lund retter oppmerksomheten utelukkende mot stillingsinnehavernes sosiale data, deres kjönns, alder, praksis, etc. vil vi gå ett skritt videre og rette søkelyset mot deres innstillinger og holdninger til eget yrke, deres syn på målsetningsproblemene i sosialt arbeid, deres oppfatning av hvordan sosialarbeiderens yrkesrolle bör utformes og fungere. Vårt siktepunkt er sosialpsykologisk. Det representerer et forsök på å beskrive holdnings- og innstillingsmönstre blant utövende sosialarbeidere. Vi er ikke interessert i den enkelte sosialarbeider, men i sosialarbeiderne som gruppe. Vårt materiale kan ikke gi noen direkte anvisninger på hvorledes sosialarbeider-utdanningen bör legges opp i fremtiden, men det kan gi holdepunkter om betydningen av utdanning mer generelt og om hva som særpreger og rörer seg blant yngre i

motsetning til eldre, utdannede i motsetning til ikke-utdannede sosialarbeidere på forskjellige arbeidsområder.

Mange vil kanskje si at våre resultater ikke er særlig oppsiktsvekkende eller nye, men utelukkende bekrefter noe som enhver iaktager forlengst har vært klar over. Til dette er å svare at vi ikke pretenderer noe mer enn å gi en systematisk beskrivelse av aktuelle forhold. Selv om mange kanskje har vært klar over disse forhold, skulle en bekreftelse på gjetninger og inntrykk også ha sin verdi.

Foreliggende rapport er basert på empiriske undersøkelser foretatt i 1960. Fra midten av februar 1960 og ut året var kurator Guri Grösland knyttet til prosjektet som forskningsassistent. Rapporten var opprinnelig tenkt å foreligge ferdig allerede våren 1961. Dette måtte oppgis da undertegnede sommeren 1960 trakk seg ut av prosjektet i anledning en studiereise til U.S.A. og først kunne gjenoppta arbeidet sommeren 1962.

Fremstillingen og data-behandlingen er blitt gitt en noe mer detaljert form enn det som er vanlig i sosialvitenskapelige rapporter. Dette er gjort fordi rapporten omhandler et emne med en viss almen interesse. Den er skrevet med henblikk på å bli lest av sosialarbeidere og andre uten ekspertkunnskaper på det sosialvitenskapelige område.

For verdifull hjelp og assistanse vil jeg rette en spesiell takk til kurator Kikkan Ustvedt, kurator Guri Grösland, stud. ped. Marit Berggrav, lektor Bernt H. Lund, og til kontorsjefene Kjell Eide og Norman Vetti ved Forskningsrådenes Fellesutvalg. Endelig vil jeg takke Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd for økonomisk støtte til prosjektets gjennomføring.

O s l o, februar 1963.

Bjørn Christiansen

I N N H O L D

	Side
Innledning	1
Utvalg av holdningsmønstre	9
Utvalg av sosialarbeidere	30
Datainnsamlingen - fremgangsmåte og kommentarer	34
Datainnsamlingen - forsøk på analyse av hvem som besvarte og hvem som avviste spørreskjemaet	41
Sammendrag og konklusjon	55
Empiriske resultater - utprøving og modifisering av holdningsskalaene	58
Empiriske resultater - karakteristiske trekk ved sosial- arbeidernes holdninger	76
Empiriske resultater - holdningsvariablenes sammenheng med hverandre og med sosiale bakgrunnsdata	96
Holdningsvariablenes interkorrelasjon	98
Holdningsvariablenes sammenheng med merutdanningsbehov	103
Holdningsvariablenes sammenheng med sosiale bakgrunns- faktorer	105
Representativiteten av funnene	120
Holdningskomponenter i besvarelsen av spørreskjemaet	123
Empiriske resultater - samspillet mellom bakgrunnsfaktorene og deres relasjon til holdningsvariablene	127
Kjønn	130
Praksistid	132
Alder	135
Arbeidsområde	140
Utdanning	145
Noen videre kommentarer	153
Empiriske resultater - utdanningens betydning for holdnings- endring	159
Avslutning og sammendrag	190

INNLEDNING.

Den sosiale sektor av samfunnslivet er for tiden inne i en omformingsprosess minst like omfattende og dyptgripende som den vi finner innen den tekniske og industrielle sektor. På det sosialpolitiske område planlegges og gjennomføres nye trygdeordninger og opprettelse av nye offentlige tjenesteorganer. Blant sosialarbeiderne selv finner vi en orientering i retning av nye målsetninger for arbeidet og de første klare tegn på en yrkesmessig standsbevissthet. Fra begge hold kommer krav om individuelle hjelpetiltak etter vurdering av individuelle behov, og parallelt med dette, krav om videreutdanning og om en form for høyere utdanning som kan bringe sosialarbeiderens kompetanse opp på linje med andre yrkesgrupper innenfor den sosiale sektor.

Oppfatningen av sosialarbeideryrket som en egen profesjon er av nyere dato og har ennå ikke trengt igjennom på alle de felter hvor sosialarbeidere i dag gjør sin innsats. Sosialt arbeid har dype historiske røtter som går hundrevis av år tilbake i tiden. Det har sitt utspring ikke minst i kirkelige og filantropiske bevegelser hvor siktemålet ofte var moralsk og arbeidet som sådan konsentrert om almisser, barmhjertighetstjenester og velgjørenhet. Statusmessig var det snakk om hjelp ovenfra-nedad, men samtidig ikke sjelden om en høy grad av oppofrelse og følelsesmessig engasjement i arbeidet. Hjelpen som ble gitt hadde oftest form av naturalia som mat, medisiner og klær.

I og med den industrielle revolusjon og gjennomføringen av de første offentlige trygdeordninger kommer nye trekk inn i bildet. Barmhjertighets- og velgjørenhetsaspektet forsvinner til fordel for den vanskeligstiltes moralsk betingelsesløse rett til hjelp. Forholdet mellom hjelper og klient blir mer likeverdig, men ikke sjelden også mer upersonlig og fjernt. Hjelpen blir først og fremst kontante økonomiske bidrag, og hjelperens rolle - byråkratens - det å være formidler av offentlige tjenester med liten anledning til individuelle og selvstendige vurderinger.

Gjennom den rivende samfunnsøkonomiske utvikling i den siste mannsalder har de rent materielle behov blitt skjøvet noe i bakgrunnen. Mennesket lever ikke av bröd alene er blitt et velkjent slagord, og man har i større og større utstrekning erkjent at økonomisk støtte er

utilstrekkelige offentlige tjenesteytelser i en moderne velferdsstat. Siktepunktet for sosialt arbeid er blitt mer terapeutisk. Prinsippet om hjelp til selvhjelp har vunnet stadig større gehör og er blitt oppfattet å gjelde ikke bare innenfor en snever økonomisk ramme.

Parallelt med denne forandring i siktepunkt er det i ferd med å skje en forandring i selve synet på sosialt arbeid. Individuell hjelp til individuelle behov forutsetter noe mer enn offentlige trygdeordninger, humanitære og filantropiske livsinnstillinger. Det forutsetter menneskekunnskap, samfunnskunnskap, kunnskap om terapeutiske prinsipper og en personlig egnethet for arbeidet. Sosialt arbeid i denne nyere form krever engasjement i det enkelte individs livssituasjon og livsproblemer. På dette punkt finner vi en viss tilbakevenden til særtrekk ved den tidligste filantropiske virksomhet. På andre punkter finner vi imidlertid klare forskjeller. Forholdet til den vanskeligstilte er ikke giverens og velgjørerens, men rådgiverens; statusforholdet - ikke ovenfra-nedad, men likeverdighet; og arbeidsgrunnet, ikke moraliserende og umyndiggjørende, men basert på det enkelte menneskes rett til hjelp og rett til selvbestemmelse.

Sosialarbeiderens rolle blir ved dette noe langt mer enn formidlerens. Det blir spørsmål om å utvikle et kontaktforhold til den vanskeligstilte, om å diagnostisere problemene, og dernest om å velge de rette hjelpemidler og de rette behandlingsmetoder. Arbeidet vil strekke seg fra opplysninger og råd om hvordan en klient kan dra nytte av spesielle offentlige tjenester, til sakkyndig hjelp med interpersonlige og familiære problemer. Det terapeutiske aspekt vil bestå i å arbeide såvel med sosiale ressurser som med den vanskeligstiltes egne latente muligheter.

Sosialarbeiderens rolle slik den i begynnelsen ble utformet ved sykehusene besto i å ordne opp materielt for pasientene og å utføre arbeid andre pekte ut, men som de ikke selv hadde tid til å beskjeftige seg med. Sosialarbeid ble ikke sett på som en selvstendig profesjon, men oftest som en formidlende og assisterende arm til legens yrkesutøvelse, og enkelte steder, nærmest som en viss spesialisering av sykepleierens arbeidsoppgaver.

I U.S.A. skjedde det for et par ti-år siden en sterk og dyptgående påvirkning av sosialarbeideryrket fra psykoanalytisk psykologi og psykiatri. Grunnet mangelen på kvalifiserte psykiatere og kliniske

psykologer ble mange sosialarbeidere satt til å utføre psykoterapeutisk arbeid under psykiatrisk veiledning og kontroll. Til tross for den statusmessige heving som hermed kom mange sosialarbeidere til del ved at deres arbeid nå ikke lenger representerte en spesialisering av sykepleierens, men av psykiaterens arbeidsoppgaver, er det likevel i de senere år nettopp blant sosialarbeidere innenfor psykisk helsevern skjedd en markert svingning bort fra en ren psykologisk målsetning i arbeidet. Dette betyr ikke at man har vendt psykologien og psykiatrien ryggen og påny konsentrert arbeidet om rent praktiske og økonomiske hjelpetiltak. Man har forsøkt å bygge bro mellom de to siktepunkter gjennom å definere sosialt arbeid som konsentrert om menneskets funksjonering som samfunnsmedlem, om dets plikter og rettigheter som samfunnsborger.

Også på et annet punkt finner vi ideologiske brytninger sosialarbeidere imellom. Den psykoanalytiske og psykiatriske påvirkningen førte til en noe avventende holdning i klientarbeidet, en preferanse for arbeid med motiverte og behandlingsinnstilte klienter. Den betydelige statusøkning som kom mange psykiatriske sosialarbeidere til del førte videre til å understreke en tendens som lenge hadde vært til stede - mange sosialarbeideres større lojalitet overfor egen arbeidsinstitusjon og overordnede innenfor denne institusjon (in casu overlegen) enn overfor sosialarbeider-kolleger og sosialarbeidernes egne yrkesorganisasjoner. Men også på dette område finner vi i dag tegn til endringer. Ekspansivt eller aggressivt sosialt arbeid har enkelte steder blitt litt av en moteretning. Sosialarbeiderens oppgave er ikke å vente passivt på at behandlingstrengende klienter skal banke på kontordøren, men å oppsøke klientene i deres miljø. Arbeid med motivasjonsproblemer er blitt sett på som en sentral oppgave. Det er blitt hevdet at mangel på behandlingsmotivasjon ikke sjelden er klientenes hovedproblem og at arbeidet med å skape en slik motivasjon ofte utgjør halvdelen av behandlingen. Særlig har sosialt gruppearbeid blitt sterkt influert av en slik ekspansiv behandlingsideologi, men også i individuelt sosialt arbeid finner man i dag ikke sjelden klare komponenter av det samme. Knyttet sammen med en slik ekspansiv holdning i klientarbeidet finner man ofte en tilsvarende ekspansiv holdning i definisjonen av sosialt arbeid. Nettopp blant mange psykiatriske sosialarbeidere finnes sterke ønsker om en omvurdering av yrkesrollen og ønsker om en større solidaritet sosialarbeiderne imellom uansett arbeidsområde og spesielle arbeidsmetoder.

Utformingen av sosialt arbeid som en selvstendig profesjon er ennå i sin vorden, og ennå hersker det stor usikkerhet blant sosialarbeiderne selv på dette punkt.¹⁾ Til dels gjelder spørsmålet avgrensingen fra yrkesområder som sosialmedisin, klinisk psykologi, juss og klinisk sosiologi.

I en engelsk innstilling før noen år siden om sosialarbeidernes arbeidsoppgaver, blir en sosialarbeider definert som følger:

"En sosialarbeider er en hvis primære funksjon er å gi direkte hjelp til individer eller grupper med sosiale eller personlige problemer som de ikke selv er i stand til å løse på en adekvat måte uten slik hjelp. Dette vil omfatte å legge til rette og å skaffe tilveie sosiale tjenester såvel som personlig støtte til vanskeligstilte, samt ferdigheter i å yte slik hjelp. Sosialarbeiderens assistanse vil strekke seg fra direkte råd om hvordan en klient skal dra nytte av en spesiell sosial tjeneste til hjelp med personlige problemer gitt av en yrkesmessig faglært sosialarbeider."²⁾

Ønske om å skape en profesjonell avklaring har ikke bare i England, men i en rekke land ført til en kritisk vurdering av hva sosialarbeid er og hvilke kompetansekrav som bør stilles til yrkesutøverne. Fra amerikansk sosialarbeiderhold er det blitt påpekt at det yrkesmessige perspektiv for sosialt arbeid er oppfatningen av mennesket og dets miljø som et felt av samspillende krefter, og at dette perspektiv for så vidt er felles for sosialt arbeid og andre profesjoner som sosialpsykologi og sosialmedisin. Til tross for at perspektivet er det samme, er, hevdes det, siktepunktet for sosialarbeiderens yrkesutøvelse forskjellig fra de andres. Det spesielle ved sosialarbeiderens yrkesutøvelse er konsentrasjonen om menneskets funksjonering når det gjelder dets sosiale roller, dets sosiale relasjoner, dets rettigheter og forpliktelser. Mens psykologiens siktepunkt er individets psykiske funksjonering, legens primære siktepunkt individets legemlige funksjonering, så er sosialarbeiderens siktepunkt individets sosiale rollefunksjonering. Målsetningen for sosialt arbeid er blitt foreslått å være økning eller bedring av individers og gruppers sosiale funksjonering.

- 1) Kfr. Harriet Holter: "Spesialarbeiderens yrkesrolle". Tidsskr. for Samfunnsforskning, 1960, I, 28-49.
- 2) Report of the Working Party on Social Workers. London: Her Majesty's Stationary Service, 1959, p. 331.

Ethvert individ er medlem av et samfunn, og som samfunnsmedlem vil individet - hvis samfunnet skal bestå og utvikles - måtte fylle bestemte roller. Vi har å gjøre med rollen som forsørger, som mor, som arbeidstaker og arbeidsgiver, som ektefelle, osv. Et individs rollefunksjonering kan være forstyrret eller truet av forskjellige grunner: på grunn av svikt i individet selv, på grunn av egenskaper ved individets livssituasjon eller miljø, eller på grunn av urimelige krav i selve det sosiale rollesystem. Et individs sosiale funksjonering kan hemmes eller bryte sammen. Vi står i så fall overfor ulike former for sosial dysfunksjonering. Dette kan ta form av sosiale avvik, brudd på sosiale normer, i sosial isolasjon, eller i mer subtile uttrykk for utilfredshet med egen livssituasjon. Sosialarbeiderens rolle kan - ut fra et slikt teoretisk siktepunkt - karakteriseres som tresidig: forebygging av sosial dysfunksjonering, gjenopprettelse av sosial funksjonering hvor denne har brutt sammen, og endelig arbeid for mer effektiv sosial funksjoner som et mål i seg selv.

Sett fra denne synsvinkel blir sosialt arbeid å betrakte som en selvstendig profesjon som kan ta forskjellige metoder i sin tjeneste: individuelt sosialt arbeid eller sosialt "casework", sosialt gruppearbeid, sosial administrasjon, forskning og områdeplanlegging. Relevant kunnskapsmateriale vil være å finne innen sosialpsykologi, sosialmedisin, sosial lovgivning, sosial statistikk, sosialøkonomi og kriminologi. Men et kjernepunkt i yrkesutøvelsen vil være konsentrasjonen om og den faglige beherskelsen av de spesifikke konkrete arbeidsmetodene. Det er videre viktig å understreke at arbeidet ikke vil være ensidig orientert om tilpassingsproblematikk - om å tilpasse klienter til anerkjente og tradisjonsbundne sosiale normer og roller. En sosialpolitisk orientering er vel så vesentlig, nemlig det å tilpasse de sosiale tjenesteytelse, de sosiale normer og krav, til individuelle behov og individuelle forutsetninger med sikte på å effektivisere menneskers sosiale funksjonering. Dette for eventuelt å lette deres miljøtrykk og å endre de av deres sosiale forpliktelser og ansvar som ikke er av vesentlig karakter, men virker hemmende på tilfredsstillelsen av basale behov.

De synsmåtene som ovenfor er nevnt har ikke trengt helt igjennom ennå hverken i U.S.A. eller her hjemme. Ikke dessto mindre representerer de utvilsomt sentrale fremtidsperspektiver for sosialarbeiderens yrkesrolle.

Det er interessant å merke seg at til tross for at siktemålet for sosialt arbeid blant mange sosialarbeidere nettopp blir sett på som rettet mot individers sosiale rollefunksjonering, er det få yrkesroller i dagens samfunn som er så udefinerte og forskjellig oppfattet som sosialarbeiderens egen.

Med en yrkesrolle siktes til det sett av verdier, oppfatninger og holdninger som er spesifikt forbundet med det å inneha en bestemt stilling eller yrke. En yrkesrolle vil alltid bli bestemt av hvilke forventninger som møter yrkesutøveren, og disse forventninger vil på sin side være bestemt av hvilken utdanning som ligger bak yrkesutøvelsen, hvilken lønn yrkesutøveren oppbærer, og hvilken sosial anseelse yrket har mer generelt. Men en yrkesrolle vil også til en viss grad bestemmes av yrkesutøverne selv - hvorledes de ser på egen yrkesrolle, hvor fornøyd eller misfornøyd de er med den, og hvor meget evner, tid og krefter de har til å bibringe de endringer de måtte finne ønskelige.

Hvis vi retter blikket mot sosialarbeidernes holdning til deres egen yrkesrolle - hvorledes den er eller bør være - kan vi i det minste skille ut fire påvirkningskilder: 1) Hva de har lært om rollen gjennom sin formelle yrkesutdanning, 2) Hva de har lært av kolleger på det arbeidsområde de har gjort til sitt eget; 3) Hva de har lært av yrkeskolleger mer generelt gjennom deltagelse i yrkesforeninger eller en yrkesorganisasjon; og 4) Hva de har brakt med seg inn i yrket gjennom deres livssyn og personlighet slik disse faktorer nå engang er blitt formet av deres tidligste livserfaringer og kulturelle bakgrunn.

Vi vet ikke med sikkerhet i dag hvor utslagsgivende hver enkelt av disse påvirkningskildene er. Sannsynligvis virker de ikke som enkeltstående determinanter, men gjennom et mer eller mindre komplisert samspill. Å trenge nærmere inn i disse forhold står for oss som en interessant forskningsoppgave.

- - - - -

Vi har ovenfor forsøkt å få frem noen av utviklingslinjene innenfor sosialt arbeid. Vi har lagt vekt på å skissere enkelte sider ved tidligere tiders oppfatning av sosialarbeideryrket, og også oppfatninger som for øyeblikket trenger seg frem i andre land såvel som i vårt eget. Det som kanskje slår en sterkest ved den aktuelle situa-

sjon er brytningen mellom forskjellige grunnoppfatninger av hva som bør være siktemålet og målsetningen for sosialt arbeid, og nær forbundet med dette, hva som bør være sosialarbeiderens yrkesmessige rolle overfor sine klienter. Ikke bare står klientforholdet i søkelyset, men det langt videre spørsmål om sosialt arbeid overhodet bør sees som et selvstendig yrke eller som en profesjon.

Det er i den senere tid blitt utarbeidet planer om å videreutbygge og styrke de sosiale tjenesteorganer. At en slik videreutbygning vil øke behovet for sosialarbeiderstillinger er en selvfølge. Men ikke bare spørsmålet om det rent kvantitative behov tiltrekker seg oppmerksomhet. Minst like viktig er de kvalitative aspekter, hvilke oppgaver og funksjoner som skal tillegges de nye stillinger, og parallelt med dette, hvilke krav som må stilles til stillingsinnehavernes kvalifikasjoner og holdninger for å sikre en effektiv rollefunksjonering. Side om side med planleggingen av nye sosiale tjenester er det derfor nødvendig å ta opp til drøfting spørsmålet om sosialarbeiderutdanningens kvalitative sider. En slik drøfting vil selvsagt være rettet fremover i tiden, men den må samtidig ta sitt utgangspunkt i den aktuelle situasjon. Uten et inngående kjennskap til de aktuelle forhold vil ethvert reformarbeid lett bli hengende i luften. Og med kjennskap til de aktuelle forhold tenker vi ikke her bare på utdannelseskapasiteten ved våre sosialskoler, men også på hvilken virkning utdanning har på sosialarbeideres holdninger og innstillinger overfor sitt yrke. På den ene side står den oppfatning at en formell sosialarbeiderutdanning har en altoverskyggende virkning, på den annen side at utdanningsfaktoren liten eller ingen virkning har når det gjelder disse spørsmål, og at modenhet, alder, praksis og livserfaring er langt mer vesentlige faktorer.

En kartlegging av sosialarbeideres holdningsmønstre vil ikke gi svar på hvordan yrkesrollen bør være. Like lite som en undersøkelse av virkningen av sosialskoleutdanning vil gi svar på hvordan sosialskoler bør fungere og hvordan de bør bygges opp. Men opplysninger av denne art vil kunne gi bakgrunnsdata til bedømmelse av den aktuelle situasjon, og dermed i annen omgang, være til hjelp ved planleggingen av nye sosialpolitiske tiltak og tiltak i retning av eventuelt å omorganisere de eksisterende utdanningsforhold for sosialarbeidere. En

oversikt over eksisterende yrkesholdninger vil si oss litt om hvilke betingelser som er til stede for utformingen av en gitt sosial-politisk ønskverdig yrkesrolle. Den vil kort sagt si oss litt om de "krefter" og "tendenser" som er oppe og rörer seg i tiden.

Vi nevnte ovenfor at vi synes å befinne oss i en brytningsperiode mellom ulike oppfatninger av hva som bør være siktemålet for sosialt arbeid. En undersøkelse av sosialarbeideres yrkesholdninger vil kunne kaste lys over intensiteten av denne brytning, og i hvilken grad den har trengt inn i sosialarbeidernes egne rekker. Men minst like interessant som det er å kartlegge brytninger og uoverensstemmelser i målsetnings- og metodespørsmål, er spørsmålet om å lokalisere noen av de faktorer som sannsynligvis bestemmer bildet. I hvor høy grad er det et spørsmål om en generasjonskonflikt, har arbeidsområdet og de tradisjoner som der ligger nedfelt noen betydning, har det allmenne utdannelsesnivå, lengden av den praktiske erfaring eller selve sosialarbeiderutdannelsen noen betydning? En undersøkelse av disse spørsmål vil ha interesse langt utover deres eventuelle praktiske nytteverdi. Vi vil ha å gjøre med et samtidsbilde av et lite segment av det norske samfunn.

UTVALG AV HOLDNINGSMØNSTRER.

Det er ett spørsmål som trenger nærmere avklaring. Vi har vekselvis snakket om sosialarbeideres yrkesholdninger, deres yrkesmessige målsetninger og klientholdninger. Under planleggingen av undersøkelsen dvelte vi lenge ved hvilke spesielle holdnings- eller innstillings-aspekter som er særlig sentrale i sosialarbeideres yrkesorientering. På den ene side sto ønsket om å skaffe til veie et mest mulig allsidig bilde av yrkesorienteringen, på den annen side ønsket om å arbeide med relativt avgrensede holdningsdimensjoner som vi kunne nytte som basis for sammenligninger mellom sosialarbeidere innenfor forskjellige arbeidsområder, med forskjellig utdanning og erfaring, osv.

Med en holdningsdimensjon sikter vi til en skala eller et kontinuum som forskjellige individers holdninger til en bestemt sak kan beskrives i forhold til. En holdningsdimensjon kan aldri observeres direkte. Den er en slags hypotetisk konstruksjon som vi bare kan slutte oss til ad indirekte vei. Den vanligste fremgangsmåten er å ta utgangspunkt i individers verbale ytringer, deres stillingtagen til spørsmål og påstander som direkte eller indirekte refererer seg til dimensjonen, men rent prinsipielt er det intet i veien for å konsentrere seg om ikke-verbal atferd eller om en introspektiv analyse av individers umiddelbare følelser og erfaring.

Vi kan tenke oss flere slike dimensjoner i forbindelse med sosialarbeideres yrkesmessige målsetninger, i forbindelse med deres forhold til sine klienter og til yrket som sådant.

La oss for et øyeblikk konsentrere oss om de yrkesmessige målsetninger. Det er klart at det her er en rekke forskjellige oppfatninger som kan komme på tale. Nå er det imidlertid slik at vi ikke er på jakt etter enkeltstående eller individuelle oppfatninger, men etter bredere mønstre som danner skillelinjer mellom forskjellige sosialarbeidere.

Når det gjelder målsetningsproblemene for sosialt arbeid har vi å gjøre med ulike historiske, sosiale og ideologiske strømninger, strømninger som vi vel må ha grunn til å tro, ikke bare har nedfelt seg som historiske kjensgjerninger, men også i de aktuelle forhold. I vår korte historiske innledning understreket vi at praktisk-

Økonomiske hjelpetiltak har stått som en hjørnestein i sosialt arbeid gjennom lange tider, men at det i de senere tiår har skjedd en viss forandring på dette punkt og at mer psykologiske synspunkter har begynt å vinne innpass. Nettopp i brytningen mellom et psykologisk versus et praktisk-økonomisk siktepunkt for arbeidet finner vi sannsynligvis en holdningsdimensjon som de aller fleste sosialarbeidere kan plasseres i forhold til. Vi kan betegne denne dimensjonen for psykologiseringsdimensjonen.

En annen holdningsdimensjon har å gjøre med i hvilken grad sosialarbeideren skal trenge seg inn på folk, i hvilken grad han skal innta en ekspansiv versus en mer avventende og "stillesittende" yrkesorientering. Også her dreier det seg om ulike idé-messige strømninger - om enn vanskeligere å definere i et historisk perspektiv idet moderne oppfatninger i noen grad faller sammen med eldre yrkesmessige tradisjoner. Vi kan betegne dimensjonen som ekspansjonsdimensjonen.

På basis av vår historiske innledningsoversikt kan vi trekke opp en rekke hypoteser om holdningsdimensjoner som kan anvendes til å beskrive og å analysere sosialarbeideres yrkesmessige orientering. En tredje dimensjon har å gjøre med graden av yrkesbevissthet, hvorvidt sosialt arbeid er å betrakte som et yrke eller kall. Andre dimensjoner peker på forskjellen i forholdet til klientene. En dimensjon her er statusforholdet mellom sosialarbeider og klient, om det bør være dominerende, likestillet eller underkastende. En femte dimensjon - ikke så helt ulik den siste - gjelder den følelsesmessige distanse som bør prege klientforholdet, om det bør være nært og intimt eller upersonlig og fjernt.

Går vi enda et skritt videre til spørsmålet om livsideologi eller livssyn, finner vi også her en rekke mulige holdningsdimensjoner - alt etter hvilken synsvinkel vi ønsker å anlegge, enten det nå er en politisk-økonomisk, en religiøs, en estetisk, eller en mer psykologisk. Selv har vi på dette punkt valgt å ta utgangspunkt i dimensjonen autoritær-humanitær livsinnstilling. Vi har gjort dette fordi vi her står overfor en holdningsdimensjon som har vært gjenstand for en god del forskning i de senere år og hvor det allerede foreligger en nokså godt utprøvet registreringsmetode. Vi sikter her til det nå nesten klassiske arbeidet til Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson og Sanford

om den autoritære personlighet, og deres velkjente F-skala.¹⁾

Det er viktig å understreke at vi omtalte de forskjellige dimensjonene ovenfor som hypotetiske. Når vi bruker uttrykket hypotetisk her skyldes det at vi ikke apriori kan anta at de nevnte dimensjoner virkelig differensierer mellom norske sosialarbeidere, og at norske sosialarbeidere faktisk har meninger og oppfatninger av en relativt konsistent karakter om de spørsmål det her gjelder.

Dette siste poeng bringer oss direkte over på problemet om hvorledes man kan fastslå om en holdningsdimensjon er til stede og hvorledes man rent konkret kan registrere en slik dimensjon.

Som tidligere nevnt definerer vi en holdningsdimensjon som et kontinuum som går fra et ytterpunkt til et annet. Den vanligste måte når det gjelder å måle holdningsdimensjoner er å gjøre bruk av spesielle holdningsskalaer, et sett av nøye standardiserte utsagn og påstander som personer blir oppfordret å ta stilling til og gi uttrykk for om de er enige eller uenige i. Mönstret eller summen av svarene gir oss opplysninger om individets holdning til den sak eller det spørsmål utsagnene refererer til. Det er forskjellige typer av holdningsskalaer, men et fellestrekk ved alle er at de har som formål å tillegge et individs holdning til en bestemt sak, en numerisk posisjon på en skala som går fra et ekstremt positivt til et ekstremt negativt ytterpunkt. I konstruksjonen av slike skalaer er det av stor betydning å velge ut påstander eller ledd som peker hen på forskjellige punkter på skalaen, at noen f.eks. peker hen på den positive siden, andre på den negative og atter andre på mellomliggende intervaller. Hvor mange ledd vi skal gjøre bruk av vil alltid i noen grad være bestemt av hvor nyanserte differensieringer vi ønsker å komme frem til. Önsker vi en grovere inndeling kan noen ganske få ledd være tilstrekkelig, mens vi derimot må gjøre bruk av flere og flere ledd jo større presisjon og jo finere kvantitative nyanseringer vi önsker å oppnå.

Svarene på hvert enkelt ledd som inngår i skalaen behöver nödvendigvis ikke være av noen interesse. Hva vi primært er interessert i er den totalskåren som fremkommer gjennom summering av svarene på de enkelte ledd. Det er selvsagt ingenting i veien for å analysere svarene på det enkelte ledd, men holdbarheten og brukbarheten av skalaen er

↑) Kfr. Adorno, T.W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D.J., & Sanford, R.N. The Authoritarian Personality. New York: Harpers, 1950.

ikke avhengig av det enkelte ledds gyldighet. Ved utvelgelse av ledd er det viktig at de alle står i et slags diagnostisk forhold til den holdningsdimensjonen vi er interessert i å registrere, men dette behøver ikke å bety at forholdet er manifest, at leddet åpent og direkte refererer seg til et annet punkt på dimensjonen. Det vesentlige er at leddet har en diskriminerende evne i forhold til dimensjonen, og dette kan mange ganger være tilfelle til tross for at leddet rent overfladisk betraktet synes å være heller irrelevant for belysning av dimensjonen.

Når vi sier at det er vesentlig at leddet har en diskriminerende evne i forhold til dimensjonen, sikter vi til at enighet og uenighet med leddet korresponderer med forskjellig plassering langs dimensjonen; at folk med ulik plassering på dimensjonen med andre ord vil svare på leddet på en systematisk forskjellig måte. Alle som erklærer seg enig burde følgelig, ideelt sett, være å finne blant de som er på den ene ende av skalaen, og alle de som er uenig, de som er å finne på den annen ende. Jo mindre "overlapping", desto mer perfekt ville vi betegne leddets diskriminerende evne. Nå viser det seg i praksis at svært få ledd er perfekte i denne forstand, men ønskemålet ved utvelgelsen av ledd vil alltid være å tilstrebe en minst mulig grad av "overlapping", og som vi tidligere har nevnt, en slik forskjell leddene imellom at de diskriminerer omtrent like godt mellom ulike punkter langs hele dimensjonen.

Hvis vi hadde såkalte perfekte ledd ville antall holdningskategorier som skalaen var i stand til å diskriminere imellom, være nøyaktig lik det antall ledd som inngikk i skalaen. Det er mange faktorer som virker til å redusere det enkelte ledds diskriminerende evne. Et bestemt uttrykk eller en formulering kan bli misforstått, vekke irrelevante assosiasjoner eller bli oppfattet på en for individet helt særegen måte. Å sikre seg mot slike tolkningsvariasjoner og misforståelser er en viktig oppgave, men ytterst vanskelig når det gjelder det enkelte ledd. Den beste løsningen er ofte å øke leddenes antall. Siden misforståelser som regel er av tilfeldig karakter, dvs. at de en gang går i en retning og fører til f.eks. større enighet enn det ellers ville ha vært, en annen gang går i den motsatte retning, følger det at vi ved å øke leddenes antall utvisker virkningen av slike feilkilder. Et større antall ledd virker med andre ord til å øke

måleinstrumentets reliabilitet, dvs. sannsynligheten for at vi under de samme betingelser vil oppnå nøyaktig det samme resultat, og til å øke dets indre konsistens, den konsistens med hvilken det er i stand til å diskriminere mellom forskjellige individer. En statistisk signifikant indre konsistens er for övrig en betingelse for at vi skal kunne konkludere at en holdningsdimensjon faktisk er til stede.

Vi nevnte ovenfor at det i dag foreligger forskjellige metoder for registrering av holdningsdimensjoner. Selv valgte vi å gjøre bruk av Likert's skaleringsmetode.¹⁾ Denne metode omfatter følgende trinn: 1) Utvelgelse av et stort antall ledd (utsagn eller påstander) som refererer direkte eller indirekte til den dimensjon som ønskes målt. 2) Presentasjonen av leddene til en gruppe av personer som får som oppdrag å angi om de er enig eller uenig i det enkelte ledd og eventuelt hvor sterkt enig eller uenig de er. 3) Tilordning av svarene til bestemte tallverdier og oppsummering av den enkelte persons totalskåre. 4) Undersökelse av graden av korrelasjon som er til stede mellom totalskåren og de enkelte leddskårer. 5) Fjernelse av de ledd som ikke viser pålitelig korrelasjon med totalskåren for derigjennom å sikre at skala-leddene måler noenlunde det samme og at skalaen som helhet peker hen på en enhetlig og konsistent dimensjon.

Det er viktig å merke seg at totalskårene som fremkommer ved bruk av denne skaleringsmetoden ikke har noen absolutt betydning, men bare sier noe om hvorledes et gitt individ ligger i forhold til andre individer. Vi har ingen garanti for at intervallet mellom to og to tallverdier er nøyaktig like stort, men dette er en arbeidshypotese som det er vanlig å gjøre bruk av, og som også vi vil gjøre bruk av. Det vi med sikkerhet kan gjøre er imidlertid å rangere individer i en slags fortlöpende rekkefølge langs et enkelt kontinuum. Nettopp dette, differensieringen av individer langs et kontinuum er selve hovedprinsippet for hva vi har kalt en holdningsdimensjon.

- - - - -

1) Likert, R., A technique for the measurement of attitudes. Arch. Psychol., No. 140, 1932.

La oss i korte trekk gjenta hovedpunktene ovenfor: Vi bestemte oss for å arbeide med følgende hypotetiske holdningsdimensjoner: 1) grad av yrkesbevissthet, 2) grad av psykologisering, dvs. tendensen til å anlegge psykologiske (versus praktisk-økonomiske) synsmåter på arbeidet, 3) grad av ekspansivitet, dvs. tendensen til å anlegge ekspansive (versus passivt avventende) synsmåter på arbeidet, 4) grad av autoritær (versus humanitær) livsideologi, 5) grad av personlig nærhet, dvs. tendensen til å foretrekke et følelsesmessig nært (versus upersonlig og fjernt) forhold til klienten, og 6) grad av sosial innordning, dvs. tendensen til å foretrekke et statusmessig underkastende (versus ikke underkastende) forhold til klienten.

For å prøve holdbarheten av dimensjonene fant vi frem til en rekke påstander eller utsagn som vi antok ville være relevante. Til dette fikk vi bl.a. hjelp av en liten gruppe av praktiserende sosialarbeidere. Det sier seg selv at det er ganske umulig å si hvilke påstander om en bestemt sak som henger sammen og virker diskriminerende, uten først å ha undersøkt dette empirisk gjennom en eller flere forprøver. Gjennom forprøver er det mulig å prøve forskjellige kombinasjoner av påstander. Mest alminnelig er det at man starter ut med en hel serie med påstander som man kan anta direkte eller indirekte peker hen på den dimensjon man ønsker å konsentrere seg om. Deretter søker man så gjennom leddanalyser av svarmaterialet fra en forprøve å rene dyrke eller kultivere utvalget av påstander inntil man kommer fram til de påstander som påviselig synes å henge sammen.

Enkelte ganger - hvis man f.eks. ikke skulle stå overfor noen dimensjon av den art man hadde tenkt seg, kan man oppleve at uansett ledd-kombinasjon fremkommer ingen interkorrelasjon mellom svarene. Andre ganger - kan en klar tendens til interkorrelasjon fremkomme under forprøvebetingelsene, men ikke holde stikk ved de etterfølgende prøvebetingelsene. Dette kan dels skyldes at utvalget av forsøkspersoner har vært forskjellig - forekomsten av en holdningsdimensjon i ett utvalg berger ikke for at den samme dimensjon foreligger i andre utvalg; dels kan det skyldes at den tendensen man fant i første omgang var basert mer på et sammentreff av tilfeldige omstendigheter enn på noen virkelig genuin sammenheng - noe som ofte kan være tilfelle hvis leddanalysen av forprøvematerialet medfører en betydelig reduksjon av leddenes antall.

Fra det som nettopp er sagt går det frem at etter at vi hadde funnet frem til en serie av påstander eller utsagn som vi anså relevante, besto neste skritt i å presentere påstandene til en gruppe forsøkspersoner for å se om de viste den indre sammenheng som vi håpet ville være til stede. Vi sto her overfor et nokså intrikat problem. Som forsøkspersoner ville vi ikke velge praktiserende sosialarbeidere, da disse jo var utpekt å skulle utgjøre vårt endelige utvalg av forsøkspersoner. Å bruke enkelte av disse i forprøveundersøkelsen ville føre inn en ukontrollerbar betingelse, i og med at de umiddelbart ville kjenne igjen påstandene ved den senere datainnsamling og eventuelt bli påvirket av tidligere svar og av den sammenheng disse tidligere svar var gitt under. På den annen side - ved ikke å konsentrere oss om praktiserende sosialarbeidere i første omgang kunne vi ikke være sikre på at de holdningsskalaer som vokste frem av forprøvene ville være gyldige for dette utvalget. Som et kompromiss valgte vi til forprøvene å gjøre bruk av elever ved de to sosialskolene i Oslo. Selvsagt ga dette utvalget ikke noen garanti for skalaenes gyldighet blant praktiserende sosialarbeidere, men - forutsatt at vi fant de nevnte holdningsdimensjoner representert i dette utvalget - anså vi det sannsynlig at så ville være tilfelle. Ved å foreta en ny leddanalyse på grunnlag av den endelige datainnsamlingen kunne vi få dette direkte bekreftet, og hvis bare enkelte av leddene nå skulle vise seg ubrukbare, ville vi alltid ha mulighet til å foreta en ny revisjon av skalaene. En slik annen-gangs revisjon ville ikke borge for en fullstendig reproduserbarhet av resultatene, men - forutsatt at utskiftningen av ledd var minimal, ville selve holdningsdimensjonenes validitet ikke bli nevneverdig svekket eller rokket.

Forprøvematerialet ble innsamlet i februar 1960. Som forsøkspersoner deltok 83 elever ved sosialskolene i Oslo, fordelt med 31 fra Norske Kvinners Nasjonalråds Sosialskole, og med 24 og 28 elever fra henholdsvis 1. og 2. sosiallinjeklasse ved Norges Kommunal- og Sosialskole.

Elevene ble prøvet klassevis. Etter hver påstand ble elevene bedt om å angi om de var enige eller uenige med påstanden, og hvor sterkt enige eller uenige de var. Etter å ha fått elevenes reaksjoner på påstandene ble svarmaterialet kodet. Dvs. hvert svar ble

tilordnet en bestemt tallverdi. Følgende tilordningsverdier ble nyttet:

Svarkategori	Sterkt enig	Moderat enig	Svakt enig	Svakt uenig	Moderat uenig	Sterkt uenig
Skåreverdi	1	2	3	5	6	7

Skåreverdi 4 ble benyttet i de tilfelle hvor forsøkspersonen enten unnlot å angi noe svar i det hele tatt eller anga en kombinasjon av svakt enig og svakt uenig.

Skåretilordningen ovenfor forutsetter at samtlige ledd eller påstander som inngår i skalaen går i samme retning, dvs. at uenighet respektiv uenighet står for det samme fra ledd til ledd og peker hen på den samme side av det holdningskontinuum man ønsker å studere. Hvis dette ikke er tilfelle, er man nødt til å snu skåretilordningen ved enkelte av leddene.

Etter å ha skåret alle svarene, ble hvert individs skåreverdier på den enkelte skala summert. De totalskårene som derved fremkom, ble tatt som utgangspunkt for den etterfølgende leddanalyse. Som tidligere nevnt tok leddanalysen sikte på å undersøke skalaleddenes interkorrelasjon, dvs. skalaens indre konsistens. Gjennom suksessive leddanalyser håpet vi å komme frem til de påstander eller ledd som viste positiv korrelasjon med skalaen som helhet. En høy korrelasjon på dette område borger for en høy indre konsistens og en adekvat diskriminerende evne til hvert av leddene.

Vi valgte å gjøre bruk av en bestemt type av leddanalyse, nemlig den såkalte "Discriminatory Power Technique".¹⁾ Dette er en statistisk metode som er blitt mye brukt i innstillingsundersøkelser i senere år og som ved hjelp av relativt enkle statistiske operasjoner gir oss opplysninger om i hvilken grad et gitt ledd korrelerer med skalaen som helhet. Metoden går i korthet ut på at man på basis av fordelingen av forsøkspersonenes totalskårer utskiller de hvis totalskårer faller i henholdsvis den øverste og nederste fjerdedel av fordelingen. Disse to utvalg sammenlignes så med hensyn til deres gjennomsnittlige skåreverdi på hvert av leddene. Hvis forskjellen i gjennomsnittskårer på et

1) Kfr. Murphy, G. & Likert, R. Public Opinion and the Individual. New York: Harpers, 1938.

ledd er statistisk signifikant - har vi grunn til å anta at leddet korrelerer på en signifikant måte med totalskåren. Hvis forskjellen er ubetydelig eller går i gal retning, dvs. hvis gjennomsnittskåren til utvalget i nederste kvartil blir større enn gjennomsnittskåren til utvalget i øverste kvartil, gir dette uttrykk for at leddet ikke korrelerer med totalskåren. I så fall - må vi forkaste leddet. Dette vil på sin side innvirke på totalskåren og på den opprinnelige kvartilinndelingen. Nye totalskårer må beregnes, og den samme prosedyre må gjentas som er blitt beskrevet ovenfor. Det er denne frem- og tilbakeprøvningen vi sikter til med betegnelsen suksessive leddanalyser.

Man kan spørre hvor stor forskjellen mellom gjennomsnittsverdiene på ett ledd må være for å kunne betegnes som statistisk signifikant. Dette vil være avhengig av utvalgenes størrelse og også av ledd-skårefordelingen i de to utvalg. Som kriterium for en statistisk signifikant forskjell har vi valgt et relativt konservativt krav, nemlig at forskjellen skal være signifikant på ca. 1 %-nivået, dvs. at bare i ett av 100 tilfeller kan en slik forskjell antas å skyldes tilfeldige omstendigheter. Hvor stor forskjellen må være for å tilfredsstille et slikt krav har vi kommet frem til gjennom beregning av standardfeilene til forskjellene for et utvalg av leddene, og antatt at den beregnede gjennomsnittsverdi kunne generaliseres til samtlige ledd.

Vi skal i det følgende gi en oversikt over de forskjellige holdningsskalaene vi kom frem til på grunnlag av våre forprøveanalyser. Vi har valgt bare å presentere de leddene som viste signifikant samsvar med skalaene som helhet. Det er viktig å gjøre oppmerksom på at dette utgjør et utvalg av de leddene som opprinnelig ble anvendt i forprøveskalaene. På basis av den suksessive leddanalysen ble skala nr. 1 (heretter kalt yrkesbevissthetsskalaen) redusert fra 18 til 10 ledd, skala nr. 2 (psykologiserings-skalaen) fra 21 til 12 ledd, skala nr. 3 (ekspansjons-skalaen) fra 12 til 9 ledd, skala nr. 4 (følelsesdistanse-skalaen) fra 22 til 12 ledd, skala nr. 5 (statusrelasjons-skalaen) fra 24 til 14 ledd, og endelig, skala nr. 6 (livssynskalaen) fra 17 til 12 ledd. I tillegg til de ledd som ikke oppfylte kravene til signifikant samsvar med totalskåren, ble også noen ledd forkastet ut fra ønsket om å gjøre de endelige skalaene relativt korte. Det er også viktig å gjøre oppmerksom på at de skalabetegnel-

sene som er nyttet ovenfor bare sikter til vår tolkning av hva skalaene registrerer, og at begrepene "psykologisering", "yrkesbevissthet", etc., således får et rent operasjonelt innhold.

I tabellverket som følger er angitt gjennomsnittsverdiene og variasjonsbredden til totalskårene på den enkelte skala i utvalget som helhet, samt i øvre og nedre kvartil-utvalg. Videre er angitt gjennomsnittsverdiene ved hvert ledd for totalutvalget (N=83) og for øvre og nedre kvartil-utvalg, samt differansen mellom de to siste verdier - leddets såkalte "Discriminatory Power" eller "D.P.". Jo større denne verdien er, jo høyere er gjennomgående korrelasjonen mellom leddet og skalaen som helhet, og jo høyere disse verdier generelt sett er, jo høyere skalaens indre konsistens.

Tabell 1 til 6 gir en oversikt over de tentative holdnings-skalaene vi kom frem til på grunnlag av forprøvene.¹⁾

Skala nr. 1: yrkesbevissthetsskalaen - tar sikte på å registrere sosialarbeideres grad av yrkesbevissthet. Med yrkesbevissthet siktes her til i hvilken utstrekning sosialt arbeid oppfattes som et yrke som andre yrker, som et yrke som forutsetter kunnskap og utdanning, betaling og regulerte arbeidsforhold, lojalitet overfor yrket som sådant, og et ønske om å bli opplært og undervist av personer med forankring i samme yrke. Sosialarbeidere med lav yrkesbevissthet, vil, ifølge vår oppfatning, underbetone betydningen av kunnskap og undervisning, se på lojalitet overfor institusjonen og overordnede som viktigere enn lojalitet overfor yrket, de vil finne forbilder i andre yrkesgrupper enn deres egen, de vil understreke betydningen av barmhjertighet, hjertevarme, offervilje, livserfaring og sunn fornuft, på bekostning av kunnskap, lønns-, arbeids- og utdanningsforhold.

Skala nr. 2: psykologiserings-skalaen - tar sikte på å registrere sosialarbeideres tilbøyelighet til å anlegge en psykologisk versus praktisk-økonomisk målsetning i arbeidet og deres opptatthet av psykologiske problemer og behandlingsmetoder mer generelt. Skalaen er basert på antagelsen om at sosialarbeidere med høy psykologiserings-tendens vil være uenig i at praktisk og økonomisk hjelpearbeid er mer nyttig enn arbeid med den enkelte klients livsproblemer, uenig i at en sosialarbeider aldri bør påta seg mer enn å hjelpe en klient med rent praktiske gjøremål, uenig i at en sosialarbeider aldri bør inn-

1) Vi skal i et senere kapittel komme tilbake til skårefordelingene på de forskjellige skalaer. Skårefordelingene for enkelte av forprøveskalaene er vist på figur 1 til 6, se side 63ff.

Tabell 1.

Leddanalyse av skala nr. 1: Yrkesbevissthetsskalaen.^{x)}

Nr.	Ledd-innhold	Gjennomsnitt i			D.P.
		Total- utvalget	Nedre kvartil	Övre kvartil	
1	En dyktig lege med en bred sosial orientering vil alltid være en sosialarbeiders beste læremester.	3,71	1,86	5,52	3,66
2	En virkelig god sosialarbeider gir gjerne avkall på fritid og personlige fornøyelser for å hjelpe andre.	4,05	1,76	6,38	4,62
3	Når alt kommer til alt er hjertevarme og offervilje langt viktigere egenskaper for en sosialarbeider enn all verdens kunnskap.	3,93	1,62	6,24	4,62
4	Uten barmhjertighet som drivende kraft vil sosialarbeideren stå maktesløs overfor de fleste av sine oppgaver.	4,30	1,90	5,95	4,05
5	Det er en feiltagelse å tro at mengden av formell utdanning har betydning for en sosialarbeiders dyktighet.	4,27	2,62	5,62	3,00
6	Det er feil å tro at man får tak i de beste sosialarbeiderne ved å lokke med høyere lønninger og gode arbeidsvilkår.	3,47	2,14	5,67	3,53
7	Taknemlighet er den beste lønn i sosialt arbeid.	4,72	2,52	6,71	4,19
8	Sosialt arbeid kan aldri helt bli et yrke som andre yrker.	4,27	1,52	6,71	5,19
9	Sunn fornuft og livserfaring er for en sosialarbeider langt viktigere enn utdanning og teoretiske kunnskaper	3,59	1,90	6,24	4,34
10	En sosialarbeider bør alltid føle større lojalitet overfor sine overordnede og sin institusjon enn overfor sosialt arbeid som yrke.	5,76	5,19	6,57	1,38

Antall forsøkspersoner i totalutvalget..... 83
 i nedre kvartil 21
 i övre kvartil 21

Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget 16 - 70
 i nedre kvartil 16 - 28
 i övre kvartil 55 - 70

Gjennomsnittet til skalaskårene i totalutvalget 42,07
 i nedre kvartil 23,05
 i övre kvartil 61,62

x) Skalaen er slik konstruert at størst yrkesbevissthet gir høyest skalaskåre såvel som leddskåre. Uenighet med leddene gir høyest skåre.

Tabell 2.

Leddanalyse av skala nr. 2: Psykologiseringsskalen.^{x)}

Nr.	Leddinhold	Gjennomsnitt i			D.P.
		Total- utvalget	Nedre kvartil	Övre kvartil	
1	Hvis en klient har glemt en timeavtale med en sosialarbeider, bør sosialarbeideren alltid vise toleranse ved ikke å nevne forglemmelsen ved neste møte.	4,73	3,71	6,05	2,34
2	En sosialarbeider som først og fremst konsentrerer seg om praktisk og økonomisk hjelpearbeid, vil i det lange løp gjøre mer nytte for seg enn en som graver seg ned i arbeidet med den enkelte klients livsproblemer.	4,35	2,14	6,45	4,31
3	En sosialarbeider som påvirker sine klients holdninger og innstillinger går utenom sin kompetanse.	3,77	2,67	4,13	1,46
4	En sosialarbeider bør alltid unnlate å si eller gjøre ting som kan virke foruroligende på en klient, eller gjøre ham sint eller lei seg.	3,94	2,67	5,45	2,78
5	En sosialarbeider skal ikke beskjeftige seg med sin klients personlighet.	4,67	3,10	5,95	2,85
6	En sosialarbeider bør alltid overlate til andre fagfolk å beskjeftige seg med klientens sjelelige problemer.	3,58	1,90	4,86	2,96
7	En sosialarbeider bør aldri innlate seg på å drive psykoterapi.	2,29	1,57	3,18	1,61
8	En sosialarbeider bør aldri påta seg mer enn å hjelpe en klient med mer praktiske gjøremål.	5,54	3,95	6,55	2,60
9	For en sosialarbeider er kunnskap om sosiale hjelpekilder langt mer vesentlig enn kunnskap om personlighetspsykologi og psykiatri.	4,89	3,57	6,45	2,88
10	En sosialarbeider som bare konsentrerer seg om noen få klienter gjennom flere år, svikter sin egentlige oppgave.	3,77	1,90	5,73	3,83
11+	Å ha gjennomgått psykoterapi selv burde ideelt sett være en viktig del av sosialarbeiderens utdanning.	4,63	3,67	5,59	1,92
12	En sosialarbeider som trekker frem ubeviste tanker og følelser hos sin klient, gjør alltid mer skade enn gagn.	4,87	3,00	6,23	3,23

Antall forsøkspersoner i totalutvalget 83
 i nedre kvartil 21
 i övre kvartil 22

Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget 20 - 77
 i nedre kvartil 20 - 40
 i övre kvartil 61 - 77

Gjennomsnittet til skalaskårene i totalutvalget 51,04
 i nedre kvartil 33,88
 i övre kvartil 66,82

- x) Skalaen er konstruert slik at størst psykologiseringstendens gir høyest leddskåre såvel som totalskåre. Uenighet med leddene gir høyest skåre.
- + Den tallmessige konvertering av svarene på dette ledd er blitt snudd for at høyest skåre konsekvent skal stå for sterkest psykologiseringstendens, dvs. enighet med leddet gir høyest skåre.

Tabell 3.

Leddanalyse av skala nr. 3: Ekspansjonsskalaen^{x)}.

Nr.	Leddinhold	Gjennomsnitt i			D.P.
		Total- utvalget	Nedre kvartil	Övre kvartil	
1	En sosialarbeider bør tilpasse seg sitt arbeidssted og ikke vise misnöye selv om arbeidet han blir pålagt ikke alltid er det han selv mener er mest viktig og betydningsfullt.	3,45	1,67	5,58	3,91
2+	En person som er redd for å virke påtrengende og nysgjerrig egner seg svært dårlig som sosialarbeider.	3,11	2,67	3,74	1,07
3	En sosialarbeider som ikke tar seg nær av å bli avvist mangler følsomhet og kan lett gjøre mer skade enn gagn.	5,76	4,80	6,47	1,67
4	En sosialarbeider bør alltid umiddelbart respektere andres beslutninger om de vil ha hjelp eller ikke.	3,70	2,33	5,53	3,20
5	En sosialarbeider bør alltid være forsiktig med å påta seg noe som kan virke som påtrengende innblanding i andre menneskers anliggender.	2,30	1,33	3,58	2,25
6	En sosialarbeider bør aldri spille sin arbeidskraft på personer som ikke uttrykkelig har bedt om hjelp.	5,31	3,67	6,32	2,65
7	En sosialarbeider som opptrer aggressivt og forsøker å øve press på andre institusjoner i sine bestrebelser på å få disse til å yte en klient hjelp, skader sitt yrkes renommé.	3,90	2,57	4,84	2,27
8	En sosialarbeider som beskjefitiger seg med andre problemer hos en klient enn de vedkommende direkte ber om hjelp med, fratrar klienten muligheten for selvbestemmelse.	4,58	2,57	5,89	3,32
9+	En av en sosialarbeiders viktigste oppgaver er å påvirke sine overordnede slik at han får anledning til å utføre det arbeid han selv mener er viktig.	4,25	3,71	5,37	1,66

Antall forsøkspersoner i totalutvalget 83
 i nedre kvartil 21
 i övre kvartil 19

Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget 13 - 53
 i nedre kvartil 13 - 31
 i övre kvartil 43 - 53

Gjennomsnittet til skalaskårene i totalutvalget 36,36
 i nedre kvartil 25,24
 i övre kvartil 47,32

- x) Skalaen er slik konstruert at sterkest ekspansjonstendens gir høyest leddskåre såvel som totalskåre. Uenighet med leddene gir høyest skåre.
 + Disse ledd er snudd for at høyest skåre konsekvent skal stå for sterkest ekspansjonstendens. Enighet med disse leddene gir altså høyest skåre.

Tabell 4.

Leddanalyse av skala nr. 4: Følelsesdistanseskalaen.^{x)}

Nr.	Leddinhold	Gjennomsnitt i			D.P.
		Total- utvalget	Nedre kvartil	Övre kvartil	
1+	En sosialarbeider bør aldri være dus eller på fornavn med en voksen klient	3,13	2,52	3,60	1,08
2	En sosialarbeider bør anstrenge seg for å bli likt av sin klient.	4,49	3,38	5,75	2,37
3	En sosialarbeider bør alltid gi klienten forhåpninger om støtte og hjelp.	3,76	2,33	5,10	2,77
4+	En sosialarbeider bør alltid holde klienten på tre skritts avstand.	3,28	2,52	3,65	1,13
5	En sosialarbeider bør alltid være villig til å besvare spørsmål fra klienten om seg selv eller sitt privatliv.	5,48	4,29	6,60	2,31
6	En sosialarbeider bør forsøke å få i stand et nært og intimt følelsesmessig forhold til klienten.	5,80	4,33	6,90	2,57
7	En sosialarbeider bør uopphørlig gi uttrykk for varme og sympati med sin klient.	4,73	3,10	6,30	3,20
8	En sosialarbeider bør kunne ta seg den frihet privat å låne en klient penger i et knipetak.	4,19	3,24	5,80	2,56
9	En sosialarbeider bør føle seg ett med klienten og oppleve seg i vedkommendes situasjon.	3,64	2,00	5,60	3,60
10	En sosialarbeider bør i enkelte situasjoner kunne tillate seg å gi en klient et kjærtegn som f.eks. å stryke over håret eller legge armen om skulderen.	3,37	2,52	4,20	1,68
11	En sosialarbeider bør identifisere seg helt med sin klient.	4,87	2,90	6,20	3,30
12	En sosialarbeider bør aldri nekte å motta gaver eller presenter fra sin klient.	4,11	2,62	5,85	3,23

Antall forsøkspersoner i totalutvalget 83
 i nedre kvartil 21
 i øvre kvartil 20

Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget 13 - 73
 i nedre kvartil 13 - 43
 i øvre kvartil 61 - 73

Gjennomsnittet til skalaskårene i totalutvalget 50,86
 i nedre kvartil 35,78
 i øvre kvartil 65,56

x) Skalaen er slik konstruert at ønske om størst følelsesmessig distanse gir høyest leddskåre såvel som skalaskåre. Uenighet med leddene gir høyest skåre.

+ Den tallmessige konvertering av disse ledd er blitt snudd for at høyest skåre konsekvent skal stå for ønske om størst distanse. Enighet med disse leddene gir altså høyest skåre.

Tabell 5.

Leddanalyse av skala nr. 5: Statusrelasjonsskalaen.^{x)}

Nr.	Leddinhold	Gjennomsnitt 1			D.P.
		Total- utvalget	Nedre kvartil	Övre kvartil	
1	En sosialarbeider bør aldri erklære seg åpent uenig med sin klient.	4,76	2,76	6,38	3,62
2	En sosialarbeider bør som regel ikke være den første til å ta ordet i samvær med en klient.	4,13	2,90	4,62	1,72
3	En sosialarbeider bør behandle sin klient som en æret gjest.	4,33	2,81	5,81	3,00
4	En sosialarbeider bør alltid gi sin klient følelsen av å være den overlegne	5,37	3,76	6,52	3,76
5+	En sosialarbeider bør ikke gi slipp på sin egen omgangsform for å oppnå bedre kontakt med en klient.	2,99	2,38	3,43	1,05
6	En sosialarbeider bør alltid smile eller le med hvis en klient spøker.	3,35	2,43	5,05	2,62
7	En sosialarbeider bør aldri stille direkte personlige spørsmål uten samtidig å gi en forklaring.	3,06	2,05	4,57	2,52
8	En sosialarbeiders kontor bør være meget enkelt utstyrt for at klienten ikke skal føle seg beklemt.	3,72	2,81	5,00	2,19
9	En sosialarbeider bør besvare alle spørsmål en klient kommer med.	4,04	2,24	5,24	3,00
10	En sosialarbeider som skal arbeide med familieproblemer bør helst være gift og ha barn selv.	4,16	3,14	5,14	2,00
11	En sosialarbeider bør alltid la klienten dirigere samtalens forløp.	4,96	3,19	6,48	3,29
12	En sosialarbeider bør anstrenge seg for å etterkomme alle en klients ønsker	5,12	3,86	6,48	2,62

Antall forsøkspersoner i totalutvalget	83
i nedre kvartil	21
i övre kvartil	21
Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget	19 - 78
i nedre kvartil	19 - 42
i övre kvartil	60 - 78
Gjennomsnittet til skalaskårene i totalutvalget	49,40
i nedre kvartil	34,33
i övre kvartil	65,43

- x) Skalaen er slik konstruert at ønske om et underkastende statusforhold gir lavest leddskåre såvel som totalskåre. Enighet med leddene gir lavest skåre.
- + Konverteringen av dette ledd er snudd for at lavest skåre konsekvent skal stå for ønske om et underordnet statusforhold. Enighet med leddet gir altså høyest skåre.

Tabell 6.

Leddanalyse av skala nr. 6: Livssynskalaen^{x)}

Nr.	Leddinhold	Gjennomsnitt i			D.P.
		Total- utvalget	Nedre kvartil	Övre kvartil	
1	Når alt kommer til alt ligger det i menneskets natur aldri å gjøre noe uten et sideblikk til egen fortjeneste.	3,61	2,38	4,90	2,52
2	Ingen svakhet eller vanskelighet kan holde oss tilbake hvis vi bare har den tilstrekkelige viljestyrke.	4,28	2,62	5,86	3,24
3	Det er et feiltrinn å stole på noen som ikke ser deg rett inn i øynene.	5,51	4,10	6,71	2,61
4	Når en person har problemer og bekymringer, er det best for vedkommende ikke å tenke på det, men forsøke å konsentrere seg om hyggelige ting.	5,24	4,24	6,43	2,19
5	Hvis folk arbeidet mer og snakket mindre, ville alle få det langt bedre.	4,23	2,43	6,43	4,00
6	Unge mennesker har ofte opprørske ideer, men etter som de vokser til, må man kunne vente at de gjør seg ferdig med dem og slår seg til ro.	4,31	2,14	6,05	3,81
7	Intet sunt, normalt og anstendig menneske vil noengang kunne tenke seg å såre en virkelig nær venn eller slektning.	4,84	3,24	6,38	3,14
8	Man skal unngå å foreta seg ting offentlig som for andre fortøner seg som galt, selv om man vet med seg selv at det man har lyst til er riktig.	4,71	2,86	6,05	3,19
9	Det er viktig for opplæring og effektivt arbeid at våre lærere eller overordnede planlegger i detalj hva som skal gjøres og hvordan det skal utføres.	4,82	3,10	6,52	3,42
10	Det er neppe noe mer lavtstående enn en person som ikke føler stor kjærlighet, takknemlighet og respekt for sine foreldre.	5,64	3,57	6,90	3,33
11	Det er visse ting som er så intime og personlige at det ikke kan betroes selv ens nærmeste venner.	2,89	1,76	4,19	2,43
12	Enhvert menneske burde ha fullstendig tro på en eller annen overnaturlig makt hvis avgjørelser man kan følge uten å tvile.	4,95	3,29	6,52	3,23
13	Man kan inndelegge mennesker i to adskilte grupper: de sterke og de svake.	6,24	5,71	6,90	1,19
14	Når menneskenaturen er som den er, vil det alltid være krig og konflikter.	3,67	2,05	5,67	3,62

Antall forsøkspersoner i totalutvalget	83
i nedre kvartil	21
i øvre kvartil	21
Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget	23 - 95
i nedre kvartil	23 - 52
i øvre kvartil	78 - 95
Gjennomsnittet til skalaskårene i totalutvalget	64,90
i nedre kvartil	43,48
i øvre kvartil	85,52

x) Skalaen er slik konstruert at oppslutning om humanitære livsholdninger gir høyest leddskåre såvel som skalaskåre, mens oppslutningen om en autoritær livsholdning gir lavest leddskåre såvel som skalaskåre. Enighet med ledene gir lavest skåre.

late seg på å drive psykoterapi, uenig i at kunnskap om sosiale hjelpemidler er langt mer vesentlig enn kunnskap om personlighetspsykologi og psykiatri, og uenig i at en sosialarbeider som bare konsentrerer seg om noen få klienter gjennom flere år svikter sin egentlige oppgave. På den annen side vil han være enig i at å ha gjennomgått psykoterapi selv ideelt sett burde være en viktig del av en sosialarbeiders utdanning.

Tar vi for oss det andre ytterpunkt vil vi tro at en person med en lav psykologiseringstendens vil være tilhenger av at man ikke bør røre ved en klients personlighet, ikke påvirke en klients holdninger og følelsesmessige innstillinger, ikke trekke frem ubevisste tanker og følelser, ikke nevne forglemmelser eller påpeke disse i behandlingssmessig øyemed, ikke beskjefte seg med sjelelige problemer, og så langt det er mulig unngå å provosere en klients følelser.

Skala nr. 3: ekspansjonsskalaen - tar sikte på å registrere tilbøyeligheten til å anlegge et ekspansivt versus et passivt-avventende perspektiv i arbeidet. Skalaen bygger på antagelser om at sosialarbeidere som er preget av et ekspansivt perspektiv i arbeidet, vil være uenig i at man alltid umiddelbart bør respektere andres beslutninger om de vil ha hjelp eller ikke, uenig i at man bare bør arbeide med personer som uttrykkelig har bedt om hjelp, og uenig i at man bare bør arbeide med de problemer en klient direkte ber om hjelp for. På den annen side vil han være enig i at en sosialarbeider ikke bør ta seg nær av å bli avvist, ikke være redd for å virke påtrengende og nysgjerrig, ikke vike tilbake for opptre aggressivt og øve press overfor andre institusjoner for å få disse til å yte en klient hjelp i et knipetak, og ikke alltid døyve i seg misnöye og skuffelse over å bli pålagt arbeid som han selv mener er mindre viktig. Han vil tvert imot se på som en av en sosialarbeiders viktigste oppgaver å påvirke sine overordnede slik at han får anledning til å utføre det arbeid han selv mener er viktig. Rent generelt vil han mene at en utadrettet dristighet er langt å foretrekke fremfor en avventende forsiktighet, det være seg i forhold til egen arbeidssituasjon, i forhold til egen eller andre institusjoner eller i forhold til det praktiske klientarbeidet.

Skala nr. 4: følelsesdistanseskalaen - tar sikte på å registrere den grad av nærhet eller avstand en sosialarbeider ønsker

å stå i til sine klienter. Skalaen bygger på antagelsen om at en sosialarbeider som ønsker stor avstand vil slutte opp om at man ikke bør være dus eller på fornavn med en voksen klient, at man ikke bør anstrenge seg for å bli likt av en klient, at man ikke alltid bør gi forhåpninger om støtte eller hjelp, at man ikke bør besvare personlige spørsmål, at man aldri privat bør låne en klient penger, at man ikke bør føle seg ett med en klient eller oppleve seg i vedkommendes situasjon, og endelig at man under ingen omstendighet bør gi en klient kjærtegn eller være villig til å motta gaver fra en klient.

En sosialarbeider som går inn for en nær følelsesmessig distanse, vil - ifølge vår oppfatning - være tilbøyelig til å reagere motsatt av det som ovenfor er nevnt. Han vil erklære seg enig i å låne en klient penger i et knipetak, enig i å besvare personlige spørsmål, enig i at en sosialarbeider bør kunne være dus med en klient, og sterkt uenig i at en sosialarbeider alltid bør holde en klient på tre skritts avstand.

Skala nr. 5: statusrelasjons-skalaen - tar sikte på å registrere en sosialarbeiders tendens til å tillegge klienten en overordnet status eller rang. Skalaen bygger på antagelsen om at en sosialarbeider som er tilbøyelig til å tillegge klienten overordnet rang, vil være enig i at en sosialarbeider ikke bør erklære seg åpent uenig med en klient, ikke selv være den første til å ta ordet, at klienten bør behandles som en æret gjest og gis følelsen av å være den overlegne, at sosialarbeideren bør smile og le med når klienten spøker og være villig til å gi slipp på sin egen omgangsform for å få bedre kontakt, at sosialarbeideren aldri bør stille personlige spørsmål uten å gi forklaring, at hans kontor bør være slik at klienten aldri føler seg beklemt, at han helst bør ha samme familiære status som klienten, at han alltid bør la klienten dirigere samtalens forløp, at han bør anstrenge seg for å etterkomme klientens ønsker og alltid besvare klientens spørsmål. Skalaen er slik konstruert at uenighet med utsagnene ikke nødvendigvis betyr preferanse for å tillegge klienten en underlegen rang eller status. Enkelte av leddene peker ikke entydig på statusrelasjoner. Hertil kommer at skalaen utelukkende tar sikte på å registrere holdninger, og således ikke nødvendigvis sier noe om den enkelte sosialarbeiders faktiske tilbøyelighet til å rangstrukturere sine klientforhold.

Den siste innvendingen kan med samme rett rettes mot følelsesdistanse-skalaen. Også denne registrerer utelukkende holdninger og sier ikke noe om en sosialarbeiders faktiske tilbøyelighet til følelsesmessig nærhet eller avstand. Betegnelsene følelsesdistanse-skalaen og status-relasjons-skalen er begge noe misvisende i forhold til sitt innhold. Det meste vi med sikkerhet kan si er at de dog begge synes å peke hen på knipper av holdninger - i alle fall blant våre forprøvesubjekter.

Skala nr. 6: livssynskalaen - tar sikte på å registrere i hvilken grad forsøkspersonene er preget av en autoritær versus humanitær livsideologi. Skalaens forskjellige ledd er hentet fra F-skalaen til Adorno og medarbeidere. Dette er en skala som ble konstruert for å registrere autoritære personlighetstrekk. En autoritær personlighet blir definert som et syndrom av holdninger omfattende bl.a. følgende 7 variabler eller aspekter: 1) konvensjonalisme (blind oppslutning om konvensjonelle middelklasseverdier), 2) autoritær underkastelse (underkastende og ukritisk holdning overfor idealiserte moralske autoriteter), 3) autoritær aggresjon (tilbøyelighet til å være på utkikk etter og til å fordømme, avvise og straffe personer som forbryter seg mot konvensjonelle verdistandarder), 4) anti-intraceptivitet (opposisjon og motstand mot det subjektive, det hypotetiske og det føyte), 5) overto og stereotypi (tilbøyelighet til å tenke i fastlåste kategorier og til å tro på at et individs skjebne blir bestemt av mystiske krefter), 6) makt og "tøffhet" (identifisering med maktsymboler, overdreven fremhevelse av betydningen av makt og styrke, overopptatthet med dimensjonen dominerende-underkastelse, sterk, svak, etc.), 7) destruktivitet og kynisme (generalisert fiendtlighet, bakvaskelse og forakt overfor humanitære verdier og symboler.

De forskjellige revisjoner av F-skalaen består av et større antall påstander som henspiller på de forskjellige trekkene som nettopp er nevnt. I konstruksjonen av vår egen livssynskala har vi tatt med to ledd til belysning av hvert av trekkene. Til belysning av trekk nr. 1 - ledd nr. 7 og 8, hentet henholdsvis fra Adornos skala-revisjon nr. 45 ledd 42, og fra skalarevisjon nr. 78 ledd 19; til belysning av trekk nr. 2 - ledd nr. 6 og 9, hentet fra henholdsvis skalarevisjon 45 ledd 21 og 78 ledd 32; til belysning av trekk nr. 3 -

ledd nr. 5 og 10, hentet fra skalarevisjon 45 ledd 37 og 27; til belysning av trekk nr. 4 - ledd nr. 4 og 11, hentet henholdsvis fra skalarevisjon 49 ledd 9 og 78 ledd 53; til belysning av trekk nr. 5 - ledd nr. 3 og 12, hentet henholdsvis fra skalarevisjon 60 ledd 50 og 45 ledd 8; til belysning av trekk nr. 6 - ledd nr. 2 og 13, hentet fra skalarevisjon 45 ledd 2 og 26, og endelig til belysning av trekk nr. 7 - ledd nr. 1 og 14, hentet henholdsvis fra skalarevisjon nr. 78 ledd 67 og skalarevisjon nr. 45 ledd 6.

Det kan synes underlig at de forskjellige ledd som inngår i livssynskalaen alle viser samsvar med skalaen som helhet siden de overfladisk betraktet peker på så vidt forskjellige ting som innstilling til arbeid, til foreldre, til krig og konflikter og overnaturlige makter. Livssynskalaen illustrerer godt det poeng vi tidligere har vært inne på - nemlig at det enkelte ledd i en holdningsskala kan ha betydelig diskriminerende evne til tross for at det har en høyst indirekte og tilsløret assosiativ tilknytning til den dimensjonen man ønsker å studere. Det forhold at livssynskalaen tilsynelatende peker på så forskjelligartede ting, antyder bare hvor store virkninger mer komplekse dynamiske faktorer (som livssyn) synes å ha på et individs hele livsorientering. Siden livssynskalaen har et slikt fordekt siktepunkt, kan man se på skalaen vel så mye som et personlighetsdiagnostisk som et holdningsregistrerende instrument. Dette følger også av den ytterst vanlige antagelse om at livssyn og livsideologi har sin forankring i dypt personlige forhold.

En innvending som ofte er fremkommet mot skalaer slike som vår livssynskala, er at de ikke så mye måler livssyn som konformitet med påstandene som inngår som ledd i skalaene. Enkelte forsøkspersoner, heter det, vil ha en tendens til å erklære seg enig med hva de enn måtte bli seg forelagt av påstander, mens andre vil ha en tilsvarende tendens til generell opposisjon og uenighet. For å motvirke at en tendens til enighet respektiv uenighet skal få noen innflytelse på totalskåren bør halvparten av leddene være formulert slik at enighet her peker i samme retning som uenighet ved den andre halvparten av leddene.

Innvendingen ovenfor har ført til en god del forskning over ulike holdningsskaler. Disse kontrollundersøkelsene har vist at kon-

formitetstendenser nok kan gjøre seg gjeldende, men at disse - i alle fall i forbindelse med F-skalaen - ikke på noen måte har noen dominerende innvirkning. På den annen side kan det fremheves at en holdningsskala vil stå sterkere hvis leddene peker i forskjellig retning, og hvis dette ikke skulle være praktisk gjennomførlig, at man som kontroll i det minste har ett eller to ledd som peker i motsatt retning av de øvrige. Vi har forsøkt å gjøre bruk av denne kontrollmetoden ved enkelte av skalaene. Skala nr. 2 og 5 har således hver ett ledd, og skala nr. 3 og 4 hver to ledd som er formulert i motsatt retning av de øvrige ledd. Skåringen av svarene på disse leddene har blitt snudd, idet sterkt enig her ikke er blitt kodet 1, men 7, og svakt enig ikke 3, men 5, osv. Det faktum at disse leddene til tross for skårekonverteringen er blitt funnet å korrelere signifikant med skalaene som helhet, antyder klart at en generell konformitetstendens (eller opposisjonstendens), ikke kan ha gjort seg særlig sterkt gjeldende. Vi ser dette som et tegn på at de enkelte ledd har blitt besvart på et forholdsvis selvstendig og uavhengig grunnlag. Dette gir i siste omgang støtte til skalaenes holdbarhet.

Noen påfallende høy indre konsistens har skalaene neppe. Dette er en følge av at de alle er relativt korte. De gir ikke basis for noen finere, nyansert kvantifisering av holdningsdimensjonene, men forhåpentligvis en grov-differensiering tilstrekkelig for vårt formål.

UTVALG AV SOSIALARBEIDERE.

Ved siden av utvelgelsen av holdningsdimensjoner, inntok spørsmålet om hvilket utvalg av praktiserende sosialarbeidere vi skulle ta for oss, en bred plass i planleggingsfasen av undersøkelsen. En vei å gå ville være å gjøre bruk av samtlige norske sosialarbeidere som forsøkspersoner. Etter langvarige overveielser kom vi frem til at vi heller ville konsentrere oss om et utvalg, et utvalg begrenset til samtlige sosialarbeidere i Oslo og Akershus-området. En viktig grunn til denne begrensningen var ønsket om å kunne komme i direkte kontakt med forsøkspersonene enten gjennom telefon eller ved personlige henvendelser. På den annen side var vi klar over at begrensningen lett kunne gi et skjevt bilde av landet som helhet, i det vi ville utelate landsdeler hvor sosialarbeidernes arbeidssituasjon er utpreget isolert, faglig sett, og færre muligheter foreligger for dannelsen av mer ensartede yrkesmessige holdninger. Bernt H. Lund's materiale om de sosiale tiltak og deres administrering, viser imidlertid at det i de områder vi her spesielt hadde i tankene fantes ytterst få kommuner som hadde ansatt egne sosialarbeidere.

Til tross for at vår undersøkelse særlig retter søkelyset mot individuelt klientarbeid, fant vi det riktig også å ta med sosialarbeidere i administrative stillinger, selv om enkelte av disse ikke hadde eller hadde hatt med klientarbeid å gjøre. Da de som administrerer de sosiale tiltak ikke sjelden nettopp vil være de som trekker opp retningslinjene for hvilken form for hjelp som skal ytes, hvilke oppgaver som skal ansees som vesentlige, og hvilke tilnærmedesmåter som skal brukes (f.eks. om sosialarbeideren skal forsøke å komme i kontakt med klienter som ikke selv har bedt om hjelp, eller om han skal ta opp andre problemer enn de klientene selv ber om hjelp med), fant vi at det ville være riktigst å la undersøkelsen omfatte også denne kategori av sosialarbeidere.

En foreløpig beregning av antall sosialarbeiderstillinger i Oslo og Akershus tydet på at det kunne dreie seg om ca. 350-400 stillinger, og at Oslo kommune ville ha omtrent halvparten av stillingene. På denne måte kom Oslo kommune selvsagt til å utgjøre en uforholdsmessig stor del av stillingsutvalget. På den annen side

ville også det største antall av sosialarbeidere ansatt i private institusjoner og organisasjoner komme med i utvalget.

I definisjonen av hva som utgjør sosialarbeiderstillinger la vi til grunn de samme retningslinjer som de som er brukt i Lund's undersøkelse.¹⁾ Disse går i korthet ut på å betrakte som sosialarbeiderstillinger de hvis arbeidsoppgaver kan sies å representere sosialarbeiderfunksjoner.

Ved utvelgelsen av sosialarbeiderstillinger i Oslo kommune bygde vi på opplysninger innhentet fra administrasjonen innen kommunen, hvilke stillinger administrasjonen anså som sosialarbeiderstillinger og hvilke oppgaver som var tillagt de forskjellige stillingene.²⁾ Imidlertid var det ikke alltid mulig å få et detaljert bilde av hva disse oppgavene egentlig innebar, hvilket siktepunkt som legges til grunn for arbeidet og hvilken måte oppgavene søkes gjennomført på.

På bakgrunn av hva som nettopp er sagt, er det klart at det ikke var mulig helt å sikre seg at alle de, og bare de yrkesutøvere som selv oppfatter seg som sosialarbeidere, kom med i utvalget. Faktisk var vi ikke primært interessert i at så skulle skje.

Ved å gjøre bruk av de retningslinjer for definisjon av sosialarbeiderstillinger som det er gjort rede for i innledningskapitlet og i kapitlet "Inndeling og avgrensning av materialet" i Lund's rapport, kom vi frem til at utvalget - samtlige sosialarbeidere som har sitt arbeidsområde eller sitt kontor innen området Oslo og Akershus (dvs. enkelte som dels har arbeidet med klienter i andre deler av landet, dels administrerer eller har faglig veiledning eller driver utredningsarbeid som omfatter tiltak og problemer utenfor området, men har sitt kontor innenfor, er blitt tatt med i utvalget), omfattet i alt 379 sosialarbeidere.

Utvalget kan inndeles etter bl.a. arbeidsområde. For å få en oversikt over utvalget har vi foretatt en slik inndeling. Vi har påny gjort bruk av Lund's kriterier - bortsett fra på et par punkter - og inndelt utvalget i 7 underutvalg. Unntaket gjelder plasseringen

-
- 1) Kfr. Bernt H. Lund: Sosialarbeiderne og sosialforvaltningen. Oslo: Forskningsrådenes Fellesutvalg, 1960.
 - 2) Kfr. Ingmar Fløysand et al.: Sosial administrasjon og sosiale tjenester i Oslo kommune. Seminaroppgave ved NKSS. Oslo, 1959.

av sosialarbeidere i barnepsykiatrisk arbeid. Mens disse av Lund blir plassert under kategorien "Helsevesenet" fordi de er tilknyttet medisinske institusjoner, har vi plassert dem under "Familie-, barne- og ungdomsvern" siden vi antok at problemstillingene og selve arbeidsperspektivet for disse sosialarbeidere har flere likhetspunkter med sistnevnte enn med førstnevnte arbeidsfelt.

Det kan diskuteres om det ikke ville være ønskelig å skille ut stillingene innenfor alkoholistforsorgen som en spesiell gruppe. Vi har tatt disse stillingene med under "Helsevesenet". Den største delen av stillingene innenfor alkoholistforsorgen hører inn under det kommunale edruelighetsarbeidet og har sine oppgaver definert gjennom loven om edruelighetsnemnder. Mens nemndenes oppgave i det vesentligste omfatter arbeid med klienter som ikke selv søker om hjelp og som ikke ønsker innblanding i sine problemer, vil de aller fleste sosialarbeidere innen vanlige medisinske institusjoner ha klienter som selv føler behov og takknemlighet for assistanse.

Også når det gjelder området "Attføring og sysselsetting" kan det diskuteres om det ikke bør foretas et skille mellom stillingene innen det offentlige sysselsettings- og attføringsapparat og stillingene innen de private organisasjonene. Sistnevnte organisasjoner er til en viss grad å betrakte som interesseorganisasjoner hvor sosialarbeiderstillingene tildels er lønnete tillitsverv, og stillingsinnehaverne kan sees som representanter for en gruppe aktuelle eller potensielle klienter. Da totalgruppen imidlertid også her er forholdsvis liten, har vi avholdt oss fra en finere inndeling.

Endelig har vi foretatt en grov inndeling på hva vi kan betegne som klare og uklare sosialarbeiderstillinger. Med uklare stillinger mener vi slike som stillingsinnehaverne selv - etter det vi har grunn til å tro - ikke oppfatter som sosialarbeiderstillinger enskjönt deres funksjoner faller inn under vår definisjon av slike stillinger. Vi er klar over at det blant innehaverne av samme slags stillinger ofte foreligger uenighet om stillingen innebærer utøvelse av sosialt arbeid, at det, kort sagt, hersker ulike oppfatninger av hva som skal betegnes som sosialt arbeid. Ved definisjonen av uklare stillinger la vi ikke slike subjektive individuelle betraktningmåter til grunn, men synsmåter angående stillingsinnehavernes faglige

identifisering mer generelt. Under generelt sosialt arbeid har vi betegnet følgende stillinger som uklare, nemlig fullmektiger og kontrollører ved sosialavdelingen i Oslo kommune og stillingene ved Oslo kommunes kontor for utenbys pleie. Under helsevesenet har vi betegnet kontrollører ved helserådet som uklare stillinger, og under familie-, barne- og ungdomsvern, bidragsfogdfunksjonærene i Oslo.

Inndelingen av totalutvalget etter de retningslinjer som nettopp er nevnt gir følgende antall i de ulike gruppene:

1. Generelt sosialt arbeid, inkl. sosial administrasjon	107
(Herav 43 uklare stillinger fordelt på: Hjemstavnsfullmektiger 12, kontrollører ved sosialavd. i Oslo kommune 26, stillinger ved kontoret for utenbys pleie i Oslo kommune 5).	
2. Familie-, barne og ungdomsvern	84
(Herav 19 uklare stillinger - bidragsfogdfunksjonærene i Oslo.)	
3. Helsevesenet	66
(Herav 9 uklare stillinger - kontrollører ved Helserådet i Oslo).	
Herav i alkoholistomsorgen	11
4. Kriminalomsorg og politi	28
5. Personalkurator og velferdstjeneste	33
6. Attføring og sysselsetting	37
7. Eldreomsorgen	<u>24</u>
Tilsammen	<u>379</u>
(Herav 71 uklare stillinger).	

Som tidligere nevnt ble vi ved utvelgelsen av sosialarbeiderstillinger godt hjulpet av det materiale som var blitt samlet inn i forbindelse med Bernt H. Lund's undersøkelse. Nevnte materiale ga oss også en del vesentlige sosiale bakgrunnsopplysninger om stillingsinnehaverne, deres alder og kjønn, deres utdannelse og praksis, samt deres arbeidsoppgaver mer generelt. Alle disse opplysninger ble overført og kodet på et eget skjema for bakgrunnsdata. Dette skjema ble påført et nummer og det samme nummer påført det spørreskjema som senere ble sendt forsøkspersonene til besvarelse. Herigjennom fikk vi mulighet til å koble svarene på holdningsskalaene sammen med endel sosiale bakgrunnsopplysninger om forsøkspersonene. En stor del av vår dataanalyse tar sikte på å vinne innsikt i de sammenhenger som her er til stede.

DATAINNSAMLINGEN - FREMGANGSMÅTE OG KOMMENTARER.

Spørreskjemaet som ble sendt sosialarbeiderne i Oslo og Akershus ble innledet med en kort presentasjon av undersøkelsens formål og karakter. Det heter her bl.a.:

"Foreliggende spørreskjema er satt opp med tanke på å være minst mulig arbeidskrevende å besvare. I stedet for å stille direkte spørsmål har vi valgt å presentere en rekke påstander eller uttalelser som vi vil be dere ta stilling til. Ikke bare er dette en tidssparende fremgangsmåte, minst like viktig er det at vi herved får en høy grad av sammenlignbarhet i svarene som letter mulighetene for en vitenskapelig bearbeiding av resultatene. Vi vil sterkt understreke at svarene vil bli behandlet statistisk og helt konfidensielt, at ingen navn vil bli nevnt, og at svarene som blir gitt, ikke vil ha noen innflytelse på den enkeltes stilling eller fremtidige yrkesutøvelse. Videre vil vi understreke at undersøkelsen ikke dreier seg om noe kunnskapsprøve, men at alle svar er like riktige, og at det for oss utelukkende er av interesse å få vite hvordan sosialarbeidere stiller seg til ulike faglige og allmennmenneskelige spørsmål."

Videre opplyses at det sammen med skjemaet følger en frankert og adressert konvolutt som bes klebet igjen og postet etter at skjemaet er blitt utfylt og lagt i konvolutten. Endelig understrekes at det er viktig at de som er blitt bedt om å delta i undersøkelsen fyller ut skjemaet, og at verdien av undersøkelsen vil bli redusert i den grad enkelte unnlater å returnere det tilsendte skjema.

På de etterfølgende tre sidene følger så de forskjellige holdningsskalaene som tidligere er blitt beskrevet. For å lette besvarelsen er skjemaet delt inn i 4 hovedavsnitt. Hovedavsnitt nr. 1 har tittelen "En sosialarbeiders forhold til sitt eget yrke". Etter en generell instruksjon følger her en serie på 31 påstander som i tilfeldig rekkefølge utgjør leddene på holdningsskalaene nr. 1, 2 og 3. Instruksjonen sier bl.a.:

"Nedenfor er gjengitt noen uttalelser eller påstander som enkelte sosialarbeidere vil være enig i, andre uenig i. Etter hver uttalelse følger seks svaralternativer: Sterkt enig, moderat enig, svakt enig, svakt uenig, moderat uenig, sterkt uenig. Les nøye igjennom hver enkelt uttalelse og sett sirkel om det svaralternativ som best dekker Deres personlige oppfatning. Hvis De støter på uttalelser som De finner det vanskelig å ta stilling til, begynn ikke å gruble på hva De skal svare, men understrek det alternativ som først faller Dem inn som det mest dekkende."

Hovedavsnitt nr. 2 har tittelen "En sosialarbeiders forhold til sine klienter". Påny gjentas den generelle instruksjonen og deretter følger i tilfeldig rekkefølge leddene på holdningskalaene nr. 4 og 5. Hovedavsnitt nr. 3 heter "En sosialarbeiders holdning til allmennmenneskelige spørsmål", og følges av leddene på holdningsskala nr. 6. Det siste hovedavsnitt har tittelen "En sosialarbeiders oppfatning av sin arbeidssituasjon". Under denne overskrift følger spørsmål om arbeidssituasjon, om behov for mer utdanning, om hvordan kunnskaper og erfaringer blir utnyttet i vedkommendes nåværende stilling, etc.

Det ble lagt vekt på å gjøre spørreskjemaet oversiktlig og så lett å arbeide med som overhodet mulig. I tillegg til de korte instruksjonene foran hvert avsnitt, ble svaralternativene alltid presentert med litt fetere trykk enn teksten ellers. Gjennom den generelle innledningen håpet vi å appellere til standsbevissthet og til å vise til at vi trodde utøvende sosialarbeidere med sin erfaring kunne bidra til å kaste lys over viktige sider ved de spørsmål vi var interessert i å studere.

På den annen side var vi klar over at uansett hvor oversiktlig og motiverende vi enn utformet spørreskjemaet så ville undersøkelsens form og formål sannsynligvis virke provoserende på enkelte sosialarbeidere. Ulikheten i bakgrunn, i utdanning, alder og erfaring, tilsa at vi sannsynligvis ville møte problemer uansett hvordan vi presenterte undersøkelsen. Mens vi var forberedt på at enkelte ville bli provosert av spørreskjemaets innhold, var vi innstilt på at andre ville stille seg likegyldige til undersøkelsen og føle at de selv sto såpass fjernt fra sosialarbeidets problemstillinger og arbeidsmetoder at de ikke hadde noe å bidra med. Atter andre ville kanskje bli overveldet av lengden på spørreskjemaet og av denne grunn ikke finne tid til å besvare det. I håp om å overkomme noen av disse forventede vansker og for å skape motivering for å delta, ville det ha vært ønskelig å ha forhåndskontaktet og ha presentert undersøkelsen for hver enkelt av de utvalgte sosialarbeiderne. En rekke forhold gjorde imidlertid at vi fant dette ugjennomførlig.

Vi besluttet å la spørreskjemaet bli oversendt den enkelte i posten til vedkommendes kontoradresse. Før skjemaet ble sendt ut,

ble en eller flere sosialarbeidere på de forskjellige arbeidsstedene kontaktet pr. telefon, orientert om undersøkelsen og bedt om å informere sine kolleger om den på forhånd. Stort sett prøvde vi å gjennomføre det slik at det var en underordnet sosialarbeider som ble kontaktet på denne måten. For øvrig ble naturlige kontakter utnyttet i størst mulig grad, dvs. sosialarbeidere som vi var kjent med på forhånd, eller som vi fikk oppgitt navnet på gjennom andre bekjente. Institusjonenes leder var for øvrig gjort oppmerksom på undersøkelsen gjennom den tidligere forhåndsregistrering av institusjonen og dens sosialarbeiderstillinger. Det ble da opplyst at datainnsamlingen var et ledd i et større prosjekt og at nye henvendelser ville komme senere. En spesiell form fikk ellers kontakten med tjenestemennene ved sosialavdelingen i Oslo kommune. Representanter for de ulike underavdelinger og stillingsgrupper ble her innbudt til en konferanse i Sosialavdelingens møterom på forhånd og orientert om undersøkelsen. Disse representantene foretok senere distribueringen av spørreskjemaene i sine respektive underavdelinger.

Spørreskjemaet ble sendt ut 28. og 29. april 1960, med tilbakesendingsfrist en uke senere. I midten av mai var det innkommet i alt 255 skjemaer, hvorav 44 var innsendt i ubesvart stand. Videre hadde 8 personer pr. telefon eller brev gitt beskjed om at de ikke ville besvare skjemaet. Til de resterende 116 ble det den 25. mai sendt et spesielt purrekriv. I skrivet understrekes påny at det er av betydning for undersøkelsen at alle de utsendte skjemaer blir returnert, og at dette også gjelder de som måtte finne det nødvendig å la enkelte spørsmål stå åpne fordi de refererer til forhold som ikke er aktuelle på deres eget arbeidsområde. Videre heter det i skrivet:

"I innledningen til spørreskjemaet understreket vi at svarene ville bli behandlet statistisk og helt konfidensielt. Vi har hørt at det har vært en del misforståelser på dette punkt. Enkelte skal ha ment at det innebærer et brudd på konfidensialiteten når skjemaet er påført nummer som gjør det mulig å finne fram til hvem det kommer fra. Når vi innledningsvis nevnte den konfidensielle behandling, var det på grunn av disse numre. Som De sikkert vil forstå, er det ikke mulig å gjennomføre en slik undersøkelse på anonymt grunnlag, bl.a. blir det alltid nødvendig å sende en påminning til de som ikke har svart i første omgang. Videre vil numrene og navnelisten gjøre det mulig å sette svarene sammen med enkelte data - som arbeidsområdet og arbeidets art - og nettopp slike sammenstillinger vil gjøre undersøkelsen

mer verdifull og opplysende. Avgjørende for undersøkelser av denne typen er det derfor at deltagerne både kan ha tillit til at undersøgerne respekterer de etiske grunnprinsipper for sitt arbeid, og at forholdsregler blir tatt for å sikre konfidensialiteten, som f.eks. at alle navnelister blir brent når materialet er kommet inn."

Som det fremgår ovenfor tok vi i purringsskrivet spesielt opp problemet konfidensialitet - anonymitet. Dette ble gjort fordi vi kort tid etter utsendelsen av skjemaet fikk atskillige reaksjoner på at det var påført identifikasjonsnummer. På to av de besvarte skjemaene var nummeret fjernet.

Etter at purringsskrivet var sendt ut, kom det tilbake ytterligere 32 skjemaer, hvorav 5 var ubesvarte. Et par kontaktet oss for å be om nye skjemaer fordi de hadde forlagt det første. Endelig fikk vi brev fra 3 personer, hvor de ga beskjed om at de ikke ønsket å besvare eller returnere skjemaet.

Datainnsamlingen ble ansett som endelig avsluttet den 1. august 1962. Vi hadde da mottatt i retur 287 av de utsendte 379 skjemaer. Blant disse 287 skjemaer var 238 utfylt og i en slik stand at minst 3 av skalaene kunne kodes som besvart. Elleve personer hadde gitt beskjed om at de ikke ønsket å delta i undersøkelsen, mens vi fra 81 ikke hadde mottatt noen reaksjon. Prosentvis fordeler gruppene seg slik:

Skjemaet returnert i utfylt stand	63 %
Skjemaet ikke returnert - ingen reaksjon	21 %
Skjemaet returnert utfylt eller mangelfullt utfylt	13 %
Skjemaet ikke returnert - gitt beskjed	3 %

En svarprosent på 63 er forholdsvis lav og reiser spørsmålet om hva grunnen kan ha vært til at såpass mange har unnlatt å besvare eller returnere skjemaet.

Blant de 49 som returnerte skjemaet ubesvart eller mangelfullt besvart, var det bare noen ganske få som hadde angitt grunnen til dette. Enkelte hadde begynt å besvare skjemaet, men stoppet etter å ha besvart de ti første leddene.

Visse holdepunkter for den lave svarprosent kommer muligens frem i de skriftlige kommentarene vi mottok fra enkelte av de som

nektet å besvare skjemaet. Det er her mulig å skille ut flere forskjellige argumenter. Det som forekommer mest hyppig, er at de forskjellige påstandene er for kategoriske i sin form. Man skulle tro at dette i så fall ville ha utløst sterkt uenige svar. Når det ikke er skjedd, er det fordi personen nok kan være enig i påstanden i en sammenheng, men er sterkt uenig i en annen, og dermed ikke vet hva han skal svare, eller han unngår problemet ved å hen vise til at han ikke har noen mening eller prinsipiell oppfatning som er uavhengig av den konkrete situasjon.

Noen eksempler illustrerer dette argumentet. I et brev heter det bl.a.:

"Jeg beklager at jeg ikke ser meg i stand til å besvare spørreskjemaet.... Grunnen til min passivitet er ene og alene at de fleste spørsmålene eller påstandene, ikke engasjerer meg. Ikke alltid fordi jeg ikke kjenner problemstillingene igjen, kanskje snarere på grunn av deres kategoriske form og fordi de ikke gir mulighet for individuell vurdering. For å si det enkelt: Etter min oppfatning kan ofte en og samme påstand besvares med hele skalaen av svarmuligheter, alt etter situasjon og de implisertes personlighet og bakgrunn."

I et annet:

"Det kan, etter min oppfatning, ikke fastsettes bestemte regler som kan passe i enhver situasjon i utøvelsen av sosialarbeiderens arbeid, da hvert enkelt tilfelle må behandles individuelt."

I et tredje:

"Skjemaet returneres ubesvart fordi jeg i mange tilfelle, hvis jeg skulle svare, måtte sirkle inn et svar på begge sider av skillet. Min erfaring er at i sosialt arbeid må så og si hver sak behandles individuelt."

I et fjerde:

"...jeg synes det er vanskelig å gi de riktige svarene på mange av spørsmålene, da det i vurderingen er så mange ting å ta hensyn til. Når det gjelder spørsmålet om klienter, vil jeg nevne at alle klienter etter min mening har krav på individuell behandling, og det sier seg selv at svarene ikke kan bli de samme for de forskjellige mennesker."

I et femte:

"Enhver klient må behandles absolutt individuelt avpasset etter personligheten, situasjonen, miljøet og behovet. Med de generelle påstandene i skjemaet - "bör alltid" - "bör aldri" osv. finner

jeg det vanskelig å gi ærlig og dekkende svar. Det som er rett og riktig overfor en klient, kan være galt overfor en annen."

Og endelig i et sjette:

"Jeg har lest igjennom Deres skjema, men stopper opp under utfyllingen, fordi jeg ikke er i stand til å gi noe korrekt bilde av mitt forhold til mitt yrke - klientel eller allmennmenneskelige spørsmål. Det å arbeide med alkoholikere eller edruskapsspørsmål er så spesielt vanskelig og krevende og betinget av så ytterst forskjellige omstendigheter at det vanskelig lar seg besvare på et skjema. En kommer inn i så høyst individuelle forhold og oppgaver. Innsikt, personlig erfaring og interesse spiller en stor rolle - kanskje samvittighetens stemme ikke minst. Å si på forhånd hva jeg vil eller bør gjøre i de forskjellige situasjoner ved vidt forskjellige problemer, kan jeg etter mitt skjønn ikke."

Det sistnevnte svaret uttrykker klarere enn mange av de foregående en viktig beveggrunn for ikke å svare, at vedkommende ikke har noen klart strukturert yrkesideologi, men baserer sitt arbeid på innsikt, personlig erfaring, og - samvittighetens stemme ikke minst. Det sier seg selv at vårt spørreskjema i dette og lignende tilfeller - lett vil virke som en provokasjon - idet skjemaet på en måte forutsetter at det foreligger en mer eller mindre velutformet "intellektuell" orientering eller stillingtagen til en rekke yrkesmessige spørsmål. Vi vil ikke her fremheve hverken fordelene av eller ulempene ved en slik intellektuell overbygging. Men forutsatt at vår hypotese er holdbar, skulle vi vente å finne en betydelig høyere svarprosent blant teoretisk utdannede enn blant ikke utdannede sosialarbeidere.

Det faktum at spørreskjemaet tar sikte på å registrere holdninger av mer personlig karakter har muligens hos enkelte utløst en følelse av å skulle bli "avsløret" eller "gransket". Det sier seg selv at hvis en viss usikkerhet foreligger i yrkesrollen - gjennom mangel på klare normer, forventninger og forbilder - kan spørreskjemaet lett ha virket til å øke en slik følelse. Argumentasjonen mot ikke å besvare skjemaet vil i dette tilfelle kanskje ikke gå så mye på påstandenes kategoriske innhold, som på at formålet med undersøkelsen er dunkelt og tvilsomt, eller at undersøkelsen som sådan er forkastelig på grunn av dens psykologiske siktepunkt.

Noen eksempler kan igjen tjene som illustrasjon. I et brev heter det bl.a.:

"Jeg går ut fra at skjemaets "komponister" ikke tar meg det ille opp at jeg herved besvarer skjemaet som helhet betraktet med den momentane virkning det hadde på meg ved mottagelsen av det: Jeg følte det nærmest som et pust fra 30-35 år tilbake, altså fra min egen gymnasietid med dens ungdommelige uerfarne hunger etter å se alt under psykologiens synsvinkel."

I et annet brev:

"Årsaken til at jeg ikke har sendt tilbake skjemaet er at jeg ikke riktig er klar over hensikten med det. Så vidt jeg kan forstå av innledningen til skjemaet er det meningen å undersøke sosialarbeidernes arbeidsforhold. Jeg kan ikke se at noen av de spørsmålene som er stillet i skjemaet har noe med denne oppgaven å gjøre. Med sosialarbeidernes arbeidsforhold forstår jeg noe helt annet enn "en sosialarbeiders forhold til sitt eget yrke" - "en sosialarbeiders forhold til sine klienter" - osv. Jeg har derfor funnet det riktig ikke å besvare spørsmålene. Derimot står jeg gjerne til tjeneste med å besvare spørsmål om mine arbeidsforhold."

I et tredje brev i den mer ironisk-satiriske genren:

"Takk for det tilsendte "spørreskjema" som ga stoff til megen tankevirksomhet - blant annet refleksjoner over hvordan ord kan brukes. At jeg ikke har fulgt henstillingen: Når skjemaet er utfylt, legg det da i konvolutten og kleb denne igjen - beror ikke på glemsomhet. Med positiv og samarbeidsvillig hilsen fra en sosialarbeider som ikke er villig til å gi avkall på fritid og personlige fornøyelser for å hjelpe andre til å nå et misvisende resultat."

Det er selvsagt umulig å vite noe om de grunner som angis i de brevene vi mottok, er representative for samtlige som ikke sendte oss skjemaet tilbake. Heller ikke vet vi noe om det er de grunnene som angis som har vært de mest utslagsgivende for brevskriverne selv. Ingen av brevene nevner spørsmålet om anonymitet, mens vi derimot av andre kilder har fått høre at dette muligens har vært sentralt for mange. Enkelte skulle endog ha oppfattet identifikasjonsnumret på forsiden av skjemaet - uten at det ble opplyst noe om dette i innledningen - som et forsøk på å lure forsøkspersonene til å avsløre seg. Det er vel rimelig å tro at sammenblandingen av anonymitet og konfidensialitet og alt "oppstyret" om identifikasjonsnummeret - i siste omgang ikke er annet enn et symptom på en dyperegående og langt mer utslagsgivende opplevelse av en viss personlig og yrkesmessig usikkerhet.

DATAINNSAMLINGEN - FORSÖK PÅ ANALYSE AV HVEM SOM BESVARTE OG HVEM
SOM AVVISTE SPÖRRESKJEMAET.

Vi nevnte ovenfor at svarprosenten sannsynligvis ville vise sammenheng med utdanningsmessige forhold. Også andre faktorer kan kanskje ha vært utslagsgivende, faktorer som alder, arbeidsområde, kjønn og praksistid. For å bringe klarhet over disse forhold har vi foretatt en del statistiske beregninger over svarprosenten i ulike undergrupper av totalutvalget. Vi skal i det følgende gå nærmere inn på resultatet av disse beregninger. Vi anser disse resultater som et viktig biprodukt av undersökelsen. Riktignok vet vi ikke med sikkerhet hvilke psykologiske holdninger som kommer til uttrykk i villighet og uvillighet til å besvare skjemaet, men det er tenkelig at det bl.a. har sammenheng med hva vi ovenfor har omtalt som psykologisering og yrkesidentifisering. I alle fall står vi overfor en klart definerbar atferdsmanifestasjon som vårt totalutvalg av sosialarbeidere kan beskrives i forhold til. De av leserne som ikke er særlig interessert i tallbehandling kan hoppe over de følgende sider og gå direkte over til sammendraget på side 55.

Kjönns.

Skjemaet ble sendt til 196 menn og 183 kvinner. Av disse besvarte 119 menn og 119 kvinner skjemaet på en fullt adekvat måte. Svarprosenten for de to kjønn er henholdsvis 61 og 65. Forskjellen er svært liten og kan skyldes rent tilfeldige omstendigheter. Den oppnår ingen statistisk signifikans ($x^2 = 0.75$). Sosialarbeidernes kjønn synes med andre ord ikke å være noen utslagsgivende faktor for hvorvidt skjemaet er blitt besvart eller ikke.

Alder.

Tabellen nedenfor gir en oversikt over fordelingen av totalutvalget på forskjellige aldersgrupper, og hvor mange som har besvart skjemaet i de forskjellige undergruppene.

Alder	Antall tilsendt	Antall besvart	% besvart
20-29	16	15	94
30-39	80	66	83
40-49	115	73	63
50-59	104	55	53
60-69	32	11	34

Summen av antall tilsendte er i tabellen angitt til 347, altså 32 færre enn tidligere oppgitt. Forskjellen skyldes at vi for 32 av de som fikk tilsendt spørreskjemaet, mangler tilfredsstillende opplysninger om alder. At disse 32 ikke utgjør noen spesiell gruppe med hensyn til svarprosent, fremgår gjennom at svarprosenten blant de 347 med kjent alder ikke adskiller seg noe fra svarprosenten i totalutvalget. I begge tilfeller er svarprosenten 63.

Tallene lengst til høyre viser en betydelig forskjell i svarprosent blant sosialarbeidere i ulike aldersgrupper, og hva som særlig påkaller oppmerksomhet er den konsistent synkende svarprosent med høyere alder. Samsvaret mellom svarprosent og alder gir $\chi^2 = 38,15$ og $p < .001$. Samsvaret er av en størrelsesorden som gjør at vi med praktisk talt 100 % sikkerhet kan se bort fra at det skyldes tilfeldige omstendigheter. Forskjellen mellom yttergruppene, mellom sosialarbeidere i aldersgruppene 20-29 og 60-69 år, er oppsiktsvekkende stor. Vår konklusjon blir med andre ord at alder synes å ha vært en utslagsgivende faktor for besvarelsen av spørreskjemaet.

Arbeidsområder.

Tabellen nedenfor gir en oversikt over fordelingen av totalutvalget på forskjellige arbeidsområder, og hvor mange som har besvart skjemaet på de forskjellige områdene.

Arbeidsområde	Antall tilsendt	Antall besvart	% besvart
Familie-, barne- og ungdomsvern	84	67	80
Helsevesenet	66	52	79
Eldreomsorgen	24	17	71
Personal og velferdsjeneste	33	21	64
Attföring og sysselsetting	37	22	59
Generelt sosialarbeid	107	47	44
Kriminalomsorg og politi	28	12	43

På ny blir vi slått av store forskjeller mellom underutvalgene. Samsvaret mellom arbeidsområde og svartilbøyelighet er statistisk signifikant. ($\chi^2 = 40.19$ og $p < .001$). En nærmere gransking av tabellen antyder at vi står overfor 3 grupper av arbeidsområder med en markant forskjell i svarprosent. Gruppe 1 består av arbeidsområdene Helsevesenet, Familie-, barn og ungdomsvern. Gruppe 2 av arbeidsområdene Eldreomsorgen, Personal og velferdstjeneste, og Attföring og sysselsetting. Og gruppe 3 av Generelt sosialt arbeid og Kriminalomsorg og politi. Mens førstnevnte gruppe viser en svarprosent på ca. 80, er svarprosenten i gruppe 3 omlag bare halvparten så stor. Gruppe 2 inntar en klar mellomstilling med en svartendens ca. 10 % lavere enn gruppe 1, og ca. 15 % høyere enn gruppe 3.

Praksistidens lengde.

Tabellen nedenfor gir en oversikt over fordelingen av totalutvalget på forskjellige grupper etter hvor lenge den enkelte har vært yrkesmessig engasjert i sosialt arbeid, og hvor mange som har besvart skjemaet i de forskjellige gruppene.

Praksislengde	Antall tilsendt	Antall besvart	% besvart
under 3 år	40	31	78
3-5.9 "	61	45	74
6-8.9 "	58	42	72
9-11.9 "	55	33	60
12-14.9 "	55	35	64
15-17.9 "	32	16	50
18 år og mer	40	16	40

Igjen er å bemerke at vi ikke har opplysninger om praksislengde for samtlige. Vi mangler slike opplysninger om 38.

Tabellen antyder en klar tendens til lavere svarprosent jo lengre praksistid. Statistiske beregninger viser at tendensen er signifikant ($\chi^2 = 18.43$ og $p < .01$).

At vi finner minst svarprosent i gruppen med lengst praksistid er ikke overraskende sett i lys av vårt tidligere funn - at svarprosenten er lavest i de høyeste aldersgruppene. Det er rimelig å anta at høy alder og lang praksistid er positivt korrelert. Man kan spørre seg om praksistid overhodet har noen virkning hvis aldersfaktoren holdes konstant, eller om aldersfaktoren har noen betydning når praksistiden holdes konstant. Vi skal komme tilbake til dette spørsmål i et senere avsnitt.

Utdanning.

Tabellen nedenfor gir en oversikt over fordelingen av totalutvalget på grupper med forskjellig utdanning, og hvor mange som har besvart skjemaet i de forskjellige gruppene.

Utdannelsesform	Antall tilsendt	Antall besvart	% besvart
Utenlandsk sos. arb. utd.	14	12	86
N.K.S.S.	55	45	82
Kortere kurs i sos. arb.	44	30	71
N.K.N.S.	40	28	70
Ingen spes. utd.	103	59	57

Utdannelsesform	Antall tilsendt	Antall besvart	% besvart
Universitetets el. högskoleutd., men ikke i sos.arb.	34	18	53
Sykepleier - barnevernsutd.	61	30	50

Summen av antall tilsendte i tabellen er 28 færre enn det antall som faktisk fikk tilsendt skjemaet. Forskjellen skyldes at vi ikke hadde opplysninger om utdanning for 28 av sosialarbeidene. Det er av interesse å merke seg at svarprosenten blant disse 28 lå på 57, altså var nøyaktig den samme som i gruppen uten spesiell utdanning. Det er ikke utenkelig at det overveiende flertall i gruppen med uopplyst utdanning ville falle i denne siste gruppen om de nødvendige opplysninger hadde foreligget.

En nærmere gransking av tabellen viser at vi påny står overfor store forskjeller mellom ulike underutvalg. Samsvaret mellom utdanning og svartilbøyelighet er statistisk signifikant og gir $\chi^2 = 21.89$ og $p < .01$.

Også her er det mulig å foreta en tredeling av utvalgene. Gruppe 1 omfatter sosialarbeidere med utdanning i utlandet og tidligere elever av Norges Kommunal- og Sosialskole i Oslo. Gruppe 2, sosialarbeidere med kortere kurs i sosialt arbeid, og tidligere elever ved Norske Kvinners Nasjonalråds Sosialskole, og endelig gruppe 3 sosialarbeidere uten spesialutdanning, med universitets- eller högskoleutdanning eller med sykepleie eller barnevernsutdanning. Mens svarprosenten i gruppe 1 ligger på over 80, ligger den i gruppe 3 på under 60. Gruppe 2 inntar en mellomstilling med en svartendens ca. 10 % lavere enn gruppe 1 og ca. 10 % høyere enn gruppe 3.

Spesiell oppmerksomhet påkaller det faktum at sosialarbeidere med en klar ikke-sosialarbeider fagutdanning gir lavest svarprosent, endog lavere svarprosent enn sosialarbeidere uten noen som helst utdanning innenfor den sosiale sektor. Det synes således som en ikke-sosialarbeider fagutdanning virker som en sterk negativ faktor i tilbøyeligheten til å besvare skjemaet, mens på den annen side, en klar sosialarbeiderutdanning virker som en positiv faktor, og jo sterkere desto lenger utdannelsens varighet.

Samspillet mellom bakgrunnsfaktorene.

Våre data antyder at spørreskjemaet er blitt besvart med forskjellig hyppighet innen forskjellige aldersgrupper, utdanningskategorier, praksistidgrupper og arbeidsområder. Vi har funnet at tendensen til å besvare skjemaet er større blant yngre enn blant eldre sosialarbeidere, større blant sosialarbeidere med kort enn med lang praksistid, større blant sosialarbeidere med fullverdig sosialarbeiderutdanning enn blant de med "irrelevant" eller "mangelfull" utdanning, og endelig, større blant sosialarbeidere innen helsevesenet og innen familie-, barne- og ungdomsvernet enn innen andre arbeidsområder.

Det neste spørsmål vi vil ta for oss er hvilke av bakgrunnsfaktorene som er mest utslagsgivende. Virker de alle uavhengig av hverandre, eller er det samsvaret vi har funnet i enkelte av tilfellene et rent overfladisk samsvar, betinget av at bakgrunnsfaktoren selv er assosiert med en annen langt mer betydningsfull faktor? Vi nevnte tidligere at det var godt mulig at kortere praksistid ga høyere svarprosent, ikke fordi at praksistiden i seg selv var en bestemmende faktor, men fordi de med lengre praksistid stort sett var eldre og kanskje også hadde mindre spesialutdanning for sosialt arbeid enn de med kortere praksistid. Man kan spørre slik om alle de fire bakgrunnsfaktorene vi har undersøkt. Hvorledes virker den og den faktoren som en selvstendig og uavhengig faktor? En måte å besvare dette spørsmålet på er å undersøke om de forskjellige faktorene opprettholder sin diskriminerende evne når de andre faktorene holdes konstant. Det er flere måter å angripe problemet på. Bl.a. variansanalytiske metoder med sikte på å utforske ikke bare de forskjellige faktorenes bidragspotensial sett hver for seg, men også i samspill med hverandre. Selv har vi valgt å gjøre bruk av en relativt enkel og primitiv fremgangsmåte - en fremgangsmåte som dog har det store fortrinn at den er forholdsvis lite tidkrevende. Resultatene blir ikke så presise som man ellers kunne ha oppnådd, men stort sett presise nok for vårt formål.

Praksistid.

Det første spørsmålet vi tok opp, var om praksislengde er signifikant assosiert med svarprosenten når vi i tur og orden holder henholdsvis arbeidsområde, utdanning og alder tilnærmet konstant. Det første vi gjorde var å inndele forsøkspersonene i undergrupper på hver av faktorene. Følgende grupper ble anvendt:

Ad praksislengde.

- Gruppe P1: de som har en praksistid på under 6 år;
- Gruppe P2: de med praksistid på mellom 6 og 12 år;
- Gruppe P3: de med praksistid på 12 år og mer.

Ad arbeidsområde.

- Gruppe 01: de som er beskjeftiget i familie-, barne- og ungdomsvern og helsevesenet;
- Gruppe 02: de med arbeid i personalomsorg og velferdstjeneste, i eldreomsorgen og i attføring og sysselsetting;
- Gruppe 03: de som er beskjeftiget i generelt sosialt arbeid og i kriminalomsorg og politi.

Ad utdanning.

- Gruppe U1: de som er utdannet ved NKSS eller har utenlandsk sosialarbeiderutdanning;
- Gruppe U2: de som er utdannet ved NKNS eller har kortere kurser i sosialt arbeid;
- Gruppe U3: de som har universitets- eller høskoleutdanning (ikke i sosialt arbeid), sykepleier- eller barnevernsutdanning, eller ingen spesiell utdanning innenfor den sosiale sektor.

Ad alder.

- Gruppe A1: de som er i alderen 20-39 år;
- Gruppe A2: de som er i alderen 40-49 år;
- Gruppe A3: de som er 50 år og mer.

Ved inndelingen la vi vekt på å få frem undergrupper som tallmessig ikke var for små. I de tilfeller hvor sammenslåing av tidligere undergrupper kom på tale, forsøkte vi å slå sammen grupper som med hensyn til svarprosent var noenlunde like.

Det første problemet vi stilte oss, var om det forelå noe signifikant samsvar mellom å ha besvart og ikke-besvart spørreskjemaet på den ene side - og plassering i gruppene P1, P2 og P3 på den annen - når vi for øvrig bare konsentrerte oss om forsøkspersoner i underutvalget 01, dvs. de som har sitt arbeidsområde innen familie-, barne- og ungdomsvernet og helsevesenet. For å få et statistisk uttrykk for

samsvaret gjorde vi påny bruk av χ^2 -metoden. Etter å ha undersøkt assosiasjonen mellom svarprosenten og praksislengden i underutvalg 01, gikk vi videre til underutvalg 02 og 03, og dernest i tur og orden til A1, A2 og A3 og endelig til U1, U2 og U3.

Resultatene kan sammenfattes på følgende måte:

Svarprosenten i grupper med ulik praksislengde når arbeidsområde holdes konstant.

Ad 01:	Svarprosenten P1:P2:P3=87:90:67.	$\chi^2=8.91$	$p < .02$
Ad 02:	Svarprosenten P1:P2:P3=71:59:65.	$\chi^2=1.01$	N.S.
Ad 03:	Svarprosenten P1:P2:P3=59:39:36.	$\chi^2=4.18$	N.S.

Svarprosenten i grupper med ulik praksislengde når utdanning holdes konstant.

Ad U1:	Svarprosenten P1:P2:P3=88:82:75.	$\chi^2=0.80$	N.S.
Ad U2:	Svarprosenten P1:P2:P3=84:55:71.	$\chi^2=4.96$	$.05 < p < .10$
Ad U3:	Svarprosenten P1:P2:P3=63:64:45.	$\chi^2=6.14$	$p < .05$

Svarprosenten i grupper med ulik praksislengde når alder holdes konstant.

Ad A1:	Svarprosenten P1:P2:P3=92:73:89.	$\chi^2=5.53$	$.05 < p < .10$
Ad A2:	Svarprosenten P1:P2:P3=67:67:62.	$\chi^2=0.21$	N.S.
Ad A3:	Svarprosenten P1:P2:P3=47:59:44.	$\chi^2=1.87$	N.S.

Resultatene viser at den signifikant positive assosiasjon vi tidligere påviste mellom svarprosent og praksislengde ikke gjelder som noen generell regel når vi holder andre faktorer konstant. Vi finner et klart samsvar mellom svartilbøyelighet og praksislengde når vi studerer utvalget som er beskjeftiget innen områdene familie-, barne- og ungdomsvern og helsevesenet. Likeledes finner vi tendenser til et slikt samsvar blant sosialarbeidere i den yngste aldersgruppen, og blant dem med kortere eller ingen spesialutdanning for sosialt arbeid. Studerer vi disse samsvarene nærmere, er det imidlertid en ting som slår oss. Ikke i noen av de nevnte utvalg finner vi en konsistent lavere svarprosent med lengre praksistid. I utvalget 01 og U3 viser P2 litt høyere svarprosent enn P1, og i U2 og A1 viser P3 høyere svarprosent enn P2. Dette er ikke hva vi skulle vente hvis praksistid var en virkelig utslagsgivende faktor. Riktignok finner vi under-

utvalg med en lavere svarprosent i P3 enn i P2, og en lavere svarprosent i P2 enn i P1. Dette gjelder både for O3 og U1, og tildels også for A2. Men ikke i noen av disse tilfellene finner vi statistisk signifikant sammenheng.

Vi er tilbøyelig til å tolke resultatene som uttrykk for at praksislengde i seg selv ikke har hatt noen signifikant virkning på svarprosenten, og at våre tidligere funn på dette område skyldes at praksislengde er nær knyttet til andre faktorer som er av mer utslagsgivende betydning.

Arbeidsområde.

Det er vanskelig å forestille seg at det skulle foreligge noen systematiske forskjeller i praksistid, alder eller utdanning mellom ulike arbeidsområder, men helt sikre på dette kunne vi ikke være. Kanskje enkelte arbeidsområder hadde en helt annen aldersfordeling enn andre? Kanskje enkelte arbeidsområder hadde en langt høyere andel av ikke-utdannede eller korttidsutdannede sosialarbeidere enn andre? For å bringe klarhet i om forskjellene i svarprosent på forskjellige arbeidsområder ville holde endog når de andre bakgrunnsfaktorene ble brakt under kontroll, har vi gått frem på samme måte som ovenfor. Vi har benyttet oss av de samme undergrupper og har studert variasjonen i svarprosenten på forskjellige arbeidsområder når vi i tur og orden har holdt henholdsvis praksistid, utdanning og alder konstant. Resultatene kan sammenfattes som vist nedenfor:

Svarprosenten på forskjellige arbeidsområder når praksistiden holdes konstant.

Ad P1:	Svarprosenten 01:02:03=87:76:59.	$x^2 = 5.23$	$.05 < p < .10$
Ad P2:	Svarprosenten 01:02:03=90:59:39.	$x^2 = 27.19$	$p < .001$
Ad P3:	Svarprosenten 01:02:03=67:65:36.	$x^2 = 11.93$	$p < .01$
		<hr/>	
		$\Sigma x^2 = 44.35$	$p < .001$

Svarprosenten på forskjellige arbeidsområder når alder holdes konstant.

Ad A1:	Svarprosenten 01:02:03=94:77:68.	$\chi^2 = 8.60$	$p < .02$
Ad A2:	Svarprosenten 01:02:03=87:73:41.	$\chi^2 = 21.97$	$p < .001$
Ad A3:	Svarprosenten 01:02:03=60:52:57.	$\chi^2 = 6.54$	$p < .05$
		$\Sigma \chi^2 = 37.11$	$p < .001$

Svarprosenten på forskjellige arbeidsområder når utdanning holdes konstant.

Ad U1:	Svarprosenten 01:02:03=86:50:50.	$\chi^2 = 8.98$	$p < .02$
Ad U2:	Svarprosenten 01:02:03=61:60:62.	$\chi^2 = 0.00$	N.S.
Ad U3:	Svarprosenten 01:02:03=67:56:33.	$\chi^2 = 18.98$	$p < .001$
		$\Sigma \chi^2 = 27.96$	$p < .001$

Resultatene antyder at arbeidsområde er assosiert med svar-tilbøyelighet på et selvstendig og uavhengig grunnlag. Både når vi holder alder, praksistid og utdanning konstant finner vi at arbeidsområdet er statistisk signifikant, assosiert med hvorvidt spørreskjemaet er blitt besvart eller ikke. Bortsett fra underutvalgene U1 og U2 finner vi ved alle de andre utvalgene at 01 gir høyere svarprosent enn 02, og 02 høyere svarprosent enn 03. Ved U1 er svarprosenten i 02 lik svarprosenten i 03, mens svarprosenten i 01 ligger signifikant høyere. Det eneste underutvalget hvor vi ikke finner noen signifikant eller tilnærmet signifikant samsvar mellom arbeidsområde og svarprosent, er derfor i U2. Hvorfor vi ikke finner noe samsvar her er vanskelig å si, men det er viktig å være oppmerksom på at svarprosenten på forskjellige arbeidsområder - når vi holder utdanningen konstant, - som helhet betraktet (dvs. når vi summerer χ^2 og df. verdiene) oppnår en meget høy grad av statistisk pålitelighet. Det mangelfulle samsvar ved U2 kan skyldes en spesiell interaksjonseffekt mellom utdanning og arbeidsområde. Svarprosenten i 01 er her påfallende lav (faktisk lavere enn i 01 for underutvalg U3) og svarprosenten i 03 påfallende høy (faktisk høyere enn i 03 for underutvalg U1). Dette kan tyde på at sosialarbeidere med kortere sosialarbeiderutdanning innenfor arbeidsområdet 03 har en annen status og en annen yrkesidentifisering enn sosialarbeidere med den samme utdanning innen området 01. Men dette blir selvsagt ikke noe annet enn en forholdsvis løs gjetning.

Utdanning.

Det faktum at egne skoler for yrkesutdannelse av sosialarbeidere har vært i virksomhet i relativt kort tid, gjør det rimelig å regne med at det foreligger en viss sammenheng mellom alder og utdanning. Spørsmålet er da om faktorene praksistid og alder - som vi tidligere har funnet å være assosiert med svartilbøyelighet, i virkeligheten bare utgjør en rent fiktiv assosiasjon, bestemt av at de begge er assosiert med utdanning. For å finne svar på spørsmålet har vi gått frem på samme måte som tidligere og studert forskjellen i svartilbøyelighet i ulike utdanningsutvalg når vi har holdt henholdsvis alder, praksistid og arbeidsområde konstant.

Resultatene av analysen er angitt nedenfor.

Svarprosenten i ulike utdanningsutvalg når praksistid holdes konstant.

Ad P1:	Svarprosenten U1:U2:U3=88:84:63.	$x^2=7.24$	$p < .05$
Ad P2:	Svarprosenten U1:U2:U3=32:55:64	$x^2=4.95$	$.05 < p < .10$
Ad P3:	Svarprosenten U1:U2:U3=75:65:45	$x^2=5.56$	$.05 < p < .10$

Svarprosenten i ulike utdanningsutvalg når arbeidsområde holdes konstant.

Ad O1:	Svarprosenten U1:U2:U3=86:61:67	$x^2=8.43$	$p < .02$
Ad O2:	Svarprosenten U1:U2:U3=50:60:56	$x^2=0.43$	N.S.
Ad O3:	Svarprosenten U1:U2:U3=50:62:33	$x^2=4.39$	N.S.

Svarprosenten i ulike utdanningsutvalg når alder holdes konstant.

Ad A1:	Svarprosenten U1:U2:U3=88:78:83	$x^2=1.07$	N.S.
Ad A2:	Svarprosenten U1:U2:U3=71:75:55	$x^2=4.38$	N.S.
Ad A3:	Svarprosenten U1+U2:U3=54:46.	$x^2=0.48$	N.S.

Resultatene viser at utdanningsfaktoren - enskjönt den har en tendens til å opprettholde sin utslagsgivende betydning når praksistid holdes konstant, i det store og hele mister sin betydning når arbeidsområde og alder bringes under kontroll. Dette var ikke hva vi hadde ventet. Når aldersfaktoren holdes konstant, viser det seg at assosiasjonen mellom utdanning og svartilbøyelighet ikke på noe punkt oppnår statistisk signifikans. Heller ikke finner vi at svarprosenten i U1 konsistent er høyere enn i U2. For underutvalget A1

er svarprosenten i U3 høyere enn i U2, og for underutvalget A3 er svarprosenten i U2 høyere enn i U1. For underutvalg A3 har vi vært nødt til å slå sammen U1 og U2, da det viste seg å være ytterst få sosialarbeidere i utdanningsgruppe U1 som samtidig falt i aldersgruppe A3. Dette var for så vidt ikke så overraskende. Men heller ikke etter en slik sammenslåing oppnår vi noe statistisk signifikant samsvar mellom utdanning og svartilbøyelighet. Prosentverdiene går i ventet retning, men forskjellen er for liten til å kunne tillegges noen særlig vekt.

Tar vi for oss svarprosenten i ulike utdanningsutvalg når arbeidsområde holdes konstant, finner vi her mange paralleller til de forhold som nettopp er beskrevet. For underutvalgene O2 og O3 finner vi at svarprosenten i U2 er høyere enn i U1, og for underutvalget O1 at svarprosenten i U3 er høyere enn i U2. Under sistnevnte betingelser finner vi riktignok at samsvaret mellom svarprosent og utdanning oppnår en viss statistisk pålitelighet, men siden svarprosenten for utdanningsgruppene U1, U2 og U3 ikke helt går i den forventede retning kan vi ikke oppfatte resultatet som noe utvetydig bevis på utdanningsfaktorens betydning.

Tar vi endelig for oss sammenhengene mellom svartilbøyelighet og utdanning når praksistiden holdes konstant, gir også disse i seg selv liten støtte til at vi står overfor noen reell sammenheng. Vi har tidligere påvist at praksistid ikke synes å representere noen utslagsgivende faktor for hvorvidt spørreskjemaet er blitt besvart eller ikke. Sammenhengen mellom utdanning og praksistid kan derfor godt tenkes å gi uttrykk for at disse faktorer er like i den forstand at de begge er assosiert med alder, og at det i siste omgang er aldersfaktoren som er den bestemmende og utslagsgivende faktor.

Alder.

For å undersøke virkningen av aldersfaktoren har vi gått frem på nøyaktig samme måte som ovenfor. Vi har nyttet de samme undergrupper som tidligere og studert svarprosent-variasjonene i ulike aldersgrupper når vi har holdt henholdsvis praksistid, arbeidsområde og utdanning konstant. Resultatene av vår analyse kan sammenfattes som følger:

Svarprosenten i ulike aldersgrupper når praksistid holdes konstant.

Ad P1:	Svarprosenten A1:A2:A3=92:67:47.	$x^2=15.44$	$p < .001$
Ad P2:	Svarprosenten A1:A2:A3=73:66:59.	$x^2= 1.51$	N.S.
Ad P3:	Svarprosenten A1:A2:A3=89:62:44.	$x^2= 9.12$	$p < .02$
		$\Sigma x^2=26.07$	$p < .001$

Svarprosenten i ulike aldersgrupper når arbeidsområde holdes konstant.

Ad 01:	Svarprosenten A1:A2:A3=94:87:60.	$x^2=20.18$	$p < .001$
Ad 02:	Svarprosenten A1:A2:A3=77:73:52.	$x^2= 3.53$	N.S.
Ad 03:	Svarprosenten A1:A2:A3=68:41:37.	$x^2= 6.05$	$p < .05$
		$\Sigma x^2=29.76$	$p < .001$

Svarprosenten i ulike aldersgrupper når utdanning holdes konstant.

Ad U1:	Svarprosenten A1:A2:A3=88:74.	$x^2= 2.00$	N.S.
Ad U2:	Svarprosenten A1:A2:A3=87:75:50.	$x^2= 5.56$	$.05 < p < .10$
Ad U3:	Svarprosenten A1:A2:A3=83:55:46.	$x^2=11.80$	$p < .01$
		$\Sigma x^2=19.36$	$p < .01$

Resultatene viser at aldersfaktoren er assosiert med svartilbøyelighet på en statistisk signifikant måte. Både når vi holder praksistid, arbeidsområde og utdanning konstant, finner vi at svarprosenten i den høyeste aldersgruppen er lavere enn i den midterste, og at svarprosenten i den midterste igjen er lavere enn i den yngste aldersgruppen. Vi finner dette forhold for samtlige underutvalg. Riktignok viser enkelte av underutvalgene (P2, 02 og U1) intet statistisk signifikant samsvar, men slår vi sammen de signifikansverdiene i underutvalgene som henspeiler på den samme faktor, blir deres pålitelighetsnivå ganske overbevisende. Våre data antyder at assosiasjonen mellom alder og svartilbøyelighet er vanskeligere påvisbar blant sosialarbeidere med lang spesialutdanning enn blant dem med liten eller ingen spesialutdanning, og videre at assosiasjonen mellom alder og svartilbøyelighet er klare blant dem som arbeider i helsevesenet og i familie-, barne- og ungdomsvern enn blant dem som er beskjeftiget innen andre arbeidsområder. Men dette svekker ikke hovedinntrykket av at alder har vært en særdeles viktig faktor.

Vi skulle ut fra resultatene ovenfor vente at gjennomsnittsalderen til de som har besvart spørreskjemaet så og si uansett arbeidsområde og utdanningsform, er lavere enn gjennomsnittsalderen til de som ikke har besvart skjemaet. For å få en ekstra sjekk på dette har vi også bearbeidet materialet som vist på tabell 7. Det vil si, vi har tatt for oss forskjellige undergrupper med hensyn til utdanning og arbeidsområde og beregnet gjennomsnittsalderen til de som har besvart og ikke-besvart skjemaet. Det er viktig å legge merke til at vi ved disse beregninger har konsentrert oss om langt flere underutvalg enn ovenfor.

Tabell 7 viser at gjennomsnittsalderen for de som har besvart skjemaet er lavere enn for de som ikke har besvart det, og at dette gjelder uten unntagelse for samtlige underutvalg.

Tabell 7.

Oversikt over gjennomsnittsalderen til de sosial-arbeidere som besvarte og til de som ikke besvarte spørreskjemaet.

Bakgrunnskategorier	Gjennomsnittsalderen til de som		Aldersforskjell.
	besvarte	ikke-besvarte	
<u>mht. utdanning:</u>			
NKSS og utl. utd.	35.42	37.45	2.03
NKNS	42.74	49.50	6.76
Kortere kurs i sos. arb.	42.71	46.29	3.58
Sykepl. og barnev. utd.	47.86	53.13	5.17
Univ. og högskole utd.	41.38	48.67	7.29
Ingen spes. utd.	49.97	51.99	1.92
<u>mht. arbeidsområde:</u>			
Familie-, barne- og ungdomsvern	45.02	52.31	7.29
Helsevesenet og eldreomsorg.	40.05	48.50	8.45
Krim. oms., attføring og velferdstjeneste	40.72	46.38	5.66
Generelt sos. arbeid	48.20	51.24	3.04

Vi ser av tabellen at alderforskjellen mellom de som har besvart og de som ikke har besvart skjemaet er større innenfor helsevesenet, eldreomsorgen, familie-, barne- og ungdomsvernet enn innen andre arbeidsområder, og større innen utvalg med "irrelevant" enn med manglende utdanning. Selv om våre data således antyder at aldersfaktoren muligens har hatt forskjellig betydning alt etter hvilken sammenheng den virker i, er det allikevel påfallende hvor konsistent den viser seg å slå ut på tvers av ulike andre bakgrunnsbetingelser.

Sammendrag og konklusjon.

Vi begynte dette kapitlet med å reise spørsmålet om hvilke faktorer som har vært bestemmende for om spørreskjemaet ble besvart eller ikke. Vi fant at svarprosenten var signifikant forskjellig i ulike underutvalg med hensyn til alder, praksistid, arbeidsområde og utdanning, mens det derimot ikke forelå noen pålitelig kjønnsforskjell. I de siste avsnittene har vi gått et skritt videre, idet vi har studert samspillet mellom de ulike bakgrunnsfaktorene, dvs. de enkelte faktorerers betydning når de andre holdes konstant. Vi har funnet at hverken praksistid eller utdanningsform synes å ha noen nevneverdig betydning, mens derimot arbeidsområdet og alder synes å stå for utslagsgivende faktorer.

At arbeidsområde ble funnet å være av avgjørende betydning er ikke til å undre seg over. Spørreskjemaet var slik utformet at det formodentligvis virket mer appellerende og relevant for sosialarbeidere innen enkelte områder enn innenfor andre. Vi kommer neppe bort fra at enkelte arbeidsområder i det store og hele byr sosialarbeideren en klarere stilling og en mer definert posisjon. Vi vil ikke forsøke oss på å rangere arbeidsområdene etter et slikt kriterium, men at vi her står overfor en mulig forklaring, kan vises rent indirekte. Vi kan inndele totalutvalget etter klare og uklare stillinger slik vi tidligere har antydnet. Svarprosenten i de to undergrupper viser seg å være henholdsvis 66 og 48. Assosiasjonen mellom stillingstype og svarprosent gir $\chi^2=8.53$ og $p < .01$. Vi kan tenke oss at det samme forhold gjør seg gjeldende generelt og at sosialarbeidere innen ulike områder innehar stillinger som subjektivt opp-

leves som mer eller mindre klare sosialarbeiderstillinger, og at dette kan være en medvirkende faktor til de forskjellene vi har funnet mellom arbeidsområdene.

Et annet forhold kan også ha vært medvirkende. Spørreskjemaet ble sikkert svært ofte diskutert på arbeidsplassene kolleger imellom. - Skjemaet ble som nevnt sendt til sosialarbeidernes kontoradresser. Det er rimelig å anta at disse diskusjoner kan ha påvirket mange i den ene eller annen retning - men fortrinnsvis i en retning overensstemmende med venner og kollegers reaksjoner og innstillinger. I et par tilfeller fant vi da også at kolleger hadde fylt ut skjemaet nesten identisk og sannsynligvis i intimt samarbeid. Det er rimelig å tro at også beslutninger om ikke å besvare skjemaet ofte er blitt tatt i samråd med andre, og at andre i denne forbindelse i første rekke refererer seg til kolleger innenfor samme arbeidssted og samme arbeidsområde.

Fra mange synsvinkler sett er det aldersfaktorens meget utslagsgivende betydning som tiltrekker seg størst interesse. Også her står vi overfor kompliserte tolkningsproblemer. En mulighet er at sosialarbeiderne etter at de hadde mottatt skjemaet fortrinnsvis kontaktet og rådførte seg med kolleger innen samme aldersgruppe, men vi anser denne forklaring for lite sannsynlig. Hvis en slik rådføring fant sted på tvers av arbeidsområde, fulgte den sannsynligvis heller fellesskap i utdanning og praksislengde. Men for begge disse sistnevnte faktorer viste det seg at de ikke slo ut, når vi holdt arbeidsområde og alder konstant.

Vi vil ikke legge skjul på at vi ble ikke så lite overrasket over å finne aldersfaktoren å være særlig diskriminerende. Ikke så mye i første omgang. Vi antok da at samsvaret bare var tilsynelatende og at den var et resultat av aldersfaktorens sammenheng med andre faktorer. Den mest nærliggende tolkning - når det gjelder aldersfaktorens større utslagskraft enn utdanning - er at vi blant norske sosialarbeidere står overfor et slags generasjonsskifte, et skifte som bl.a. gir seg tilkjenne i en større villighet til å utfylle spørreskjemaer og til å delta i sosialpsykologiske undersøkelser mer generelt. Muligens har dette generasjonsskifte sammenheng med den holdningsdimensjonen som vi har kalt psykologisering, med større åpenhet for personlig standpunkttagen og psykologiske

problemstillinger i det hele, og muligens har det sammenheng med slike videre ideologiske strømninger som man kan henføre til betegnelsene livssyn eller livsideologi. Men også rent situasjonsbestemte forhold har muligens virket inn, forhold som har sammenheng med ytre forventninger og den enkeltes arbeidssituasjon. Vi skal komme tilbake til disse spørsmål i et senere kapitel. Vi vil her bare avslutte med å si at våre data åpner muligheten for mange interessante spekulasjoner.

EMPIRISKE RESULTATER - UTPRØVING OG MODIFISERING AV HOLDNINGSSKALAENE.

Det første spørsmål vi ble stilt overfor etter at datainnsamlingen var avsluttet, gjaldt holdbarheten av våre holdningsskalaer. Som tidligere nevnt hadde vi ingen garanti for at de forskjellige skalaleddene ville vise samme diskrimineringssevne i sosialarbeiderutvalget som i forprøveutvalget. Nettopp av denne grunn hadde vi på forhånd bestemt oss for å se på skalaene som tentative, som skalaer som først kunne brukes og tillegges en viss verdi hvis fornyede ledd-analyser ga resultater som bekreftet deres indre konsistens. Videre var vi selvsagt interessert i å få vite hvor stor overensstemmelse som var til stede mellom forprøveutvalget og sosialarbeiderutvalget.

- - - - -

Vi nevnte tidligere at leddene til yrkesbevissthetsskalaen, psykologiseringsskalaen og ekspansjonsskalaen ble blandet og presentert i spørreskjemaet med en felles instruksjon og under en felles overskrift: "En sosialarbeiders forhold til sitt eget yrke."

De nye ledd-analysene ga som resultat at bortsett fra ett av leddene på ekspansjonsskalaen, viste samtlige ledd signifikant positiv korrelasjon med deres respektive skalaer. Det vil si - samtlige 10 ledd i yrkesbevissthetsskalaen viste positiv korrelasjon med skalaen som helhet, og samtlige 12 ledd i psykologiseringsskalaen viste positiv korrelasjon med denne skalaen. Her som ved de andre skalaene gjorde vi bruk av den samme ledd-analysemetoden som vi tidligere har omtalt.

Ved ekspansjonsskalaen var forholdet som sagt at ett av leddene ikke viste noe pålitelig samsvar med skalaen som helhet. Vi har følgelig tatt ut dette leddet og gjentatt ledd-analysen på de resterende ledd. Denne annengangs-analyse ga positivt resultat. Samtlige ledd viste nå et klart samsvar med skalaen som helhet. Grunnen til at ett av leddene i første omgang ikke kom ut som ventet, kan skyldes at samsvaret som ble funnet i forprøvematerialet var et resultat av tilfeldige omstendigheter. Eller - hva som er nesten like sannsynlig - at praktiserende sosialarbeidere har et noe mer

differensiert syn på enkelte yrkesforhold enn det som er vanlig blant sosialskoleelever. Hvordan dette nå en gang er, fant vi ingen grunn til å forkaste hypotesen om at praktiserende sosialarbeidere kan beskrives og klassifiseres i forhold til en holdningsdimensjon som har med "ekspansjonstendens" å gjøre.

Tabell 8 gir en oversikt over enkelte statistiske egenskaper ved skala nr. 1: yrkesbevissthetsskalaen. Tabellen er satt opp på nøyaktig samme måte som tabell 1 - som viser ledd-analysen av forprøvematerialet for samme skala. Foruten resultatene av ledd-analysen - (forskjellen mellom gjennomsnittsverdiene på hvert enkelt ledd for øvre og nedre kvartil av totalskårefordelingen, de såkalte DP-verdier) - viser også denne tabellen gjennomsnittsskårene på de enkelte ledd for totalutvalget. Under tabellen er angitt antall forsøkspersoner i totalutvalget, i øvre og nedre kvartilutvalg, og gjennomsnittsverdiene og variasjonsbredden for totalskårene i de tre utvalg. Til venstre på tabellen er angitt leddenes nr., og i parentes leddenes plasseringsnummer på spørreskjemaet. Under rubrikken ledd-innhold følger stikkordformuleringer som viser til hvilken påstand de forskjellige leddnr. refererer seg til. En oversikt over den fulle ordlyd av påstandene kan man få ved å slå tilbake til tabellverket på side 19 ff.

Tabell 9 og 10 er satt opp på nøyaktig samme måte som tabell 8, og gir en tilsvarende oversikt over enkelte statistiske egenskaper ved henholdsvis psykologiserings- og den reviderte ekspansjonsskalaen. Når vi heretter snakker om ekspansjonsskalaen eller skala nr. 3, er det konsekvent denne reviderte skalaen vi sikter til.

Ved siden av å skaffe oss opplysninger om de skalaegenskaper som nettopp er nevnt, var vi også interessert i å få en detaljert oversikt over skårefordelingen på de enkelte skalaer. Figur 1, 2 og 3 gir en oversikt over skårefordelingen på skala nr. 1, 2 og 3.

Figurene er satt opp på en slik måte at de viser hvor mange forsøkspersoner som har fått en totalskåre innenfor et bestemt skåreintervall. Videre har vi på hver av figurene angitt skårefordelingen i forprøveutvalget. De skraverete kolonnene angir

Tabell 8.

Leddanalyse av skala nr. 1: Yrkesbevissthetsskalaen.

Nr.	Ledd-innhold	Gjennomsnitt i			D.P.
		Total- utvalget	Övre kvartil	Nedre kvartil	
1(2)	Dyktig lege beste læremester	4.18	6.71	2.25	4.46
2(5)	Avkall fritid og fornøyelser	4.27	6.60	1.72	4.88
3(7)	Hjertevarme viktigst	4.13	6.48	1.73	4.75
4(10)	Maktesløs uten barmhjertighet	4.13	6.53	1.78	4.75
5(13)	Utdanning uten betydning	5.04	6.52	3.22	3.30
6(17)	Arbeidsvilkår uvesentlig	4.13	5.66	2.27	3.39
7(20)	Takknemlighet beste lønn	4.66	6.81	2.23	4.58
8(25)	Aldri yrke som andre yrker	4.41	6.64	1.80	4.84
9(29)	Livserfaring særlig viktig	4.01	6.40	1.70	4.70
10(31)	Størst loyalitet overordnede	5.24	6.50	4.27	2.23

Antall forsøkspersoner i totalutvalget	238
i övre kvartil	58
i nedre kvartil	60
 Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget	12 - 70
i övre kvartil	60 - 70
i nedre kvartil	12 - 30
 Gjennomsnittet til skalaskårene i totalutvalget	44.21
i övre kvartil	64.84
i nedre kvartil	22.97

Tabell 9.

Leddanalyse av skala nr. 2: Psykologiseringsskalaen.

Nr.	Ledd-innhold	Gjennomsnitt i			D.P.
		Total- utvalget	Övre kvartil	Nedre kvartil	
1(1)	Aldri nevne en forglemmelse	4.76	6.08	3.03	3.05
2(4)	Mer nytte i praktiske tiltak	3.51	6.37	1.58	4.79
3(6)	Holdningspåvirkning utillatelig	5.23	5.98	3.78	2.20
4(8)	Alltid unngå å forurolige	4.08	6.03	1.71	4.32
5(11)	Ikke röre ved personligheten	5.05	6.71	2.73	3.98
6(15)	Overlate andre sjelelige problemer	3.80	5.90	2.05	3.85
7(18)	Aldri drive psykoterapi	2.39	3.61	1.32	2.29
8(21)	Bare hjelpe praktiske gjøremål	5.61	6.93	3.75	3.18
9(23)	Kunnskap om hjelpekilder viktigst	4.19	6.58	2.17	4.41
10(26)	Svikter hvis få klienter	3.24	5.88	1.51	4.37
11(28) ¹⁾	Psykoterapi ledd i utdannelsen	4.11	5.05	3.61	1.44
12(30)	Skadelig påpeke ubevisste tanker	4.67	5.73	2.95	2.78

Antall forsøkspersoner i totalutvalget 238

i övre kvartil 59

i nedre kvartil 59

Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget 15 - 84

i övre kvartil 63 - 84

i nedre kvartil 15 - 38

Gjennomsnittet til skalaskårene i totalutvalget 50.65

i övre kvartil 70.86

i nedre kvartil 30.19

1) Dette ledd er blitt snudd slik at høyest skåre konsekvent gir uttrykk for sterkest psykologiseringstendens.

Tabell 10.

Leddanalyse av skala nr. 3: Ekspansjonsskalaen.

Nr.	Ledd-innhold	Gjennomsnittet i			D.P.
		Total- utvalget	Övre kvartil	Nedre kvartil	
1(3)	Tilpassing til arbeidsstedet	2.73	4.86	1.49	3.37
3(12)	Dyd vise følsomhet for avvisning	5.63	6.53	4.52	2.01
4(14)	Respektene andres beslutninger	3.66	5.24	1.94	3.30
5(16)	Forsiktighet med innblanding	2.48	4.05	1.52	2.53
6(19)	Bare arbeide med motiverte	5.11	6.49	2.98	3.51
7(22)	Skadelig öve press på andre	3.31	5.07	2.03	3.04
8(24)	Bare arbeide uttrykte problemer	4.95	6.47	2.92	3.55
9(27) ¹⁾	Påvirke overordnede viktig	4.31	4.78	3.87	0.91

Antall forsökspersoner i totalutvalget 238
i övre kvartil 59
i nedre kvartil 63

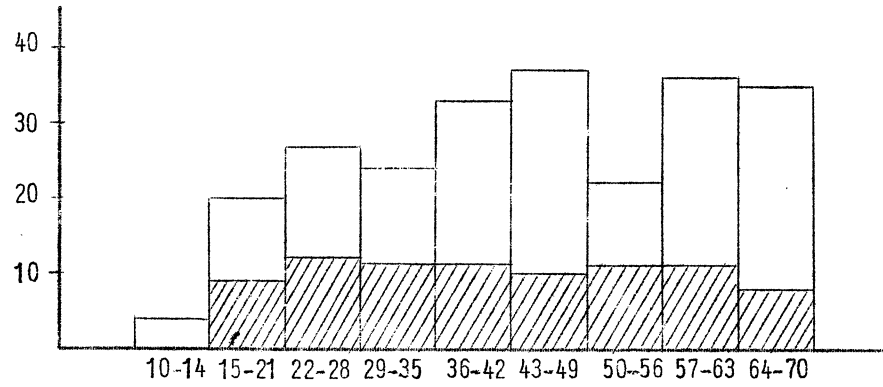
Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget 10 - 56
i övre kvartil 39 - 56
i nedre kvartil 10 - 26

Gjennomsnittet til skalaskårene i totalutvalget 32.18
i övre kvartil 43.56
i nedre kvartil 21.29

1) Leddet er snudd for å gi høyest skåre ved høyest ekspansjonstendens.

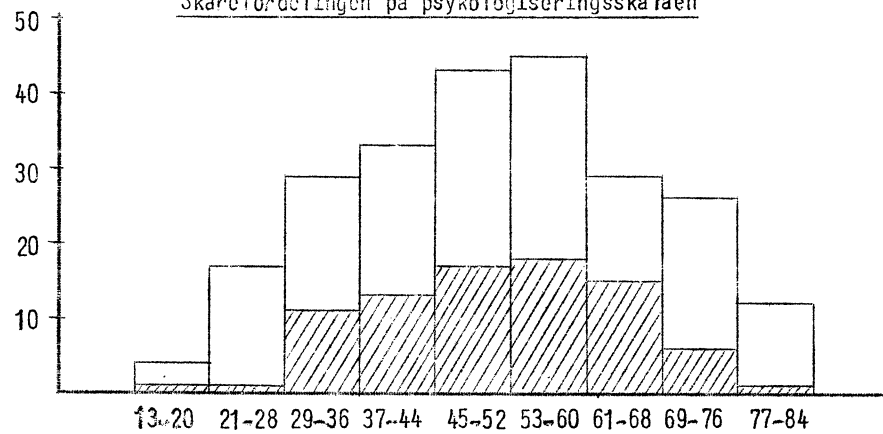
Figur 1.

Skårefordelingen på yrkesbevissthetsskalaen

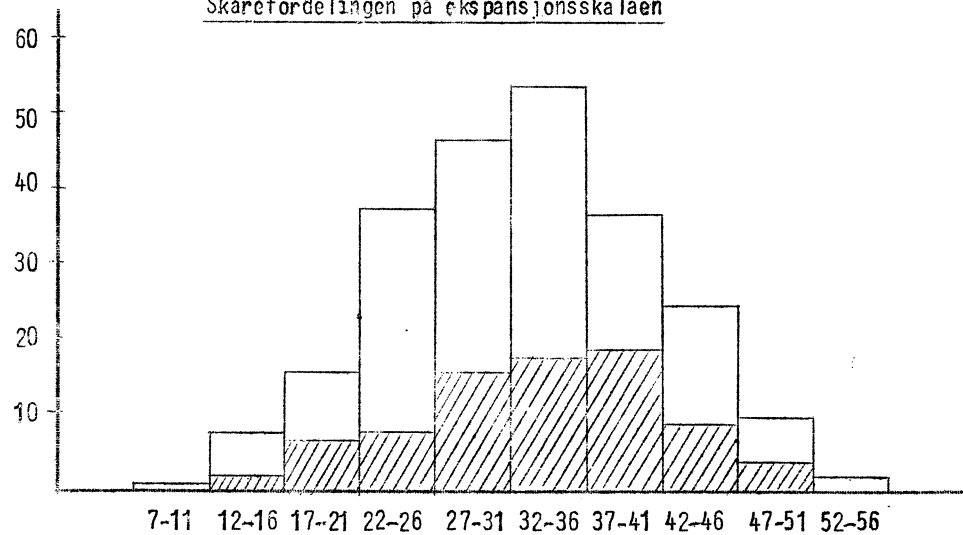
Figur 2.

Skårefordelingen på psykologiseringsskalaen

Figur 3.

Skårefordelingen på ekspansjonsskalaen

denne fordelingen. Siden skala 3 (i sin reviderte form) først ble utarbeidet etter at den endelige leddanalyse var foretatt - ble vi i dette tilfelle nødt til å gå tilbake til forprøvematerialet og å reskåre dette slik at vi fikk sammenlignbare skalaer og skårefordelinger å arbeide med.

En nærmere gransking av figur 1, 2 og 3 antyder en ganske stor overensstemmelse mellom skårefordelingen i forprøveundersøkelsen og ved den endelige datainnsamlingen. Denne overensstemmelse kommer bl.a. til uttrykk i fordelingskurvenes form. Ved begge undersøkelser finner vi at skårefordelingen på yrkesbevissthetsskalaen avviker noe fra skårefordelingen på de to andre skalaene. Mens de siste skalaene viser en tilnærmet klokkeformet skårefordeling (en normalfordeling), er forholdet ved skala nr. 1 karakterisert ved at alle skåreintervaller oppnår tilnærmet den samme skårefrekvens. Også her er det imidlertid en svak tendens til en klokkefordeling - særlig når det gjelder de laveste skåreintervallene. En svakhet ved skalaen er den relativt store opphopning av skårer på de to høyeste skåreintervallene. Vi kan si det slik at skalaen ikke synes å diskriminere så godt som ønskelig kunne være mellom høye grader av yrkesbevissthet. På den annen side er det også tenkelig at det sosialarbeidere imellom foreligger et visst sosialt press i retning av høy yrkesbevissthet, og at skalaen avspeiler at det blant ganske mange foreligger en klar tendens til konformitet med dette presset. Ut fra statistiske betraktninger er det imidlertid alltid ønskelig å arbeide med normale fordelinger. Skårefordelingen på yrkesbevissthetsskalaen tilfredsstillende ikke dette krav fullt ut, men på den annen side er fordelingen heller ikke så skjev at vi har villet forkaste skalaen. Skalaen trenger ledd som peker hen på en ekstrem høy yrkesbevissthet. Dette poeng bør det tas hensyn til ved en eventuell senere omarbeidelse eller bruk av skalaen. For øvrig vil vi konkludere at både yrkesbevissthets-, psykologiserings- og ekspansjons-skalaen synes å peke hen på "reelle" holdningsdimensjoner blant praktiserende sosialarbeidere og at skalaene gir inntrykk av å diskriminere på en tilfredsstillende måte.

Leddene på følelsesdistanse-skalaen og statusrelasjonsskalaen ble i spørreskjemaet blandet og presentert under overskriften: "En sosialarbeiders forhold til sine klienter". Ingen av disse skalaene viste ved de nye ledd-analyser noen overbevisende høy indre konsistens. Da vi heller ikke på annen måte var særlig fornøyd med skalaene - hverken deres betegnelser, deres gjensidige avgrensning eller innholdsmessige utforming, besluttet vi å foreta en radikal omorganisering av leddene. På grunnlag av teoretiske overveielser støttet til resultatene av våre foreløpige leddanalyser, kom vi frem til at leddene syntes å peke hen ikke mot to, men mot tre holdningsdimensjoner. Disse syntes videre ikke så mye å gå på klientforholdets ytre eller objektive aspekter, som på hvilken rolle sosialarbeideren ønsket å innta vis-a-vis sine klienter. De tre rollemønstrene som syntes å tre frem fant vi å ville betegne som henholdsvis tjener-rollen, venne-rollen, og autoritets- eller byråkrat-rollen.

Meget sjelden vil vi sannsynligvis støte på en sosialarbeider som identifiserer seg fullt og helt med en av disse rollene. Rollene er mer å betrakte som teoretiske modeller eller typer som den enkelte sosialarbeider kan være mer eller mindre influert av. De fleste sosialarbeidere vil følgelig sannsynligvis ha komponenter i seg av alle tre.

Etter å ha avgrenset og trukket ut de av leddene som syntes å henseile på hver av rollene, ble hvert av ledd-utvalgene underkastet en ny statistisk analyse med sikte på å studere deres indre konsistens. Til vår udelte tilfredshet viste det seg at de tre skalaene tilfredstilte kravene på dette område.

Tabell 11 gir en oversikt over enkelte statistiske egenskaper ved skala nr. 7: Vennerolleskalaen. Tabellen er satt opp på nøyaktig samme måte som de foregående tabeller. Nummeret i parentes sikter til leddenes plasseringsnummer i spørreskjemaet, og nummeret til venstre utenfor parentes til hvor det er hentet fra på henholdsvis følelsesdistanse-skalaen (skala nr. 4) eller statusrelasjonsskalaen (skala nr. 5). Under rubrikken ledd-innhold følger stikkordformuleringer som viser hvilken påstand det enkelte ledd refererer til. Den fulle ordlyd av påstandene kan man få tak i ved å gå tilbake til de oppgitte leddnr. i tabellverket side 22 og 23.

Tabell 11.

Leddanalyse av skala nr. 7: Vennerolleskalaen.^{x)}

Nr.	Ledd-innhold	Gjennomsnitt i			D.P.
		Total- utvalget	Övre kvartil	Nedre kvartil	
4- 2(4)	Anstrenge seg bli likt	3.74	5.22	2.50	2.72
4- 3(6)	Gi forhåpninger om støtte	4.39	5.65	2.29	3.36
4- 5(10)	Besvare spørsmål om privat- liv	5.87	6.62	4.72	1.90
4- 6(12)	Nært følelsesmessig forhold	5.58	6.62	4.07	2.55
5- 7(13)	Forklare personlige spørsmål	2.95	4.58	1.84	2.74
4- 7(14)	Uttrykke varme og sympati	4.58	5.93	2.91	3.02
4- 8(16)	Låne bort penger	4.43	5.75	3.36	2.39
4- 9(18)	Oppleve seg i klientens situa- sjon	3.26	5.27	1.74	3.53
5-10(19)	Være gift ha barn selv	3.87	4.85	2.50	2.35
4-10(20)	Gi klienten kjærtegn	4.07	4.75	3.57	1.18
4-11(22)	Identifisering med klienten	4.54	6.42	2.76	3.66

Antall forsøkspersoner i totalutvalget 235
 i øvre kvartil 55
 i nedre kvartil 58

Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget 18 - 75
 i øvre kvartil 56 - 75
 i nedre kvartil 18 - 39

Gjennomsnittet til skalskårene i totalutvalget 47.29
 i øvre kvartil 61.65
 i nedre kvartil 32.28

x) Skalaen er slik konstruert at lav skåreverdi står for en positiv holdning overfor å innta en vennerolle i klient-arbeidet.

Tabell 12 og 13 gir en oversikt over enkelte statistiske egenskaper ved henholdsvis skala nr. 8: tjenerrolleskalaen, og skala nr. 9: byråkratrolleskalaen. De er satt opp på samme måte som de foregående tabeller.

Som det fremgår av tabell 13, har vi ved konstruksjonen av byråkratrolle-skalaen hentet ledd fra begge de tidligere skalaer. Mens 3 av leddene er positive, dvs. enighet gir lavest, uenighet høyest leddskåre, er 5 av leddene blitt snudd slik at enighet her gir høyest, uenighet lavest skåre. De 5 leddene som er snudd finnes alle i sin positive form i vennerolle-skalaen. Dette skulle tilsi at vennerollen vil være negativ korrelert med byråkratrollen. Man kan spørre seg om den negative korrelasjon her ikke vil være så høy at den ene av de to skalaer vil overflødiggjøre den annen. Dette er i siste omgang et empirisk spørsmål. Før vi kommer så langt vil vi ikke unnlate å peke på at teoretisk sett kan en sterk avstandtagen fra vennerollen være forenlig med en minst like sterk avstandtagen fra byråkratrollen. På den annen side vil en sterk forkjærlighet for byråkratrollen selvsagt implisere en sterk avstandtagen fra vennerollen. En av grunnene til at vi skilte ut byråkratrollen som egen dimensjon, var at vi fant en tendens til manglende samsvar mellom enkelte av leddene på byråkratrolleskalaen og vennerolleskalaen som helhet.

Også når det gjaldt skala nr. 7, 8 og 9 var vi interessert i å få oversikt over skårefordelingen på de enkelte skalaer. Figur 4, 5 og 6 gir en oversikt over skårefordelingene. Figurene er satt opp på samme måte som de tidligere figurer. Påny er å merke at alle skårefordelingene er tilnærmet klokkeformet. Skala 8 viser en svak tendens til overrepresentasjon av høye skåreverdier, og skala 9 til en overrepresentasjon av lave verdier. Skala nr. 8 (tjenerrolleskalaen) har litt for få ledd som peker hen på en forholdsvis ekstrem anti-tjenerrolle-holdning, og skala nr. 9 (byråkratrolleskalaen), litt for få ledd som peker hen på en pro-byråkratrolleinstilling. For övrig er å merke at det ved alle de tre skalaer - men kanskje særlig ved skala nr. 8 og 9 - er påfallende forskjeller til stede mellom skårefordelingen i forpröveutvalget og i det endelige pröveutvalget. Her som ved skala 3 gjelder at vi for å få sammenlignbart materiale å arbeide med, har vært nödt til å gå tilbake til forprövematerialet og reskåre dette med henblikk på de nye leddkombinasjonene.

Tabell 12.

Leddanalyse av skala nr. 8: Tjenerrolle-skalaen.^{x)}

Nr.	Ledd-innhold	Gjennomsnitt i			D.P.
		Total-utvalget	Övre kvartil	Nedre kvartil	
5- 1(1)	Aldri være åpent uenig	5.10	6.27	3.41	2.86
5- 2(3)	Ikke ta ordet først	4.28	5.73	3.09	2.64
5- 3(5)	Behandle klienten som gjest	4.08	5.98	2.29	3.69
5- 4(7)	Gi følelsen av overlegenhet	5.60	6.63	4.69	1.94
5- 6(11)	Smile eller le med klienten	3.68	5.15	2.24	2.91
5- 8(15)	Ha enkelt utstyrt kontor	3.61	5.17	2.26	2.91
5- 9(17)	Besvare alle spørsmål	4.52	5.88	2.79	3.09
5-11(21)	La klienten dirigere samtalen	5.83	6.69	4.48	2.21
5-12(23)	Etterkomme alle ønsker	5,65	6,78	3,78	3,00
4-12(24)	Aldri nekte motta gaver	5,57	6,15	4,59	1,56

Antall forsøkspersoner i totalutvalget 235
 i øvre kvartil 59
 i nedre kvartil 58

Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget... 12 - 70
 i øvre kvartil 57 - 70
 i nedre kvartil 12 - 41

Gjennomsnittet til skalaskårene i totalutvalget..... 47.92
 i øvre kvartil 60.44
 i nedre kvartil 33.62

x) Skalaen er slik konstruert at lav skåreverdi står for en positiv holdning overfor å innta en tjenerrolle i klient-arbeidet.

Tabell 13.

Ledd-analyse av skala nr. 9: Byråkratrolleskalaen.

Nr.	Ledd-innhold	Gjennomsnitt i			D.P.
		Total- utvalget	Övre kvartil	Nedre kvartil	
4- 1(2)	Aldri dus eller fornavn	4.04	5.61	2.40	3.21
4- 4(8)	Holde klienten på avstand	4.78	5.87	2.12	3.75
5- 5(9)	Ikke oppgi egen omgangsform	4.21	5.16	2.78	2.38
4- 5(10) ^x	Ikke: besvare spørsmål om privatliv	2.13	3.21	1.26	1.95
4- 6(12) ^x	Ikke: nært følelsesmessig forhold	2.42	3.76	1.48	2.28
4- 8(16) ^x	Ikke: låne bort penger i knipetak	3.57	5.18	1.95	3.23
4-10(20) ^x	Ikke: gi en klient kjærtegn	3.93	4.92	2.72	2.20
4-11(22) ^x	Ikke: identifisere seg med klienten	3.46	4.95	2.45	2.50

Antall forsøkspersoner i totalutvalget 235
 i øvre kvartil 62
 i nedre kvartil 58

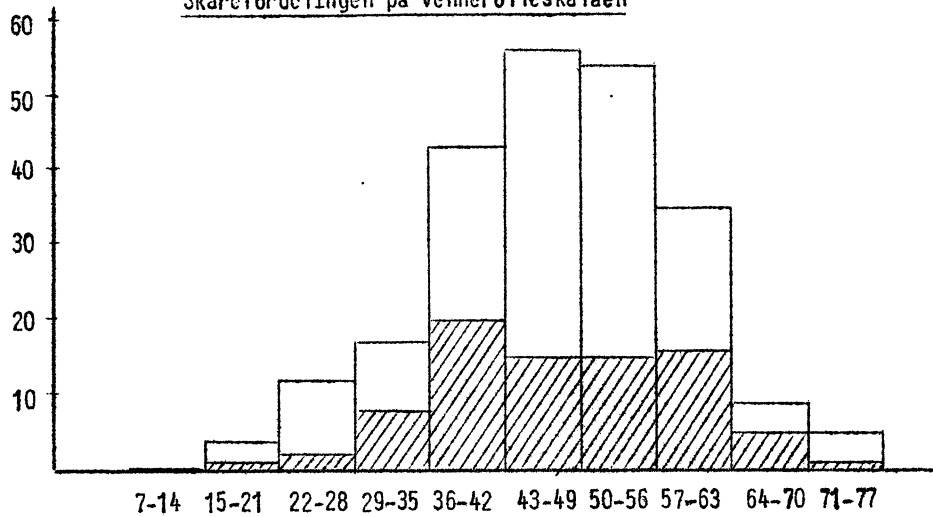
Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget 12 - 53
 i øvre kvartil 34 - 53
 i nedre kvartil 12 - 22

Gjennomsnittet til skalaskårene i totalutvalget 28.53
 i øvre kvartil 38.70
 i nedre kvartil 18.33

x) Disse leddene er snudd slik at lav skåreverdi konsekvent står for en positiv holdning overfor å innta en byråkratrolle i klient-arbeidet.

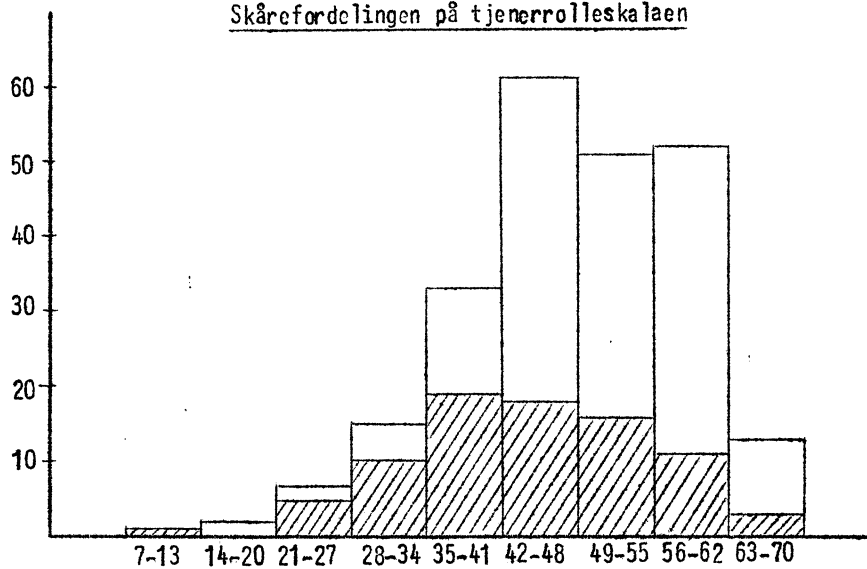
Figur 4

Skårefordelingen på vennerolleskalaen

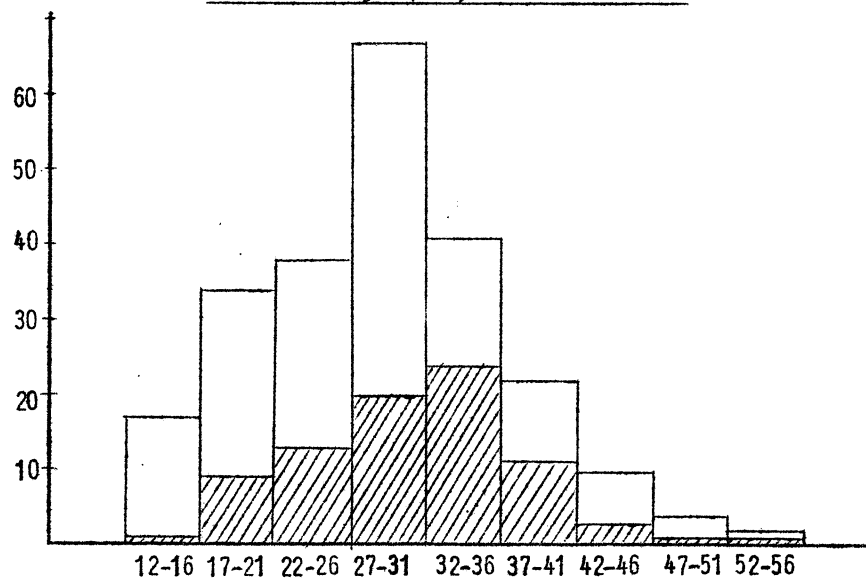
Figur 5

Skårefordelingen på tjenerrolleskalaen

Figur 6

Skårefordelingen på byråkratrolleskalaen

Enskjønt skala nr. 7, 8 og 9 ikke er nevneverdig kortere enn skala 1, 2 og 3, er vi allikevel tilbøyelige til å se på skalaene som mer tentative i sin form. Vi har her ingen av stedene hatt anledning til den samme kontroll og sjekk som ligger i å kunne teste skalaene på et uavhengig materiale. Når dette er sagt, må det samtidig tilføyes at skalaene synes å peke hen på eksisterende holdningsdimensjoner blant praktiserende sosialarbeidere, og at de synes å være i besittelse av en ikke ubetydelig diskriminerende evne.

- - - - -

Det tredje hovedavsnittet i spørreskjemaet bær tittelen: "En sosialarbeiders holdning til allmennmenneskelige spørsmål." Etter en kort instruksjon fulgte så 14 påstander, nærmere bestemt, de 14 leddene vi hadde hentet fra ulike revisjoner av F-skalaen til Adorno og medarbeidere, og som vi hadde slått sammen til skala nr. 6: livs-synsskalaen.

Tabell 14 gir en oversikt over enkelte statistiske egenskaper ved denne siste skalaen. Tabellen er satt opp slik som de foregående. Som vi skulle vente ut fra resultatet av forprøvene og ut fra det betydelige arbeid som er blitt nedlagt fra annet hold i utvalget og formuleringen av leddene, fant vi at skalaen hadde en meget tilfredsstillende indre konsistens.

Figur 7 gir en oversikt over skårefordelingen på sistnevnte skala. Også denne fordelingen er tilnærmet klokkeformet, men med en liten tendens til overvekt av høye skåreverdier. Man kan si at skalaen mangler muligheter for å differensiere skarpt mellom forsøkspersonene som faller i den øvre ende av fordelingen. Gjennomsnittsskåren for hele utvalget er 61.80. Siden skalaen har 14 ledd i alt, vil dette si at den gjennomsnittlige leddskåre ligger på 4.4, altså 0.4 poeng over det leddgjennomsnitt som ville ha vært til stede om skalaen hadde vært fullt balansert, dvs. i gjennomsnitt hadde fremkalt like mange enige som uenige reaksjoner. Svakheten ved skalaen er at en overvekt av leddene er slik formulert at de vekker uenige svar. Siden alle leddene er positivt autoritære i sin tendens - følger at en eventuell skalarevisjon burde tilstrebe å få med for-

Tabell 14.

Leddanalyse av skala nr. 6: Livssynskalaen.

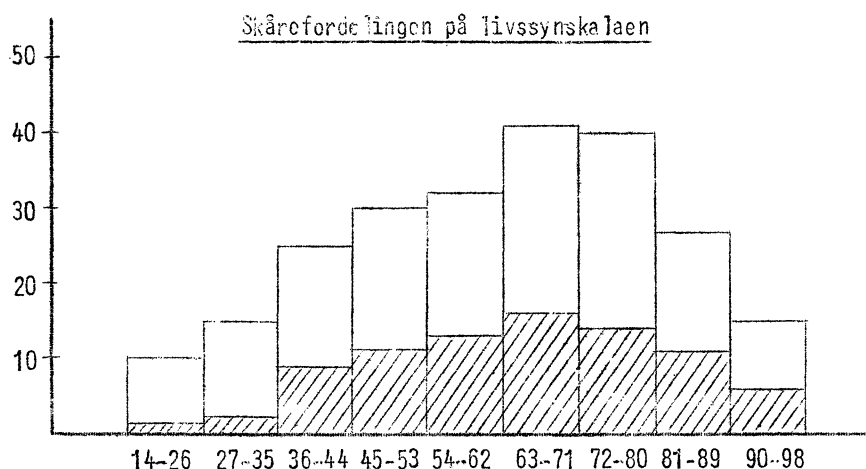
Nr.	Ledd-innhold	Gjennomsnitt i			D.P.
		Total- utvalget	Övre kvartil	Nedre kvartil	
1	Sideblikk egen fortjeneste	4.62	5.87	4.39	1.18
2	Viljestyrke løser alt	3.74	5.71	2.05	3.66
3	Feiltrinn å stole på folk	5.72	6.68	4.10	2.58
4	Best ikke å tenke på problemer	5.50	6.75	3.73	3.02
5	Arbeide mer, snakke mindre	3.78	6.11	1.49	4.62
6	Oppgi opprørske ideer	3.54	5.64	1.75	3.89
7	Utenkelig såre nær venn	3.81	6.14	1.93	4.21
8	Unngå ting som er riktig	4.55	6.45	2.32	4.13
9	Viktig planlegge i detalj	4.87	6.70	2.41	4.29
10	Respekt for foreldre	4.90	6.88	2.37	4.51
11	Ting for intime til å betros	2.69	4.41	1.56	2.85
12	Tro på overnaturlig makt	5.02	6.59	3.00	3.59
13	To grupper: sterke og svake	5.65	6.93	3.44	3.49
14	Alltid krig og konflikter	3.40	5.38	1.73	3.65

Antall forsøkspersoner i totalutvalget 235
 i øvre kvartil 56
 i nedre kvartil 59

Variasjonsbredden til skalaskårene i totalutvalget 16 - 98
 i øvre kvartil 77 - 98
 i nedre kvartil 16 - 47

Gjennomsnittet til skalaskårene i totalutvalget 61.80
 i øvre kvartil 85.93
 i nedre kvartil 36.27

Figur 7

muleringer med et mindre uttalt autoritært innhold. Disse betraktninger rokker dog ikke vår konklusjon om at skalaen synes å peke hen på en eksisterende holdningsdimensjon, og at den har evne til å differensiere langs denne dimensjonen.

- - - - -

Vi nevnte ovenfor at skårefordelingen på enkelte av skalaene i sosialarbeiderutvalget viser klar overensstemmelse med skårefordelingen ved forprøveundersøkelsen. Dette gjelder for skala nr. 1, 2, 3 og 6. Derimot viser skårefordelingen på skala nr. 8 og 9 forskjeller mellom utvalgene.

Det sier seg selv at en overfladisk inspeksjon av to skårefordelinger ikke gir noe godt grunnlag for å trekke sikre slutninger om likheter og forskjeller mellom utvalgene. For å få et mer pålitelig mål på forskjellene har vi beregnet skårefordelingenes gjennomsnitt (M) og standardavvik (SD), differensen mellom gjennomsnittsverdiene (M_D) og standardfeilen til forskjellene (σ_D), og på basis av de to siste verdier, den statistiske pålitelighet til forskjellene (CR og P).

Tabell 15 gir en oversikt over resultatene av våre beregninger.

Tabell 15.

Forskjellen i skåregjennomsnitt på de enkelte skalaer mellom forprøve-
utvalget og det endelige sosialarbeider-utvalg.

Skala	Forprøvetv. (N=83)		Sos.arb.utv.			M _D	SD	CR	P
	M	SD	N	M	SD				
1. Yrkesbevissthet	42.07	14.94	238	44.21	16.07	-2.14	1.94	1.10	N.S.
2. Psykologisering	51.04	12.86	238	50.65	16.63	0.39	1.74	0.22	N.S.
3. Ekspansjon	33.40	7.61	238	32.18	8.77	1.22	1.01	1.21	N.S.
6. Livssyn	64.90	16.41	235	61.80	19.20	3.10	2.19	1.42	N.S.
7. Vennerolle	47.55	11.24	235	47.29	11.36	0.26	1.44	0.18	N.S.
8. Tjenerrolle	43.89	11.34	235	47.92	10.47	-4.03	1.42	2.84	.01
9. Byråkratrolle	30.89	7.37	235	28.53	8.07	2.36	0.96	2.46	.05

Tabellen viser at bortsett fra skala nr. 8 og 9 foreligger det for de andre skalaenes vedkommende ingen statistisk pålitelig forskjell mellom utvalgene. Forprøveutvalget, dvs. elevene ved sosialskolene i Oslo, avviker med andre ord svært lite fra utvalget av praktiserende sosialarbeidere. De har en svak tendens til å være noe mindre yrkesbevisste, noe mer ekspansive og noe mindre autoritære i livsholdning - men på ingen av disse områdene er forskjellen større enn at det kan tilskrives rent tilfeldige omstendigheter, og de behøver derfor ikke å peke hen på noen virkelig forskjell.

Ser vi nærmere på klientholdningene, ser vi at vennerollen oppnår omtrent like stor tilslutning i begge utvalg, mens derimot tjenerrollen oppnår noe mer, og byråkratrollen noe mindre tilslutning blant sosialskoleelevene enn blant praktiserende sosialarbeidere. Det er viktig å ha i erindring at de tre sistnevnte skalaene er snudd slik at lave skåreverdier her står for størst oppslutning om de nevnte rollemodeller. Utelukkende i forbindelse med de to siste skalaer er forskjellene store nok til å oppnå en viss statistisk pålitelighet.

Den tilsynelatende lavere identifisering med byråkratrollen og den høyere identifisering med tjenerrollen blant sosialskoleelevene kan peke hen på at vi her står overfor holdningsdimensjoner

som har en tendens til å endre seg med praktisk erfaring i sosialt arbeid. Men noe sikkert kan vi ikke si om dette. Det er også mulig at "tjenerrollen" representerer en motiveringskomponent for å begynne på en formell sosialarbeider-utdanning, en komponent som er mer fremtredende blant utdannede enn blant ikke-utdannede sosialarbeidere. Vi skal vende tilbake til disse spørsmål i et senere kapitel. Vi vil her bare påny understreke den ganske betydelige overensstemmelse som tross alt synes å være til stede mellom sosialskoleelever og praktiserende sosialarbeidere som helhet betraktet.

EMPIRISKE RESULTATER - KARAKTERISTISKE TREKK VED SOSIALARBEIDERNES
HOLDNINGER.

Opplysninger om at praktiserende sosialarbeidere gjennomgående oppnår høyere yrkesbevissthetsskåre enn sosialskoleelever, eller at praktiserende sosialarbeidere oppnår så og så høy gjennomsnittsskåre på den og den holdningsdimensjon, gir liten innsikt i de konkrete holdningsmønstre vi står overfor. For å gi våre tallmessige data litt mer innhold og perspektiv skal vi i det følgende gi en oversikt over hvorledes svarene fordelte seg på de forskjellige påstander eller ledd vi gjorde bruk av i spørreskjemaet. Vi skal ta for oss de forskjellige skalaene i tur og orden. For å lette oversikten over svarfordelingene har vi slått sammen svaralternativene i tre større grupper. Vi vil betegne som "sterkt eller relativt sterkt enig" de som i sin reaksjon til en bestemt påstand understreket sterkt eller moderat enig. Videre vil vi betegne som "delvis eller helt indifferent" de som understreket svakt enig, svakt uenig eller unnlot å gi noe svar i det hele tatt. Endelig vil vi betegne som "sterkt eller relativt sterkt uenig" de som understreket sterkt eller moderat uenig. I et avsluttende avsnitt skal vi ta for oss svarene på de spørsmålene som dannet avslutningen på spørreskjemaet.

— — — — —

Tabell 16 gir en oversikt over den prosentvise fordeling av svarene på leddene til skala nr. 1 - yrkesbevissthetsskalaen.

Som det fremgår av tabellen viser svarene på samtlige ledd en betydelig spredning. Ikke på noen av leddene foreligger det allmenn enighet om et bestemt svaralternativ. Størst ensartethet er til stede når det gjelder utsagnet om at "Det er en feiltagelse å tro at mengden av formell utdanning har noen betydning for en sosialarbeiders dyktighet". Hele 61 % av utvalget er klart uenig i dette. (Mens nesten en fjerdedel er enig.)

Andre ledd som også gir over 50 % uenighet gjelder påstandene om at "Takknemlighet er den beste lønn i sosialt arbeid", "Sosialt arbeid kan aldri helt bli et yrke som andre yrker" og "En sosialarbeider

Tabell 16.

Svarfordelingen i prosent på skala nr. 1: Yrkesbevissthetsskalaen.

Nr.	Ledd-innhold	Sterkt el. rel. sterkt enig	Delv. el. helt in- different	Sterkt el. rel. sterkt uenig
1	Dyktig lege beste læremester	36	23	41
2	Avkall fritid og fornøyelser	34	22	44
3	Hjertevarme viktigst	37	20	43
4	Maktesløs uten barmhjertighet	37	24	39
5	Utdanning uten betydning	23	16	61
6	Arbeidsvilkår uvesentlig	35	20	45
7	Takknemlighet beste lønn	29	16	55
8	Aldri yrke som andre yrker	38	9	53
9	Livserfaring særlig viktig	37	23	40
10	Størst loyalitet overordnede	13	29	58

bør alltid føle større loyalitet overfor sine overordnede og sin institusjon enn overfor sosialt arbeid som yrke". Også i forbindelse med en rekke andre påstander er det en klar overvekt av uenige i forhold til enige svar. Siden alle påstandene som inngår i skalaen er slik formulert at enighet tyder på lav eller manglende yrkesbevissthet, er overvekten av uenighet et indirekte uttrykk enten for at manglende yrkesbevissthet ikke er karakteristisk for sosialarbeidere flest, eller at skalaen er slik konstruert at den ikke er særlig godt egnet til å differensiere mellom høyere grader av yrkesbevissthet.

Det faktum at vi i forbindelse med alle påstandene, unntatt en, finner ekstremgruppene - de som er enige eller uenige - å være tallmessig større enn midtgruppen - de som er delvis eller helt indifferente, tyder på at påstandene vi gjorde bruk av berørte spørsmål som er diskutabile og som sosialarbeidere flest har klare og bestemte formeninger om. Flest indifferente svar kom frem i forbindelse

med påstanden om at "En sosialarbeider bør alltid føle større lojalitet overfor sine overordnede eller sin institusjon enn overfor sosialt arbeid som yrke". Dette var også av en eller annen grunn den påstanden av samtlige som færrest var enig i. Det var også den eneste påstanden hvor over 25 % av utvalget ikke erklærte seg klart enig eller uenig. Dette kan tyde på at langt fra alle sosialarbeidere har noen bestemt oppfatning av spørsmålet, men at de som har, har en desto klarere yrkesbevisst innstilling.

Går vi til det andre ytterpunktet, finner vi at påstanden om at "Sosialt arbeid aldri helt kan bli et yrke som andre yrker", er den som lar de færreste sosialarbeidere forbli uberørt og indifferente. At vi her finner størst enighetsprosent blant samtlige påkaller også interesse. Som tidligere anført viser svarene på dette leddet et av de aller høyeste samsvar med skalaen som helhet. Dette sannsynliggjør vår antagelse om at skalaen registrerer en yrkesbevissthets-dimensjon. På den annen side antyder den høye enighetsprosent at påstanden i større grad enn de andre leddene fremkaller enighet blant de sosialarbeidere som ikke synes å ha noen klart forankret yrkesbevissthet i videre forstand.

Skal vi kort oppsummere hovedinntrykket av svarene på skalaen, må det bli at for sosialarbeidere flest står formell utdanning som en viktig faktor i yrkesorienteringen, og at spørsmål som virkelig skaper skillelinjer - ikke så mye gjelder behovet for formell yrkesutdanning som den relative betydning av utdanning sett i forhold til livserfaring og sunn fornuft, kunnskap sett i forhold til hjertevarme og barmhjertighet, og lønninger og arbeidsvilkår sett i forhold til takknemlighet og selvoppoffrelse. Det er altså spørsmål om en relativ betoning av forskjellige forhold. De mest yrkesbevisste er etter vår definisjon, de som betoner de førstnevnte på bekostning av de sistnevnte forhold. Men det er viktig påny å understreke at vi står overfor en glidende overgang fra det ene ytterpunkt til det andre.

- - - - -

La oss etter disse korte kommentarer vende blikket mot svarfordelingen på holdningsskala nr. 2 - psykologiseringsskalaen. Tabell 17 er satt opp på nøyaktig samme måte som foregående tabell.

Tabell 17.

Svarfordeling i prosent på skala nr. 2: Psykologiseringskalaen.

Nr.	Ledd-innhold	Sterkt el. rel. sterkt enig	Delv. el. helt indif- ferent	Sterkt el. rel. sterkt uenig
1	Aldri nevne forglemmelse	26	21	53
2	Mer nytte i praktiske tiltak	52	13	34
3	Holdningspåvirkning utillatelig	15	24	61
4	Alltid unngå å foruroelige	37	24	39
5	Ikke röre ved personlighet	20	22	58
6	Overlate andre sjelelige problemer	43	23	34
7	Aldri drive psykoterapi	69	20	11
8	Bare hjelpe praktiske gjøremål	13	17	70
9	Kunnskap om hjelpekilder viktigst	37	21	42
10	Svikter hvis få klienter	54	18	28
11	Psykoterapi ledd i utdannelsen	34	31	35
12	Skadelig påpeke ubevisste tanker	23	30	47

Det som kanskje først og fremst slår en når en studerer tabellen nærmere, er den betydelige spredning i svarene på hvert av leddene. Ingen av påstandene er slik at ikke minst 10 % er sterkt eller forholdsvis sterkt enige eller uenige.

Dernest er det slående hvor stor forskjell som er til stede i svarfordelingen på de ulike leddene. Tre av leddene er slik formulert at over 50 % erklærer seg klart enig, mens fire av leddene fremkaller over 50 % klar uenighet. Størst indifferens er til stede i forbindelse med påstandene om at "Å ha gjennomgått psykoterapi selv burde ideelt sett være en viktig del av en sosialarbeiders utdanning"

og "En sosialarbeider som trekker frem ubevisste tanker og følelser hos en klient gjør alltid mer skade enn gagn". Begge steder finner vi at gruppen med delvis eller helt indifferente utgjør ca. 30 % av totalutvalget.

Sosialarbeidere flest tenderer til å være enig i utsagn om at "En sosialarbeider som først og fremst konsentrerer seg om praktisk og økonomisk hjelpearbeid, vil i det lange løp gjøre mer nytte for seg enn en som graver seg ned i arbeid med den enkelte klients livsproblemer", "En sosialarbeider bør aldri innlate seg på å drive psykoterapi" og "En sosialarbeider som konsentrerer seg om noen få klienter gjennom flere år svikter sin egentlige oppgave". Derimot tenderer flertallet til å være uenig i utsagn som: "Hvis en klient har glemt en timeavtale med en sosialarbeider, bør sosialarbeideren alltid vise toleranse ved ikke å nevne forglemmelsen ved neste møte", "En sosialarbeider som påvirker sine klienters holdninger og innstillinger går utenom sin kompetanse", "En sosialarbeider skal ikke beskjeftige seg med sin klients personlighet" og "En sosialarbeider bør aldri påta seg mer enn å hjelpe en klient med rent praktiske gjøremål". Det siste utsagnet utløste hos over 70 % klar uenighet.

I forhold til følgende utsagn synes sosialarbeidere å dele seg i omtrent like store grupper for og imot: "En sosialarbeider bør alltid unnlate å si eller gjøre ting som kan virke foruroiligende på en klient eller gjøre ham sint eller lei seg", "For en sosialarbeider er kunnskap om sosiale hjelpeskilder langt mer vesentlig enn kunnskap om personlighetspsykologi og psykiatri" og "Å ha gjennomgått psykoterapi selv burde ideelt sett være en viktig del av en sosialarbeiders utdanning".

Det faktum at skalaen er slik konstruert at den inneholder utsagn som dels fremkaller fortrinnsvis enige, dels fortrinnsvis uenige svar, er ubetinget til det gode, idet det berger for at utsagnsutvalget har en viss representativitet i forhold til det holdningsunivers skalaen tar sikte på å registrere.

Svarfordelingen på de forskjellige ledd etterlater inntrykk av at det store flertall av sosialarbeidere, enskjönt de er enige i at en sosialarbeider ikke bør innlate seg på å drive psykoterapi, ikke ubetinget og ensidig er orientert i retning av praktisk-økonomiske

hjelpetiltak. Faktisk synes flertallet å være like mye imot at en sosialarbeider skal unngå å beskjeftige seg med en klients personlighet som de er imot at en sosialarbeider skal beskjeftige seg med psykoterapi. Uoverensstemmelsen sosialarbeiderne imellom synes å fremtre særlig i den relative vurdering og betoning av nytten og verdien av holdningsbearbeiding versus praktisk-økonomisk hjelpearbeid. En ikke liten gruppe mener at kunnskap om sosiale hjelpekilder er langt mer vesentlig enn kunnskap om psykologi og psykiatri, mens en stor gruppe er uenig i et slikt syn. Vi finner den samme uenighet igjen i holdningen til psykoterapi som et ledd i utdannelsen, - i spørsmålet om en sosialarbeider bør eller ikke bør unnlate å provosere sine klienter emosjonelt eller på annen måte, og i spørsmålet om det er til gagn eller skade for klienten om en sosialarbeider påpeker eller tolker hans ubevisste tanker og følelser. Kort sagt kan vi si at uoverensstemmelsen ikke så mye gjelder holdningsbearbeidelse eller ikke, somintensiteten, dybden, det metodiske opplegg og systematikken i holdningsbearbeidelsen. Nettopp på dette område synes store forskjeller å gjøre seg gjeldende, og det er disse psykologiseringsskalaen forhåpentligvis i særlig grad diskriminerer mellom.

- - - - -

Tabell 18 gir en oversikt over svarfordelingen på ekspansjonsskalaens forskjellige ledd. Påny blir vi slått av forskjellen i svarfordelingen på de ulike ledd. Tre av leddene gir en klar overvekt av enige svar, og tre av leddene en klar overvekt av uenige svar. Over 50 % av sosialarbeiderne erklærer seg klart enig i at "En sosialarbeider bør tilpasse seg sitt arbeidssted og ikke vise misnöye selv om arbeidet han blir pålagt ikke alltid er det han selv mener er mest interessant og betydningsfullt", "En sosialarbeider bør alltid være forsiktig med å foreta seg noe som kan virke som påtrengende innblanding i andre menneskers anliggender" og "En sosialarbeider som opptrer aggressivt og forsöker å öve press på andre institusjoner i sine bestrebelser på å få disse til å yte en klient hjelp, skader sitt yrkesrenommé". Derimot erklærer over 50 % seg avgjort uenig i at "En sosialarbeider som ikke tar seg nær av å bli avvist mangler følsomhet

Tabell 18.

Svarfordeling på skala nr. 3: Ekspansjonsskalaen.

Nr.	Ledd-innhold	Sterkt el. rel. sterkt enig	Delvis el. helt indif- ferent	Sterkt el. rel. sterkt uenig
1	Tilpassing til arbeids- stedet	65	16	19
3	Dyd vise følsomhet for avvisning	9	23	68
4	Respekttere andres be- slutninger	42	30	28
5	Forsiktighet med inn- blanding	66	21	13
6	Bare arbeide med moti- verte	21	16	63
7	Skadelig öve press på andre	52	21	27
8	Bare arbeide uttrykte problemer	20	28	52
9	Påvirke overordnede viktig	44	21	35

og kan lett gjøre mer skade enn gagn", "En sosialarbeider bör aldri spille sin arbeidskraft på personer som ikke uttrykkelig har bedt om hjelp" og "En sosialarbeider som beskjeftiger seg med andre problemer hos en klient enn de vedkommende direkte bör om hjelp med fratar kli-enten muligheten for selvbestemmelse".

Mens flertallet altså synes å mene at en sosialarbeider ikke bör opptre aggressivt, ikke öve press, ikke opptre påtrengende og ikke vise misnöye, så bör han likefullt ikke bare arbeide med motiverte kli-enter, ikke bare arbeide med de problemer han blir seg forelagt og ikke være for sensitiv overfor avvisning. De to utsagn som viser jevn-est fordeling mellom klart enige og uenige svar, gjelder "En sosial-arbeider bör alltid umiddelbart respektere andres beslutninger om de vil ha hjelp eller ikke" og "En av en sosialarbeiders viktigste opp-gaver er å påvirke sine overordnede slik at han får anledning til å utføre det arbeid han selv mener er viktig".

Det er viktig å merke seg at siste ledd ikke sier noe om formen for påvirkning. Nettopp her synes det å være klare forskjeller til stede. Mens flertallet tydeligvis tar avstand fra en mer aggressiv-ekspansiv form med åpent følelsesmessig engasjement, er det på den annen side ikke noe flertall for en passiv godtagelse av hva overordnede måtte mene er en sosialarbeiders arbeidsoppgaver. Videre er det som nevnt intet flertall for at en sosialarbeider alltid umiddelbart bør respektere andres beslutninger om de vil ha hjelp eller ikke. Men heller ikke er det noe flertall imot et slikt syn. Endog flertallet er innstilt på at man ikke bør arbeide bare med motiverte klienter, så er dette tydeligvis ikke ensbetydende med at en bør fortsette arbeidet med aktivt umotiverte klienter. Det går en skillelinje her mellom motiverte, ikke-motiverte og aktivt umotiverte klienter. Mens flertallet nok vil innbefatte de ikke-motiverte som potensiell klientgruppe, rygger mange tilbake for også å ta med de aktivt umotiverte. Arbeid med denne klientgruppe vil fort forutsette en viss aggressiv påtrengning fra sosialarbeiderens side og her melder flertallet pass. Dog er det et ikke ubetydelig mindretall som er villig til å gå linjen helt ut, et mindretall som dermed blir stående som eksponenter for en ekspansiv arbeidsfilosofi, et mindretall som har sin motpart i den gruppen av sosialarbeidere som mener at "En sosialarbeider bør aldri spille sin arbeidskraft på personer som ikke uttrykkelig har bedt om hjelp", og videre er av den oppfatning at "En sosialarbeider som ikke tar seg nær av å bli avvist, mangler følsomhet og kan lett gjøre mer skade enn gagn". Det er av interesse å merke seg at en ekspansiv holdning til arbeidet med umotiverte klienter synes å henge nøye sammen med en tilsvarende ekspansiv innstilling vis-a-vis utformingen av egen arbeidssituasjon og arbeidsrolle. Et ekspansivt perspektiv i arbeidet synes med andre ord å være en forholdsvis generell faktor.

- - - - -

Tabell 19 gir en oversikt over svarfordelingen på livssynsskalaens forskjellige ledd. Også her står vi overfor betydelige forskjeller leddene imellom. Over 50 % av utvalget erklærer seg klart enig i to og klart uenig i 7 av utsagnene. Flertallet erklærer seg uenig i og tar klart avstand fra at "Når alt kommer til alt ligger det

Tabell 19.

Svarfordelingen på skala nr. 6: Livssynsskalaen.

Nr.	Ledd-innhold	Sterkt el. rel. sterkt enig	Delvis el. helt indif- ferent	Sterkt el. relt. sterkt uenig
1	Sideblikk egen fortjeneste	27	23	50
2	Viljestyrke løser alt	43	23	34
3	Feiltrinn å stole på folk	11	18	71
4	Best ikke å tenke på problemer	14	16	70
5	Arbeide mer, snakke mindre	42	21	37
6	Oppgi opprørske ideer	45	24	31
7	Utenkelig såre nær venn	42	21	37
8	Unngå ting som er riktig	29	21	50
9	Viktig planlegge i detalj	25	16	59
10	Respekt for foreldre	26	17	57
11	Ting for intime til å betros	66	15	19
12	Tro på overnaturlig makt	22	19	59
13	To grupper: sterke og svake	13	17	70
14	Alltid krig og konflikter	51	18	31

i menneskets natur aldri å gjøre noe uten sideblikk til egen fortjeneste", at "Det er feilaktig å stole på noen som ikke ser deg rett i øynene", at "Når en person har problemer og bekymringer, er det best for vedkommende ikke å tenke på det, men forsøke å konsentrere seg om hyggelige ting", at "Det er viktig for opplæring og effektivt arbeid at våre lærere eller overordnede planlegger i detalj hva som skal gjøres og hvordan det skal utføres", at "Det er neppe noe mer lavtstående enn en person som ikke føler stor kjærlighet, takknemlighet og respekt for sine foreldre", at "Ethvert menneske burde ha fullstendig tro på en eller annen overnaturlig makt hvis avgjørelse man

kan følge uten å tvile", og endelig at "Man kan inndeleg mennesker i to atskilte grupper: de sterke og de svake".

De to påstandene hvor over 50 % erklærer seg enige, lyder: "Når menneskenaturen er som den er, vil det alltid være krig og konflikter", og "Det er visse ting som er så intime og personlige at de ikke kan betros selv ens nærmeste venner". Til tross for at det er en stor gruppe som erklærer seg uenig, er det ikke så lite overraskende å se at 2/3 av utvalget faktisk er klart enige i den siste av formuleringene. Det er overraskende fordi man skulle tro at flertallet av sosialarbeidere befant seg i en arbeidssituasjon hvor betrouelser om selv de intimeste personlige forhold ikke bare ble oppmuntret og støttet, men faktisk forekom relativt hyppig.

Det er videre en større gruppe av sosialarbeidere som erklærer seg klart enige enn klart uenige, i følgende utsagn: "Ingen svakhet eller vanskelighet kan holde oss tilbake hvis vi bare har den tilstrekkelige viljestyrke", "Hvis folk arbeidet mer og snakket mindre, ville alle få det langt bedre", "Unge mennesker har ofte opprørske ideer, men etter som de vokser til, må man kunne vente at de gjør seg ferdig med dem og slår seg til ro" og "Intet sunt, normalt og anstendig menneske vil noengang kunne tenke seg å såre en virkelig nær venn eller slektning".

Vi vil advare mot å tolke svarene på det enkelte ledd i denne skalaen som uttrykk for et bestemt livssyn. Skalaen er - som tidligere nevnt - nærmest å betrakte som en semiprojektiv prøve hvor det er svartendensene på samtlige ledd som er utslagsgivende. På en måte kan vi si at skalaen tar sikte på å lodde dypere holdningsmönstre enn det som kommer til uttrykk gjennom en persons stillingtagen til de enkelte påstandene som inngår i skalaen.

Det er ikke plass her til å gå nærmere inn på de teoretiske overveielser som ligger til grunn for skalaen. Når skalaen er blitt sagt å gi innblikk i autoritære versus humanitære disposisjoner, er dette imidlertid ikke bare en lös hypotese, men en antagelse som er blitt underbygget av en god del empirisk gransking. Et ganske annet spørsmål er om skalaen utelukkende registrerer personlighetstrekk eller sentrale motivasjonskomponenter i personligheten som er knyttet sammen med tidlige oppvekstvilkår og livserfaringer. Det er her mulig-

heter for ulike oppfatninger. Selv er vi tilbøyelige til å anta at skalaen ikke alltid ubetinget registrerer dypere liggende personlighetstrekk, men er sensitiv også overfor holdninger av mer sosial, kulturell og situasjonsbestemt karakter. Herav følger at vi bare kan forsvare å betegne skalaen som en livssynsskala, og altså ikke som et dyperegående personlighets-diagnostisk instrument.

- - - - -

Tabell 20 gir en oversikt over svarfordelingen på vennerolle-skalaens forskjellige ledd. Igjen blir vi slått av forskjellen i svarfordelingen på de ulike leddene. To av leddene er slik formulert at over halvparten av sosialarbeiderne erklærer seg klart enig, og to av leddene slik at over 50 % erklærer seg klart uenig. De to leddene som blant flertallet fremkaller klart enige svar, lyder: "En sosialarbeider bør aldri stille direkte personlige spørsmål uten samtidig å gi en forklaring", og "En sosialarbeider bør føle seg ett med klienten og oppleve seg i vedkommendes situasjon". De to leddene som gir klart ueneige svar: "En sosialarbeider bør alltid være villig til å besvare spørsmål fra klienten om seg selv eller sitt privatliv", og "En sosialarbeider bør forsøke å få i stand et nært og intimt følelsesmessige forhold til klienten".

En kan si det slik at det store flertall av sosialarbeidere (over 75 %) bestemt ikke ønsker å innta noen virkelig nær vennerolle vis-a-vis klientene. På den annen side er det en relativt stor gruppe som foretrekker et klientforhold som er - om ikke nært vennepreget - så i det minste har visse komponenter av et vennskapsforhold. Ca. 1/4 av utvalget erklærer seg enig i at "En sosialarbeider bør kunne ta seg den frihet privat å låne en klient penger i et knipetak" og at "En sosialarbeider bør alltid gi klienten forhåpninger om støtte og hjelp". Ca. 1/3 erklærer seg videre enig i at "En sosialarbeider bør i enkelte situasjoner kunne tillate seg å gi en klient et kjærtegn som f.eks. stryke over håret eller legge armen om skulderen".

En påstand som mer enn noen av de andre deler utvalget i jevnstore grupper lyder: "En sosialarbeider som skal arbeide med familieproblemer, bør alltid helst være gift og ha barn selv." De mer vennerolle-innstilte er stort sett enig i dette utsagnet, sannsynlig-

Tabell 20.

Svarfordelingen på skala nr. 7: Vennerolle-skalaen.

Nr.	Ledd-innhold	Sterkt el. rel. sterkt enig	Delvis el. helt indif-ferent	Sterkt el. rel. sterkt uenig
4- 2	Anstrenge seg bli likt	41	29	30
4- 3	Gi forhåpninger om støtte	29	27	44
4- 5	Besvare spørsmål om privatliv	9	15	76
4- 6	Nært følelsmessig forhold	13	19	68
5- 7	Forklare personlige spørsmål	60	18	22
4- 7	Uttrykke varme og sympati	22	31	47
4- 8	Låne bort penger i knipetak	24	34	42
4- 9	Oppleve seg i klientens situasjon	51	26	23
5-10	Være gift, barn selv	35	30	35
4-10	Gi en klient kjærtegn	33	28	39
4-11	Identifisering med klienten	26	27	47

vis ut fra tanken om at felles sosial og ekteskapelig status gir større muligheter for identifisering, innlevelse og menneskelig kontakt på et vennskapelig grunnlag. Et annet utsagn som utløser sterkt delte oppfatninger, er spørsmålet om en sosialarbeider skal anstrenge seg for å bli likt av klienten.

Det kan neppe herske tvil om at det blant sosialarbeidere forekommer betydelige forskjeller i synet på hvilken rolle de skal innta overfor klientene.

Et lite mindretall er villig til å gå svært langt i retning av å etablere et venns-kapsforhold, bl.a. med villighet til å besvare spørsmål om seg selv og sitt privatliv, mens et annet mindretall har sterke ønsker om, ikke akkurat å innta en uvennlig holdning, men en

klart avgrenset yrkesrolle med et minimalt innslag av vennskapsmotiver. Mellom disse ytterpunkter finner vi så det store flertall av sosialarbeidere.

- - -

Tabell 21 gir en oversikt over svarfordelingen på tjenerrolleskalaen. Påny er det store forskjeller i svarfordelingen på de enkelte ledd, men forskjellene er allikevel ikke så store som ved de foregående skalaene. Ikke ved noen av leddene foreligger det f.eks. over 50 % klart enige svar. Derimot vekker hele 5 av påstandene desidert uenighet hos flertallet. De 5 leddene lyder som følger: "En sosialarbeider bør aldri erklære seg åpent uenig med sin klient", "En sosialarbeider bør alltid gi sin klient følelsen av å være den overlegne", "En sosialarbeider bør alltid la klienten dirigere samtalens forløp", "En sosialarbeider bør anstrenge seg for å etterkomme alle en klients ønsker" og "En sosialarbeider bør aldri nekte å motta gaver eller presenter fra en klient".

Ytterligere to av påstandene gir en klar overvekt av uenige svar. Disse lyder: "En sosialarbeider bør som regel ikke være den første til å ta ordet i samvær med en klient", og "En sosialarbeider bør besvare alle spørsmål en klient kommer med".

Det faktum at et stort flertall tar avstand fra hele 7 av skalaens 10 påstander, antyder på en indirekte måte at tjenerrollen ikke har noen bred tilslutning blant dagens sosialarbeidere. Dette følger av den måten skalaen var konstruert på. Samtlige ledd var formulert slik at enighet impliserte en positiv holdning til et tjenerpreget klientforhold.

Selv om et fullstendig og klart tjenerpreget klientforhold ikke synes å få nevneverdig oppslutning, er det ting som tyder på at enkelte sosialarbeidere er villig til å gå ganske langt i denne retning. Hos svært mange er det visse komponenter til stede. Ca. 35-40 % erklærer seg enig i formuleringene: "En sosialarbeiders kontor bør være meget enkelt utstyrt for at klienten ikke skal føle seg beklemt", "En sosialarbeider bør alltid smile eller le med hvis en klient spør" og "En sosialarbeider bør behandle sin klient som en æret gjest".

Tabell 21.

Svarfordelingen på skala nr. 8: Tjenerrolleskalaen.

Nr.	Ledd-innhold	Sterkt el. rel. sterkt enig	Delvis el. helt indif- ferent	Sterkt el. rel. sterkt uenig
5-1	Aldri være åpent uenig	19	19	62
5-2	Ikke ta ordet først	32	27	41
5-3	Behandle klienten som gjest	36	28	36
5-4	Gi følelsen av overlegenhet	8	25	67
5-6	Smile eller le med klienten	38	35	27
5-8	Ha enkelt utstyrt kontor	41	29	30
5-9	Besvare alle spørsmål	30	22	48
5-11	La klienten dirigere samtalen	8	18	74
5-12	Etterkomme alle ønsker	12	15	73
4-12	Aldri nekte motta gaver	9	21	70

Man kan si at ingen av disse formuleringene gir uttrykk for noe ekstremt tjenersinn. Dette er utvilsomt riktig. På den annen side vil vi se på uenighet med påstandene som uttrykk for mindre oppslutning om tjenerrollen enn det som ligger bak en enighet med dem.

En avstandtagen fra et tjenerpreget klientforhold kan være knyttet sammen med en forkjærlighet for et vennepreget forhold, men det kan også være forbundet med en avstandtagen fra et slikt forhold. Dette vil f.eks. være tilfelle hvis det klientforhold som i første rekke etterstrebtes er et mer byråkratisk forhold, med betoning av sosialarbeiderens rolle som formidler, autoritet eller upersonlig instans.

Tabell 22 gir en oversikt over svarfordelingen på de forskjellige ledd på byråkratrolle-skalaen. Som tidligere nevnt inngår 5 av leddene på denne skalaen også i vennerolleskalaen, men med motsatte skårekonverteringer. Mens "sterkt enig" i alminnelighet ble gitt verdien 1, er de her blitt tillagt verdien 7, osv.

Tabell 22.

Svarfordelingen i prosent på skala nr. 9: Byråkratrolleskalaen.

Nr.	Ledd-innhold	Sterkt el. rel. sterkt enig	Delvis el. helt indifferert	Sterkt el. rel. sterkt uenig
4-1	Aldri dus eller fornavn	39	22	39
4-4	Holde klienten på avstand	22	27	51
5-5	Ikke oppgi egen omgangsform	34	25	41
4-5	Besvare spørsmål om privatliv	9	15	76
4-6	Nært følelsesmessig forhold	13	19	68
4-8	Låne bort penger i knipetak	24	34	42
4-10	Gi en klient kjærtegn	33	28	39
4-11	Identifisere seg med klienten	26	27	47

Betrakter vi svarfordelingen på de ulike påstandene, blir vi igjen slått av at klar uenighet er mer fremherskende enn klar enighet. Ser vi på de tre leddene som er spesielle for byråkratrolle-skalaen fremkommer følgende: Over 50 % av utvalget erklærer seg avgjort uenig i at "En sosialarbeider bør alltid holde klienten på 3 skritts avstand". Det er også flere som er klart uenige i enn klart enige i at "En sosialarbeider bør ikke gi slipp på sin egen omgangsform for å oppnå bedre kontakt med en klient". Det synes således at det blant sosialarbeidere flest ikke er noen utpreget sterk oppslutning om et formalisert byråkratisk preget klientforhold. Dette betyr ikke at ikke enkelte kan sies å stå som eksponenter for et slikt syn.

En av formuleringene i skalaen er av betydelig interesse fordi den deler utvalget i 2 nøyaktig like store grupper av enige og uenige. Formuleringen lyder: "En sosialarbeider bør aldri være dus eller på fornavn med en voksen klient". Vi står her tydeligvis overfor et spørsmål som det hersker meget delte meninger om. En konsekvent Disform representerer en viss formalisering av klientforholdet. Mange er enige i en slik formalisering, men uenige i at man dermed bør holde en klient på 3 skritts avstand. På den andre siden er det mange som er enig i en dusform, men ikke i at man bør tilstrebe noe nært og intimt følelsesmessig forhold. Det synes altså å foreligge mange avskygninger mellom ønsker om et nært og intimt og et formalisert og distansert klientforhold, og de aller fleste synes å befinne seg et sted midt i mellom disse ytterpunkter.

Vi nevnte ovenfor at avstandtagen fra en vennerolle og en tjenerrolle kan være knyttet sammen med preferanser for en byråkratrolle. Det er viktig å merke seg at dette ikke nødvendigvis er tilfelle, men at man også kan tenke seg andre rolleformer forskjellig fra alle de tre nevnte. En profesjonell rådgiverrolle eller terapeutrolle vil være et eksempel på dette. Å beskrive en slik sosialarbeiderrolle vis-a-vis klienten i positive vendinger er imidlertid ikke noen lett oppgave. I alle fall ikke i dagens situasjon. Man kan vel si at det ennå ikke foreligger noen slik rolle som er allment kjent og veldefinert blant sosialarbeidere og andre beslektede yrkesgrupper. I stedet for å forsøke å oppstille en positiv definisjon på relevante handlingskomponenter, er det lettere å gå den omvendte vei, nemlig å si at en profesjonell rådgiverrolle er kjennetegnet ved en viss avstandtagen både fra byråkratrollen, vennerollen og tjenerrollen. Imidlertid står vi også her overfor vansker. Hvis vi kunne være sikre på at en viss avstandtagen fra de tre nevnte roller nødvendigvis førte inn i den fjerde - rådgiverrollen - ville saken vært grei, men noen sikkerhet for dette har vi ikke. Til tross for at våre rolledimensjoner altså ikke er så vidtfavnende som vi skulle ønske, har vi allikevel ikke villet sløyfe dette aspekt av undersøkelsen.

Som tidligere nevnt hadde vi som et fjerde og siste ledd i spørreskjemaet et kapittel med overskriften "En sosialarbeiders oppfatning av sin arbeidssituasjon". Deretter fulgte 5 spørsmål, hver med 3-4 svaralternativer, og en kort instruksjon om å sette sirkel rundt det alternativ som ble oppfattet som mest dekkende.

Spørsmål nr. 1 ble rettet til alle sosialarbeidere som ikke selv var institusjonsledere. Spørsmålet lød: "I hvilken grad har De følelse av at De og ledelsen i Deres institusjon (kontor, avdeling osv.) har samme eller ulik oppfatning av formålet med en sosialarbeiders arbeid?"

Av de 169 som svarte på spørsmålet anga 71 (42 %) at det forelå et høyt samsvar, 86 (51 %) at det forelå et nokså høyt samsvar, og bare 12 (7 %) at det forelå et lavt eller nokså lavt samsvar. Den relativt store gruppen som unnlot å svare på spørsmålet reiser tvil om svarfordelingen er representativ. Det er ikke utenkelig at sosialarbeidere med en kritisk holdning til sin egen arbeidssituasjon i langt høyere grad enn andre har unnlatt å svare.

Spørsmål nr. 2 ble også rettet bare til sosialarbeidere som selv ikke var institusjonsledere. Spørsmålet lød: "Har De følelsen av at ledelsen i Deres institusjon oppfatter det arbeid sosialarbeideren utfører som viktig?"

Av de som svarte, 173 i alt, anga 116 (67 %) at sosialarbeiderens arbeid blir oppfattet som meget viktig, 54 (31 %) at det blir oppfattet som nokså viktig, og bare 3 (2 %) at det blir oppfattet som lite viktig. Påny er å bemerke at svarprosenten er forholdsvis liten.

Spørsmål nr. 3 ble rettet til samtlige og lød: "I den stillingen De nå har, hvorledes blir Deres kunnskaper og erfaringer som sosialarbeider utnyttet?"

Av de som svarte, 204 i alt, anga 116 (57 %) at de følte at deres kunnskaper og erfaring ble fullt utnyttet, 86 (42 %) at de ble nokså godt utnyttet, og bare 2 (1 %) at de ble dårlig utnyttet. Man skulle etter svarfordelingen å dømme vente at det store flertall var fornøyd med sin nåværende stilling, og at de i liten grad hadde følelsen av å få sin tid belagt med arbeidsoppgaver som de anså å ligge utenfor en sosialarbeiders virkeområde.

Spørsmål nr. 4 tok sikte på å belyse dette nærmere. Spørsmålet lød: "I den stilling De nå har, må De der utføre arbeid som De mener ikke hører inn under en sosialarbeiders virkeområde?"

Av de som svarte, 204 i alt, anga 30 (15 %) at de ofte måtte utføre slikt arbeid, 83 (41 %) at de av og til måtte utføre slikt arbeid, og 91 (44 %) at de sjelden eller aldri måtte utføre slikt arbeid.

Det kan synes underlig at såpass mange erklærer at deres kunnskaper blir fullt eller nokså godt utnyttet, og at det foreligger et høyt eller nokså høyt samsvar mellom deres egen og institusjonsledelsens oppfatning av formålet med en sosialarbeiders arbeid, sett på bakgrunn av at over halvparten av utvalget relativt hyppig føler at de må utføre arbeid som de mener ligger utenfor en sosialarbeiders virkefelt.

En mulig forklaring på dette tilsynelatende misforhold er at det "irrelevante" arbeidet som mange føler seg pålagt, ikke blir pålagt dem av institusjonsledelsen prinsipielt, men på grunn av mangel på andre fagfolk og sekretærhjelp innenfor den institusjonen de arbeider i. Videre mener de kanskje at deres egne kunnskaper har så pass store begrensninger at de føler de blir fullt eller nokså godt utnyttet endog i en arbeidssituasjon hvor de ikke alltid får anledning til å utføre det arbeid som de mener ideelt sett hører inn under en sosialarbeiders arbeidsområde. Hvis dette siste er riktig, skulle vi vente et meget sterkt behov for merutdanning blant en betydelig del av utvalget.

Spørsmål nr. 5 tok sikte på å få greie på dette. Spørsmålet lød: "Føler De behov for merutdanning (enten i Deres nåværende stilling eller med tanke på fremtidig arbeid)?"

Av de som svarte, 204 i alt, anga 72 (35 %) at de følte sterkt behov for merutdanning, 100 (49 %) at de følte moderat behov, og bare 32 (16 %) at de følte svakt eller intet behov for merutdanning.

På spørsmål om innen hvilke felter behovet for merutdanning gjorde seg gjeldende, fordelte svarene seg som følger:

Casework (individuellt sosialt arbeid).....	55	(34 %)
Psykologi (menneskekunnskap).....	50	(32 %)
Generell utdanning i sosialt arbeid.....	33	(21 %)
Psykiatri (herunder barnepsykiatri).....	24	(15 %)

Sosial planlegging og organisasjon	22	(14 %)
Sosiallovgivning	18	(11 %)
Sosialt gruppearbeid	14	(9 %)
Sosialmedisin	11	(7 %)
Ajourføring mht. utviklingen innen sosialt arbeid	10	(6 %)
Psykoterapi (evt. egen lærebehandling)	8	(5 %)
Sosiologi	7	(4 %)
Opplæring i supervisjon	6	(4 %)
Merkantile fag (regnskapsførsel, etc.)	5	(3 %)
Allmennutdannelse (språk, etc.)	5	(3 %)
Teamarbeid	3	(2 %)
Andre	3	(2 %)

Av de 204 som besvarte spørsmålet om behov for merutdannelse, var det 157 som presiserte innen hvilke felter de følte slikt behov. Mange anga ett felt spesielt, mens andre anga flere felter. I alt anga de 157 som besvarte spørsmålet 273 enkeltfelter. Prosentverdiene til høyre i oversikten ovenfor er basert på det totale antall og overstiger derfor 100. Ser vi nærmere på oversikten, fremgår det at behovet for merutdanning i hva vi kan kalle grunnfag, blir angitt i 42 %, i metodefag i 40 %, en blanding av grunnfag og mellomfag i 16 %, og ren allmennutdanning i 2 % av tilfellene. Som grunnfag regner vi da - rangert i rekkefølge etter hvor hyppig de blir nevnt:

- Psykologi
- Psykiatri
- Sosialmedisin
- Sosiologi
- Sosialøkonomi

Og som metodefag - igjen rangert etter hvor hyppig de blir nevnt:

- Casework
- Sosial planlegging og organisasjon
- Sosialt gruppearbeid
- Psykoterapi
- Supervisjon
- Team-arbeid

Det bör tilföyes at vi under kategorien "Sosial planlegging og organisasjon" har tatt med besvarelser som bare indirekte peker på det metodefag som er implisert. Som metodefag er sosial planlegging og organisasjon (Community Organization) ennå relativt ukjent for de fleste norske sosialarbeidere. Under kodingen av svarene har vi her tatt med alle besvarelser som tydet på et utdanningsbehov som ville bli tatt hånd om av faget slik faget er blitt utviklet i angelsaksiske land.

At "casework" topper listen over metodefagene og "psykologi" listen over grunnfagene, er ikke særlig oppsiktsvekkende. Det mest overraskende er kanskje at metodefagene ikke blir enda hyppigere nevnt sett i forhold til grunnfagene. Dette må vel kunne sees på som et ytterligere tegn på det store utdanningsbehov som synes å foreligge.

Det er vanskelig å trekke noen sikre slutninger om sosialarbeideres arbeidsforhold og arbeidssituasjon på grunnlag av svarene på de spredte spørsmålene vi stilte. Spørsmålene kan lett ha blitt oppfattet forskjellig. Mange unnlot å svare, og det er også mulig at enkelte har vært engstelige for å si sin mening rett ut. På den annen side antyder svarmaterialet ganske klart at mange sosialarbeidere føler at de ofte må gjøre arbeid som de strengt tatt mener ligger utenfor en sosialarbeiders arbeidsoppgaver, men at dette, i de aller fleste tilfeller, ikke fører til at de føler seg direkte dårlig utnyttet. Kanskje mest bemerkelsesverdig er den meget høye prosent som føler behov for merutdanning. En følelse av et slikt behov synes faktisk å være karakteristisk for sosialarbeidere flest i dagens situasjon.

EMPIRISKE RESULTATER - HOLDNINGSVARIABLENES SAMMENHENG MED HVERANDRE
OG MED SOSIALE BAKGRUNNSDATA.

Vi viste i foregående kapitel at det blant sosialarbeidere foreligger betydelige forskjeller med hensyn til grad av yrkesbevissthet, psykologisering, ekspansivitet, og preferanse for henholdsvis et byråkratisk, vennepreget og tjenerpreget klientforhold. Likeledes at det foreligger klare forskjeller i ønsket om merutdanning og i følelsen av å få utnyttet kunnskaper og erfaringer i den aktuelle arbeidssituasjon.

At det foreligger slike forskjeller er ikke særlig oppsiktsvekkende. Langt mer interessant ville det være om vi kunne gå et skritt videre og påvise hva forskjellene henger sammen med - hvilke faktorer, om en vil, som ligger bak og kan forklare forskjellene. Vi kan spørre oss selv om yrkesbevissthet, f.eks. er knyttet sammen med hvor lang praksistid en sosialarbeider har bak seg, om den er knyttet sammen med hvilken utdanning sosialarbeideren har, eller om det arbeidsområde han er beskjeftiget innenfor har noen betydning. Vi kan stille de samme spørsmål også med hensyn til de andre holdningsdimensjonene. Er forskjellen i tilbøyelighet til psykologisering et resultat av utdannelsesmessige forhold? Er forskjellen i tilbøyelighet til ekspansivitet et produkt av arbeidsområde? Er preferansen for et vennepreget klientforhold mer fremtredende blant kvinnelige enn blant mannlige sosialarbeidere? Er preferansen for et tjenerpreget klientforhold mer dominerende blant yngre enn blant eldre? Er preferansen for et byråkratpreget klientforhold mer uttalt innenfor enkelte arbeidsområder enn innenfor andre? Slik kunne vi fortsette å stille det ene spørsmål etter det andre om sammenhengen mellom den enkelte holdningsdimensjon og forskjellige sosiale bakgrunnsfaktorer. Vi skal i dette kapitel ta opp slike spørsmål som nettopp er nevnt.

Det sier seg selv at et positivt samsvar mellom en bestemt holdningsvariabel og en gitt bakgrunnsfaktor ikke nødvendigvis behøver å bety at det foreligger et årsaksforhold. Muligheten av at samsvaret er "ukekte", er til stede, dvs. at samsvaret bare skyldes at den gitte bakgrunnsfaktor på sin side er korrelert med en annen mer utslagsgivende

faktor. Eksempel på dette fant vi i vår tidligere drøfting av hvem som besvarte og hvem som ikke besvarte spørreskjemaet. Vi påviste da f.eks. at praksislengde ga signifikant samsvar med svartilbøyelighet, men at dette samsvar ble fullstendig visket bort når vi som neste trinn i vår analyse holdt henholdsvis alder og arbeidsområde konstant.

Ved siden av problemet med et slikt uekte eller overfladisk samsvar, møter vi også en annen vanskelighet, nemlig: problemet med hva vi kan kalle en differensiell rekruttering. Vi skal kort skissere hva vi sikter til. La oss si at vi finner yrkesbevissthet nøye knyttet sammen med utdannelsesmessige forhold. Dette kan bety at utdanningen virker formende inn på den enkeltes yrkesbevissthet, men det kan også bety at yrkesbevissthetsvariablen er en viktig faktor for hvilken utdanning den enkelte skaffer seg. Vi har det samme forhold når det gjelder arbeidsområde. Hvis vi for eksempel skulle finne at grad av psykologisering er knyttet sammen med arbeidsområde, ville vi øyeblikkelig stå overfor muligheten av at bestemte arbeidsområder virker formende og normgivende for den enkeltes tilbøyelighet til psykologisering, men også muligheten av at sosialarbeidere med forskjellige tilbøyelighet til psykologisering har blitt tiltrukket av og funnet seg best til rette innenfor bestemte arbeidsområder. Årsaksforholdet kan altså gå begge veier. Ofte vil vi kanskje ha å gjøre med en påvirkningsprosess som ikke kan sies å gå i den ene eller den annen retning, men som utgjør en tosidig prosess som virker begge veier. Det følger av dette at påvisningen av samsvar mellom en holdningsdimensjon og en tilsynelatende selvstendig og uavhengig bakgrunnsbetingelse ikke uten videre kan tolkes som uttrykk for et årsaksforhold. Til tross for denne begrensning vil det allikevel være av interesse å klarlegge eventuelle samsvar. Det kan gi oss grunnlag for å stille opp hypoteser om årsaksforhold og hjelpe oss i søkningen etter relevante faktorer. Det kan, kort sagt, være oss til uvurderlig hjelp i det videre arbeid med å skaffe oss innsikt i og oversikt over de forskjellige årsaksbetingelser.

Vi skal i det følgende ta for oss holdningsvariasjonene mellom ulike underutvalg av sosialarbeidere. Vi vil se om kjønnsforskjeller er til stede, om det foreligger forskjeller mellom aldersgrupper, mellom grupper med forskjellig praksislengde, forskjellig utdanning

og forskjellig arbeidsområde. Etter at vi har skaffet oss en oversikt over disse grovere forskjeller, vil vi i neste kapitel undersøke om de forskjeller som synes assosiert med en bestemt bakgrunnsfaktor også er til stede når vi holder andre bakgrunnsfaktorer konstant. Aller først i dette kapitel vil vi ta for oss samsvaret mellom holdningsskalaene innbyrdes.

Holdningsvariablenes interkorrelasjon.

For å få et eksakt uttrykk for holdningsskalaenes innbyrdes sammenheng, har vi beregnet deres respektive korrelasjons-koeffisienter. Vi har gjort bruk av Pearson's produkt-moment metode og konsentrert oss om de sosialarbeidere som har gitt komplette besvarelser på samtlige holdningsskalaer (N = 235).

Tabell 23

Interkorrelasjoner mellom holdningsskalaene

Skalabetegnelser	Psyk.	Eksp.	Livss.	Venner.	Tjenerr.	Byråkratr.
Yrkesbevissthet	.64	.61	.70	.59	.51	-.20
Psykologisering		.73	.65	.36	.51	.24
Ekspansjon			.65	.41	.78	.02
Livssyn				.56	.58	.05
Vennerrolle					.60	-.48
Tjenerrolle						.02

P._{.05} forutsetter $r > .13$
 P._{.01} forutsetter $r > .17$
 P._{.001} forutsetter $r > .21$

Tabell 23 gir en oversikt over interkorrelasjonen mellom holdningsskalaene. Tabellen viser at samtlige skalaer - bortsett fra én, nemlig byråkratrolleskalaen - er interkorrelert på en statistisk signifikant måte. Dette åpner interessante perspektiver.

Det er et par ting å bemerke til tabell 23. Enkelte av skalaene er slik konstruert at høyest skåre gir høyest "ladning" av den egenskap skalabetegnelsene refererer seg til, mens det ved andre av skalaene er slik at lavest skåre gir høyest "ladning". Dette siste er tilfelle for vennerrolle-, tjenerrolle- og byråkratrolleskalaens vedkom-

mende. Videre er livssynskalaen slik konstruert at autoritære livssynskomponenter gir lavest skåre. For å skaffe oss oversikt over hvorledes de forskjellige holdningsdimensjoner er interkorrelert, er det derfor nødvendig å snu om fortegnene ved enkelte av koeffisientene. Tabell 24 tar sikte på å gi en slik oversikt. Tabellen viser retningen og signifikansnivået til samsvaret mellom de forskjellige dimensjonene.

Tabell 24.

Signifikansnivået og retningen til interkorrelasjonen mellom holdningsdimensjonene

Dimensjon	Psyk.	Eksp.	Autor.	Venner.	Tjenerr.	Byråkratr.
Yrkesbevissthet	+++	+++	---	---	---	++
Psykologisering		+++	---	---	---	---
Ekspansjon			---	---	---	N.S.
Autoritær				+++	+++	N.S.
Vennerrolle					+++	---
Tjenerrolle						N.S.

+++ står for r positiv og $P < .001$

++ står for r positiv og $P < .01$

--- står for r negativ og $P < .001$

N.S. står for ikke-signifikant korrelasjon.

Tabellen antyder at tre og tre av holdningsdimensjonene er positivt interkorrelert. På den ene siden har vi den positive interkorrelasjon mellom yrkesbevissthet, psykologisering og ekspansivitet, og på den annen side, den positive interkorrelasjon mellom vennerollen, tjenerrollen og en autoritær livsanskuelse. Disse to knipper av holdninger er videre signifikant negativt korrelert med hverandre. Vi synes med andre ord ikke å stå overfor to uavhengige holdningssyndromer, men overfor to motpoler på en og samme mer dyptgående dimensjon. På den ene pol finner vi sosialarbeidere med forholdsvis lav yrkesbevissthet, lav psykologiseringstilbøyelighet, lav ekspansivitet, med en forholdsvis sterk oppslutning om vennerollen og tjenerrollen i det praktiske klientarbeid, og med forholdsvis sterke innslag av autoritære holdninger. På den motsatte pol, - sosialarbeidere med forholdsvis høy yrkesbevissthet, høy psykologiserings- og ekspansjonstendens, med forholdsvis sterk avstandtagen fra autoritære livsholdninger og det å innta

en venne- eller tjenerrolle vis-a-vis klienter. Det er ikke lett å finne en treffende betegnelse hverken på disse to holdningsmessige motpoler eller på den bredere holdningsdimensjon som går fra den ene pol til den annen. Står vi overfor et generasjonsskifte, konsekvensene av videre samfunnsmessige omveltninger, fremveksten av hva som er blitt kalt "utdanningssamfunnet"? Er det hele et resultat av ideologiske strømninger innen ulike arbeidsområder eller er det bare et gjenskinn av de forskjeller som er til stede i sosialarbeidernes spesielle yrkesutdanning? Vi skal komme tilbake til dette senere.

Her vil vi påny understreke det interessante poeng som ligger i at vi finner holdninger til målsettingsproblemer knyttet sammen, ikke bare med holdninger til arbeidsmetoder, men også med holdninger til sosialt arbeid som yrke, til yrkesbevissthet, til ekspansivitet, til hvilken rolle en sosialarbeider bør innta overfor klienter og til en rekke allmenmenneskelige spørsmål rent generelt. Vi synes med andre ord å stå overfor ideologiske strømninger som favner langt videre enn til spesifikke aspekter ved sosialarbeiderens egen yrkesutøvelse, det være seg yrkets målsettinger, metoder, status eller profesjonelle normer. Holdningene til disse ulike aspekter henger sammen, men de går samtidig videre og knyttes til spørsmål som vanligvis henregnes under rubrikken livssyn - spørsmål som har å gjøre med synet på den menneskelige natur og menneskets plass i dets sosiale sammenheng. Selvsagt har vi ikke empirisk materiale til fullt ut å belegge en slik påstand. Det høye samsvar med livssynskalaen og den omfattende dokumentasjon som fra annet hold er gjort når det gjelder skalaens sammenheng med politisk-økonomiske holdninger og holdninger overfor etnosentrisme, patriotisme og raseproblemer, peker imidlertid avgjort i en slik retning.

Hvis vi ser på livssyn-skalaen som en semiprojektiv personlighetsprøve, ligger det nær å tolke våre resultater som tegn på at psykologisering, yrkesbevissthet, osv. har sin årsak i dypereliggende personlighetsmessige forhold. Som nevnt, er vi ikke overbevist om berettigelsen av uten videre å betrakte livssynskalaen som et slikt personlighetsdiagnostisk instrument.

Vi har hittil unnlatt å kommentere byråkratrolleskalaens spesielle stilling. Denne skala faller liksom utenfor det mønster vi ovenfor har skissert. Skalaen viser ingen korrelasjon hverken med

livssynskalaen, tjenerrolleskalaen eller med ekspansjonsskalaen. Den viser negativ korrelasjon med vennerolleskalaen. Dette siste er riktignok hva vi skulle vente siden byråkratrollen på mange måter representerer en motpol til vennerollen, og da skalaene i noen grad gjør bruk av de samme leddene, bare med motsatt skåretilordning. Langt mer interessant er skalaens signifikante korrelasjon med yrkesbevissthetsskalaen og med psykologiseringsskalaen, og at dens korrelasjon med disse to skalaer går i motsatt retning.

Vi påpekte tidligere at en forholdsvis høy grad av psykologisering var karakteristisk for høy yrkesbevissthet. Den positive korrelasjon mellom yrkesbevissthet og byråkratrollen og mellom yrkesbevissthet og psykologisering, antyder at en forholdsvis høy yrkesbevissthet blant sosialarbeidere kan springe frem også fra et annet grunnlag enn gjennom psykologisering, nemlig gjennom en profesjonalisering av en praktisk-økonomisk (ikke-psykologisk) yrkesorientering, en profesjonalisering med vekt på et slags formalisert og distansert, velavgrenset status og rolleforhold vis-a-vis klienten. Ovennevnte forhold følger av den signifikant negative korrelasjon mellom byråkratrollen og psykologiseringsskalaen.

Våre data gir støtte til at en mer byråkratisk yrkesrolleorientering kan virke fremmede på en høy yrkesbevissthet. Samtidig antyder våre data at en slik byråkratisk rolleorientering som regel ikke går sammen med en psykologiserende holdning. Man kan spørre seg hva slags rollepreferanser som er knyttet sammen med sistnevnte holdning. Vi er her inne på et spørsmål vi allerede tidligere har berørt, nemlig at det kan tenkes en fjerde rolletype - forskjellig fra alle de tre vi har konsentrert oss om, en rolletype som det fremdeles er vanskelig å beskrive i positive vendinger. Det faktum at vi finner en høy psykologiseringstendens, på den ene side positivt korrelert med en høy yrkesbevissthet, og på den annen side negativt korrelert både med oppslutning om vennerollen, tjenerrollen og byråkratrollen, antyder sterkt at det foreligger et slikt fjerde rollealternativ og at dette alternativ har elementer eller trekk som gjør det nærliggende å tro at det dreier seg om en terapeutrolle - sannsynligvis en slags "psychiatric case-worker" rolle. Vi antyder dette fordi våre data som nevnt, tyder på at sosialarbeidere flest ikke har noen aspirasjoner om å bli psykoterapeuter. Den terapeutrollen det her er snakk om er derfor

sannsynligvis ikke en psykoterapeutrolle, men mer en slags sosial terapeutrolle med en viss psykiatrisk-psykologisk kunnskapsmessig forankring og orientering.

Antydningen om at en høy yrkesbevissthet blant sosialarbeidere kan springe ut fra to forskjellige kilder, henholdsvis en praktisk-økonomisk-byråkratisk og en psykologisk-sosial-terapeutisk yrkesorientering, reiser spørsmålet om hvilke av de to retninger det er som på lengre sikt vil få overtaket. At vi står overfor latente konflikter mellom sosialarbeidere som for øvrig er enige når det gjelder å fremme og bedre sosialarbeideryrkets status, synes rimelig. Problemstillingen - hvem som vil få overtaket på lengre sikt - kan ikke besvares med det materiale vi har til rådighet. Dog vil vi påny understreke at den psykologiserende sosialterapeutiske orientering synes å være integrert i langt videre ideologiske strømninger enn den andre yrkesorienteringen. Den er dessuten nær knyttet til en ekspansiv yrkesideologi og har støtte i et klarere samsvar med selve yrkesbevissthetsdimensjonen. Endelig synes den å falle mer i tråd med de ideologiske hovedskillelinjer som er fremtredende og vil derfor sannsynligvis öve et større press i retning av å forme holdningene til nye sosialarbeidere. Men som sagt: vårt materiale gir ikke grunnlag for noen sikker konklusjon på dette område.

Betraktningene ovenfor bringer imidlertid vår oppmerksomhet hen mot et mer generelt problem: Et holdningssyndrom - et knippe av interkorrelerte holdninger - har ofte en indre dynamisk kraft som gjør det vanskelig å få i stand endringer av bestemte syndrom-komponenter. Vi kan si det slik at det muligens ville være ytterst vanskelig å få utvirket f.eks. en mer ekspansiv yrkesorientering blant sosialarbeidere innenfor rammen av en praktisk-økonomisk, ikke-psykologiserende orientering. Vi nevner dette fordi en tidligere norsk sosialminister ved enkelte anledninger ikke la skjul på at han ønsket at sosialarbeidernes yrkesorientering skulle utvikle seg i en slik retning. Vi vil understreke at dette muligens ville være ytterst vanskelig. Vi har ingen eksakte data å holde oss til angående syndromkvaliteten av de holdningsmönstre vi står overfor, men reaksjonene til en del sosialarbeidere på statsrådets uttalelser (sosialarbeidere vi tilfeldig kom i kontakt med på det daværende tidspunkt), ga oss en sterk fölelse av at det i det minste blant enkelte i utpreget grad forelå en slik indre kon-

sistens i yrkesorienteringen. Forutsatt at dette er et generelt fenomen, ville det lett tvinge frem et valg mellom hvilke av de to komponenter som skulle gis høyest preferanse. For å si det humoristisk - herr statsråden ville lett komme i en situasjon da han måtte velge mellom ekspansivitet eller en praktisk-økonomisk orientering. Arbeid for å fremme begge ting på samme tid, ville - for å uttrykke oss billedlig - bli et arbeid mot strømmen.

Som en parallell til det som nettopp er sagt, er det vi tidligere antydte at alle fremstöt for ökt yrkesbevissthet på et anti-psykologiserende grunnlag sannsynligvis er belemret med store handicap. Det er viktig å gjøre oppmerksom på at vi her bygger på antagelsen om at det foreligger en syndromkvalitet. Om dette er tilfelle vet vi som sagt ikke med sikkerhet om enn sannsynligheten taler for det. Den mest direkte måte å angripe problemet på, ville være på et rent eksperimentelt grunnlag å måle motstanden mot forandringer i ulike underutvalg av sosialarbeidere. Dette er en både tids- og arbeidskrevende fremgangsmåte, og vi har ikke hatt anledning til å gå inn på problemet i sin fulle bredde.

Holdningsvariablenes sammenheng med merutdanningsbehov.

Vi antydte ovenfor at høy yrkesbevissthet blant sosialarbeidere kan ha ulik basis, at den dels kan springe frem av en psykologiserende orientering, dels av en slags byråkratisk profesjonalisering. Hvis vi antar at høy yrkesbevissthet ofte vil være nær knyttet sammen med ønsket om å öke eller befeste sosialarbeider-yrkets status, kan vi fölgelig tenke oss at bestrebelsene på dette kan gå i to retninger: Dels veien om en formalisering av yrkesutövelsen (med vekt på distansering og strukturering av klientforholdet), dels veien om en heving av de utdanningsmessige krav og kvalifikasjoner for derigjennom å fremme et psykologisk perspektiv på arbeidet. Vi skulle med andre ord vente at psykologisering viste et klart samsvar med ønsket om merutdannelse.

For å få svar på spørsmålet om sammenhengen mellom merutdanningsbehov og de forskjellige holdningsdimensjonene, har vi foretatt en todeling mellom den som anga at de fölte sterkt merutdanningsbehov og de som opplyste at de fölte moderat, svakt eller intet behov for merutdannelse. På basis av denne inndelingen har vi så i neste omgang

beregnet den biseriale korrelasjon mellom holdningsskalaene og merutdanningsbehov.

Tabell 25

Korrelasjon (r_b) mellom holdningsskalaene og merutdanningsbehov.

Skala	r_b	N	σ_r	CR	p
Psykologisering	.40	203	.09	4.44	.001
Ekspansjon	.34	203	.09	3.78	.001
Livssyn	.27	202	.09	3.00	.01
Tjenerrolle	.26	202	.09	2.89	.01
Yrkesbevissthet	.25	203	.09	2.78	.01
Vennerrolle	.20	202	.09	2.22	.05
Byråkratrolle	.01	202	.09	0.11	N.S.

Tabell 25 gir en oversikt over korrelasjonskoeffisientene - rangert etter størrelsesorden - og deres statistiske signifikansnivå.

Tabellen viser at det foreligger en pålitelig korrelasjon mellom utdanningsbehov og samtlige skalaer bortsett fra byråkratrolleskalaen. Gruppen som opplever det sterkeste behov for merutdanning er mer psykologiserende, mer ekspansive og preget av mindre autoritære livsholdninger. De er også stort sett mer yrkesbevisste, og mer avvisende overfor tjener- og vennerollen. Det faktum at vi finner psykologiseringsskalaen høyest og byråkratrolleskalaen minst korrelert med utdanningsbehov, støtter opp om synspunktene ovenfor.

Interessant er å merke at yrkesbevissthetsskalaen ligger forholdsvis langt nede på rangeringslisten etter korrelasjonenes størrelse. Høy yrkesbevissthet er positivt korrelert med merutdanningsbehov, men korrelasjonen er langt mindre klar enn den vi finner med psykologiseringsskalaen. Dette passer godt inn i at høy yrkesbevissthet ikke bare behøver å springe ut av en psykologiserende orientering. Den totale mangel på korrelasjon med byråkratrolleskalaen antyder for øvrig at denne rollemodell ikke nødvendigvis er antiutdanningsorientert, men mer indifferent overfor utdanningsønsker. Hvis vi skal følge vårt tidligere resonnement, kan vi si at byråkratrollen peker i retning av en annen løsning på yrkesstatusproblemet enn den som følger av en psykologiserende orientering.

Som nevnt ble de som ga uttrykk for at de følte behov for merutdanning anmodet om å angi innenfor hvilket felt de følte slikt behov. At vi her fant psykologi og psykiatri på toppen av listen over fagområder, bekrefter vår antagelse om at de mest psykologiserende ikke bare viser størst merutdanningsbehov, - men at de er særlig interessert i å utdype nærmere det faglige fundament de anser som sentralt for deres yrkesorientering og yrkesidentitet. Kort sagt, at en heving av den yrkesmessige status blant disse sosialarbeidere høyst sannsynlig blir sett på ikke som et spørsmål om formalisering av yrkesrollen, men som et spørsmål om heving og bedring av de yrkesmessige kvalifikasjoner. I denne forbindelse blir psykologi som grunnfag og de spesielle metodefagene tillagt særlig betydning.

Holdningsvariablenes sammenheng med sosiale bakgrunnsfaktorer.

Vi skal i det følgende konsentrere oss om de enkelte holdningsdimensjonene. Det vi vil forsøke å besvare er om det foreligger statistisk signifikante forskjeller mellom forskjellige underutvalg av sosialarbeidere. Vi vil dele totalutvalget i undergrupper med hensyn til kjønn, alder, praksislengde, utdanning og arbeidsområde, ta for oss gjennomsnitts-skårene på de forskjellige skalaer i hver av gruppene, og dernest reise spørsmålet om hvor sannsynlig det er at de forskjellene vi har funnet mellom gjennomsnittsverdiene kan betraktes som rent tilfeldige. Jo mindre sannsynlig dette er, desto større vil vi si at sannsynligheten er for at de forskjellene vi har funnet skyldes faktiske forskjeller mellom aldersgruppene, utdanningsgruppene osv.

Kjønn.

Vi har inndelt totalutvalget i henholdsvis mannlige og kvinnelige sosialarbeidere. Tabell 26 gir en oversikt over gjennomsnittsverdiene og standardavvikene til hver av skalaene i de to underutvalg. Videre gir tabellen opplysninger om forskjellene mellom gjennomsnittsverdiene og signifikansnivået til forskjellene.

Tabell 26

Oversikt over gjennomsnittsverdiene på de enkelte skalaer for kvinner og menn.

Skala	Kvinner			Menn			M-diff.	CR	P
	N	M	SD	N	M	SD			
1. Yrkesbevissthet	119	48.72	16.50	119	39.69	14.27	9.03	2.26	.05
2. Psykologisering	119	51.55	17.27	119	49.37	13.94	2.18	0.53	NS
3. Ekspansjon	119	33.38	9.12	119	30.99	8.24	2.39	1.88	NS
6. Livssyn	117	65.38	20.56	118	58.25	16.94	7.13	1.18	NS
7. Vennerollen	117	49.13	11.13	118	45.47	11.30	3.66	1.71	NS
8. Tjenerrollen	117	47.22	11.34	118	48.62	9.48	-1.40	0.76	NS
9. Byråkratrollen	117	26.89	7.20	118	30.15	8.55	-3.26	3.08	.01

Vi ser av tabellen at kvinnelige sosialarbeidere viser tegn på høyere yrkesbevissthet, høyere psykologiseringstendens, høyere ekspansjonstendens og en sterkere oppslutning om byråkratrollen og tjenerrollen, mens mannlige sosialarbeidere på sin side viser sterkere oppslutning om vennerollen, og dernest tegn på et noe mer autoritært livssyn. Nå er det imidlertid å bemerke at de aller fleste av disse forskjellene er svært små, faktisk for små til å tillegges noen statistisk pålitelighet. Bare i forbindelse med to av skalaene er forskjellene store nok til at vi har grunn til å tro at vi står overfor reelle forskjeller. Det gjelder for yrkesbevissthets- og byråkratrolle-dimensjonen. Begge steder finner vi at kvinnelige sosialarbeidere ligger noe høyere enn deres mannlige kolleger.

Når vi ser på tabellene under ett, er det imidlertid i første rekke mangelen på signifikante forskjeller som er slående. Noen særlig uttalte holdningsmessige forskjeller mellom mannlige og kvinnelige sosialarbeidere synes ikke å være til stede.

+

Går vi over til spørsmålet om behov for merutdanning, finner vi en klar tendens hos kvinnelige sosialarbeidere til å oppleve dette sterkere enn deres mannlige kolleger. Assosiasjonen mellom kjønn og merutdanningsbehov gir $X^2 = 4.85$ og $P < .05$.

Kjønn	Ant. som besvarte spn. om merutd.behov	Ant. som følte sterkt behov	% som følte sterkt behov
Menn	97	27	28
Kvinner	108	46	43

Det er mulig det sterkere merutdanningsbehov hos kvinner skyldes at de er mer misfornøyd med sin aktuelle arbeidssituasjon, at de er mer misfornøyde med sin aktuelle utdanning, at de oftere blir konfrontert med problemer som gir dem en følelse av å komme til kort i arbeidet, at de er mer ambisiøse på deres yrkes vegne eller at de ønsker å heve dets anseelse gjennom å bedre deres egne personlige kvalifikasjoner. Vi har ikke materiale til å belyse alle disse ulike alternativer.

Tendensen til en noe høyere yrkesbevissthet blant kvinnelige sosialarbeidere kan peke i retning av det siste alternativ, samtidig

som svarene på spørsmålet om hvor ofte den enkelte følte at han ble pålagt arbeid som han mente ikke hører inn under en sosialarbeiders virkeområde - antyder at den aktuelle arbeidssituasjon ikke er en utslagsgivende faktor. Faktisk svarte her flere menn enn kvinner at de hyppig følte de ble pålagt slikt arbeid. Kjønnforskjellen var signifikant på under 1 % nivået. På den annen side viste de to svarfordelingene ingen nevneverdig direkte assosiasjon. Bortsett fra de omtalte kjønnforskjeller viste svarene på spørsmålet om opplevelsen av å bli pålagt irrelevant arbeid intet samsvar med noen av de andre bakgrunnsfaktorene. Vi skal derfor utelate disse svarene i vår videre diskusjon.

Det faktum at vi finner ikke bare større yrkesbevissthet, men også større oppslutning om byråkratrollen blant kvinner, kan tyde på at alternativet "yrkesbevissthet gjennom formalisering av klientforholdet" er noe mer typisk blant kvinnelige enn blant mannlige sosialarbeidere. På den annen side viser kvinnelige sosialarbeidere også høyere psykologiseringstendens (enskjønt forskjellen her ikke er statistisk signifikant), og også sterkere merutdanningsbehov. Siden de siste to faktorer også danner et mønster, kan vi med en viss rett si at våre data antyder at ikke bare er "yrkesbevissthet gjennom formalisering av klientforholdet" mer typisk for kvinner, men også "yrkesbevissthet gjennom psykologisering og videreutdanning". Uttrykt i mer generelle vendinger kan vi kanskje si at idémessige strømninger og motsetninger innen sosialarbeideryrket i større grad synes å gjøre seg gjeldende blant kvinnelige enn blant mannlige sosialarbeidere. I tråd med dette finner vi at skårespredningen både på yrkesbevissthets-, psykologiserings-, ekspansjons- og livssynskalaen er størst i utvalget av kvinnelige sosialarbeidere.

Sosialt arbeid har tradisjonelt blitt sett på som et kvinneyrke. At vi finner de største idémessige brytninger blant kvinnelige sosialarbeidere kan tyde på at kvinnene, enskjønt deres antall ikke lenger er dominerende, fremdeles inntar en ideologisk dominerende stilling innenfor yrket.

Praksistid.

Vi har foretatt en tredeling av totalutvalget med hensyn til lengden av den enkeltes praksistid i sosialt arbeid. Tabell 27 gir en oversikt over hvor mange det er som faller i gruppen under 6 år, i gruppen over 6, men under 12 år, og i gruppen 12 år og mer. Ved siden av antallet er angitt gjennomsnittsskårene på de forskjellige skalaer i de ulike underutvalg, og endelig lengst til høyre på tabellen, den statistiske pålitelighet av forskjellene. Siden vi her har å gjøre med forskjeller mellom mer enn to gjennomsnittsverdier, har vi gjort bruk av en enkel variansanalytisk metode.

Tabellen antyder at det er signifikante forskjeller til stede blant sosialarbeidere med forskjellig praksistid både når det gjelder yrkesbevissthet, livssyn og tendens til psykologisering og ekspansivitet. Derimot viser hverken oppslutning om vennerollen, tjenerrollen eller byråkratrollen noe pålitelig sansvar med praksistid.

Ser vi nærmere på de holdningsdimensjoner som gir signifikante utslag, er det ett forhold som trer klart frem: forskjellen mellom gjennomsnittsverdiene i gruppen med minst og middels praksistid er små og relativt ubetydelige, mens begge disse grupper adskiller seg klart fra gruppen med lengst praksistid. Sistnevnte gruppe viser lavere yrkesbevissthet, lavere psykologiserings- og ekspansjonstilbøyelighet, parret med en sterkere autoritær livsorientering. Nå må vi selvsagt være forsiktige med å slutte at lang praksistid er årsaken til disse forskjeller. Praksistid henger muligens sammen med andre faktorer av mer utslagsgivende betydning. På dette punkt kan vi bare konkludere med at praksistidens lengde synes å være assosiert med holdningsmessige forskjeller på enkelte områder, men ikke på andre.

Endelig finner vi at praksistidens lengde ikke er assosiert med opplevelsen av behov for merutdanning ($\chi^2 = 1.70$).

Alder.

Vi har på grunnlag av den enkeltes alder inndelt totalutvalget i 5 undergrupper, hver med et aldersintervall på 10 år. Tabell 28 gir en oversikt over gruppenes størrelse og over forholdet mellom gjennomsnittsverdiene på de forskjellige holdningsskalaene i de ulike aldersgrupper. Tabellen er satt opp på samme måte som foregående tabell. Kolonnen lengst til høyre angir det statistiske signifikansnivå til forskjellene mellom aldersgruppene for den enkelte holdningsdimensjons vedkommende.

Tabell 27

Oversikt over gjennomsnittsverdiene på de enkelte skalaer for grupper med forskjellig praksislengde.

Skala	under 6 år		over 6 år, men under 12 år		12 år og mer		S ² _b	S ² _w	F	p
	N	M	N	M	N	M				
1. Yrkesbevissthet	76	46.25	75	48.32	67	38.43	3396.35	240.32	14.13	.001
2. Psykologisering	76	53.53	75	53.55	67	45.93	1344.17	234.81	5.72	.01
3. Ekspansjon	76	34.08	75	33.19	67	29.67	379.66	76.21	4.98	.01
6. Livssyn	75	64.69	74	66.08	67	54.30	2874.92	350.75	8.20	.001
7. Vennerollen	75	48.72	73	47.89	67	45.28	224.05	133.28	1.68	N.S.
8. Tjenerollen	75	49.29	73	49.26	67	46.27	208.72	106.34	1.95	N.S.
9. Byråkratrollen	75	28.31	73	28.82	67	28.90	7.49	65.85	0.11	N.S.

Tabell 28

Oversikt over gjennomsnittsverdiene på de enkelte skalaer for forskjellige aldersgrupper.

Skala	20-29 år		30-39 år		40-49 år		50-59 år		60-69 år		s^2_b	s^2_w	F	p
	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M				
1. Yrkesbevissthet	15	58.13	66	51.17	73	43.86	55	37.51	11	32.27	2513.78	218.37	11.51	.001
2. Psykologisering	15	61.67	66	57.94	73	49.77	55	43.60	11	34.36	2758.66	201.04	13.72	.001
3. Ekspansjon	15	38.47	66	35.08	73	31.44	55	30.07	11	27.00	427.57	71.52	5.98	.001
6. Livssyn	15	75.60	66	70.42	72.	62.79	54	53.00	11	45.55	3688.11	294.07	12.45	.001
7. Vennerollen	15	54.73	64	51.45	72	48.32	55	41.78	11	44.45	927.36	111.01	8.35	.001
8. Tjenerrollen	15	53.73	64	50.45	72	48.42	55	45.15	11	46.55	329.01	101.60	3.24	.05
9. Byråkratrollen	15	25.80	64	28.22	72	32.39	55	30.22	11	25.18	103.91	62.65	1.66	N.S.

Tabellen antyder at aldersfaktoren er assosiert med betydelige holdningsforskjeller på nesten alle områder. Den eneste holdnings-skalaen som ikke viser noe signifikant utslag er byråkratrolleskalaen. Vi finner en svak tendens til størst oppslutning om byråkratrollen blant de aller yngste og de aller eldste sosialarbeiderne, men aldersforskjellene er allikevel for små til å kunne tillegges noen spesiell vekt.

Tar vi for oss yrkesbevissthetsdimensjonen ser vi at det foreligger en konsistent fallende yrkesbevissthet med ökende alder. Vi finner nøyaktig det samme forhold i forbindelse med psykologiserings- og ekspansjonskalaen: yngre sosialarbeidere er stort sett mer psykologiserende og mer ekspansive enn de noe eldre, og de noe eldre - mer enn de aller eldste. Det samme forhold er til stede når det gjelder livssyn: Autoritære livsholdninger blir mer og mer frentredende jo høyere opp vi går i aldersgruppene. Også når det gjelder oppslutning om venne- og tjenerrollen, finner vi variasjoner med alder. Det foreligger en klar tendens til større oppslutning om disse rollemødelene med høyere alder, enskjönt samsvaret er ikke fullt så konsistent som i forbindelse med de førstnevnte holdningsdimensjonene. For eksempel finner vi for både venne- og tjenerrollen at gruppen 50-59 år ligger noe over gruppen 60-69 år. Forskjellene er inidlertid ingen av stedene særlig store, og de er de eneste som bryter med det ellers fullkomne svar.

+ + +

Retter vi pånå blikket mot det opplevde behov for merutdannelse, finner vi en viss sammenheng med aldersfaktoren.

Alder	Ant. som besvarte sp. om merutd. beh.	Ant. som fölte sterkt beh.	% som fölte sterkt beh.
20-39	77	33	43
40-49	67	21	31
50 og mer	50	12	24

Sammenhengen er riktignok ikke særlig statistisk pålitelig. Vi får $X^2 = 5.78$, som gir en p-verdi på ca. 6 % nivået. Men at det foreligger en klar tendens til minsket merutdanningsbehov med ökende alder, er utvilsomt. Dette er for övrig ikke noe særlig oppsikts-

vekkende resultat, da det er rimelig å regne med at de noe eldre sosialarbeidere ikke bare sitter mer fastlåste i deres nåværende stilling, men også ofte føler at det utbytte de måtte få av en mer-utdannelse ville kaste mindre av seg siden den tid de har igjen før oppnådd aldersgrense er kortere og deres muligheter for å få nye stillinger er langt mindre.

Utdanning.

Vi har oppdelt utvalget etter utdanning i 7 undergrupper: gruppen med utenlandsk sosialarbeiderutdanning, gruppen med Norges Kommunal- og Sosialscole, gruppen med Norske Kvinners Nasjonalråds Sosialscole, gruppen med universitets- eller høgskoleutdanning (ikke i sosialt arbeid), gruppen med sykepleier- barnevernutdanning, gruppen med kortere kurser i sosialt arbeid, og endelig gruppen uten noen spesial-utdanning innenfor den sosiale sektor.

Tabell 29 gir en oversikt over våre resultater. Tabellen er satt opp på samme måte som de to foregående tabeller.

Tar vi for oss signifikansverdiene lengst til høyre på tabellen, blir vi slått av at alle holdningsdimensjoner, bortsett fra én, viser statistisk signifikante variasjoner mellom utdanningsgruppene. Den ene skalaen som skiller seg ut, er påny byråkratrolleskalaen.

Når det gjelder yrkesbevissthetsskalaen, finner vi høyest gjennomsnittsskåre blant sosialarbeidere med utenlandsk sosialarbeiderutdanning, og lavest gjennomsnittsskåre, blant gruppen uten spesiell utdanning. Vi finner at disse to grupper også utgjør ekstremgrupper, eller motpoler når det gjelder psykologisering. Høyest psykologiseringstendens er til stede i gruppen med utenlandsk utdanning, mens tendensen er lavest i gruppen uten utdanning.

For övrig foreligger det på begge disse områder relativt små forskjeller mellom gruppen med utenlandsk utdanning og gruppen med utdanning fra NKSS. Disse to utdanningsgrupper ligger faktisk meget nær hverandre på santlige skalaer. De utgjør en ekstremgruppe i forhold til resten av utvalget på både yrkesbevissthetsskalaen, psykologiseringsskalaen, ekspansjonsskalaen, livssynsskalaen, venne- og tjenerrolleskalaen. Vi finner her den mest markante yrkesbevissthet, den sterkeste psykologiserings- og ekspansjonstendens, den sterkeste avvisning

Tabell 29

Oversikt over gjennomsnittsverdiene på de enkelte skalaer for grupper med forskjellig utdanning.

Skala	Utl. sos. arb. utd.		NKSS		NKNS		Univ. utdan.		Sykepl. utd.		Kortere kurser		Ingen spes.		s^2_w	F	p	
	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M				s^2_b
1. Yrkesbevissthet	12	61,75	45	59,91	28	49,61	18	43,11	30	38,77	30	37,43	59	34,46	3908,30	158,89	24,60	.001
2. Psykologisering	12	66,67	45	65,56	28	49,11	18	52,61	30	43,23	30	47,70	59	42,00	3211,45	168,85	19,02	.001
3. Ekspansjon	12	38,50	45	39,93	28	30,79	18	31,22	30	31,30	30	29,93	59	28,29	719,09	62,32	11,54	.001
6. Livssyn	12	78,42	44	79,36	28	68,75	18	58,78	30	58,83	30	56,80	58	50,91	4648,75	246,00	18,90	.001
7. Vennerollen	11	56,27	45	54,93	28	50,04	18	47,33	30	42,77	30	45,30	57	42,84	927,43	104,90	8,84	.001
8. Tjenerrollen	11	52,73	45	53,20	28	49,07	18	50,94	30	41,60	30	45,77	57	46,77	517,98	96,81	5,35	.001
9. Byråkratrollen	11	26,09	45	26,89	28	26,18	18	30,39	30	29,47	30	29,77	57	29,19	82,79	64,21	1,29	N.S.

av autoritære livsverdier og også den sterkeste avvisning av venne- og tjenerrollen. Gruppens motpol er, som nevnt for yrkesbevissthet og psykologisering, gruppen uten spesiell utdanning. Sistnevnte gruppe representerer motpolen også når det gjelder ekspansivitet og autoritære livsholdninger, mens derimot vennerollen og tjenerrollen får sterkest tilslutning i gruppen med sykepleie-barnevernsutdanning.

Hvis vi konsentrerer oss om yrkesbevissthetsdimensjonen spesielt, kan vi med noen rett si at sosialarbeiderne fordeler seg på følgende 4 kategorier: Høyest yrkesbevissthet er til stede blant dem med utenlandsk utdanning og med utdanning fra NKSS, noe lavere yrkesbevissthet er til stede blant dem med utdanning fra NKNS, ennå noe lavere yrkesbevissthet er til stede blant dem med universitetsutdanning, sykepleier- barnevernsutdanning, og lavest yrkesbevissthet blant dem uten spesiell utdanning.

Går vi over til psykologiseringsdimensjonen finner vi mange likhetspunkter, men ingen full parallelitet. Vi kan her grovt skille mellom 3 kategorier: Størst psykologisering er til stede i gruppen med utenlandsk og NKSS utdanning, noe mindre psykologisering er til stede i gruppen med universitetsutdanning, med NKNS utdanning og blant de med kortere kurser, og minst psykologisering er til stede i gruppen sykepleie- barnevernsutdanning og blant de uten spesiell utdanning.

Tar vi for oss ekspansjonsdimensjonen er det vanskelig endog å opprettholde en slik tredeling - idet utvalget her klart bare lar seg inndele i to hovedgrupper - de med utenlandsk utdanning og NKSS utdanning på den ene side (preget av høy ekspansivitet), og de uten slik utdanning på den annen (preget av forholdsvis mindre ekspansivitet).

Når det gjelder livssyndimensjonen er det påfallende likhetspunkter med yrkesbevissthetsdimensjonen - og vi kan her grovt inndele utvalget i de samme 4 kategorier.

Det er interessant å merke seg at vi følgelig ikke står overfor noen klar positiv korrelasjon mellom livssyndimensjonen og utdanningstidens lengde generelt sett. Ganske visst viser gruppen uten spesiell utdanning den laveste gjennomsnittsskåre på livssynskalaen, men gruppen med sannsynligvis den lengste utdanning, de med universitets- eller høyskoleutdanning, viser lavere gjennomsnittsskåre enn både

gruppen med NKNS-utdanning, en gruppe med relativt kort utdanning, og gruppen med sykepleie-barnevernsutdanning, også en gruppe med en relativt kort utdanningstid (sett i forhold til en universitetsutdanning). Den betydelig høyere gjennomsnittsskåre i gruppen med NKSS utdanning enn i gruppen med universitetsutdanning, peker i samme retning, og det gjør også den høyere gjennomsnittsskåre i gruppen med NKNS utdanning enn i gruppen med sykepleie-barnevernsutdanning. Vi finner dette interessant fordi den livssynskalaen vi har gjort bruk av (Adornos' F-skala) fra enkelte hold er blitt ansett såpass høyt positivt korrelert med utdanningstrinn at dette helt vil dominere resultatene.

Tar vi et hurtig overblikk over gjennomsnittsverdien på venne- og tjenerrolleskalaen, er det her vanskeligere å skille ut bestemte kategorier av utdanningsgrupper. Forskjellene er jevnere og stort sett mindre fremtredende. Betrakter vi skalaene under ett, kan vi allikevel meget grovt skille mellom tre hovedgrupper: Størst avstandtagen fra venne- og tjenerrollen er til stede i gruppen med NKSS-utdanning og med utenlandsk utdanning, noen mindre avstandtagen er til stede i gruppen med NKNS-utdanning og med universitets- eller høgskoleutdanning, og minst avstandtagen - eller størst oppslutning - i gruppen med kortere kurser, sykepleie-barnevernsutdanning og blant de uten spesiell utdanning.

+ + +

La oss endelig ta for oss svarene til spørsmålet om behovet for merutdanning. Vi finner her en klar assosiasjon med utdanningsfaktoren.

Assosiasjonen gir $X^2 = 13.82$, og $p < .01$.

Utdanning	Ant.som besvarte spm.om merutd.beh.	Ant. som fólte sterkt beh.	% som fólte sterkt beh.
NKSS + utl. utd.	55	30	55
NKNS + kortere kurser	56	19	34
Sykepl. + Univer.utd.	29	9	31
Ingen spesiell utdanning	43	10	23

Vi kan med andre ord konkludere at det synes å foreligge en klar sammenheng mellom merutdannelsesbehov og tidligere utdanning. Mest interessant er forholdet mellom utdanningsbehovet og den spesi-
fikke tidligere utdanning. Man kan si at jo mer adekvat og jo lenger
spesialutdanning en sosialarbeider allerede har, desto større er stort
sett det opplevde behov for ytterligere utdanning. Dette kan kanskje
synes som et paradoksalt funn, men har høyst sannsynlig sin forklaring
i at jo mer spesialutdanning en sosialarbeider har for sitt yrke, jo
mer problembevisst vil han bli og jo mer oppmerksom på uutnyttede mu-
ligheter og på sine egne utdanningsmessige mangler. I et videre per-
spektiv er det slett ikke utenkelig at de ønsker som i den senere tid
er blitt reist fra sosialarbeiderhold om en hevning og bedring av ut-
dannelsen, i første rekke har sin basis i at man har begynt å få øynene
opp for nye perspektiver innen faget, og at selve forutsetningen for
dette er en viss utdanningsmessig bakgrunn, en viss forståelse og inn-
sikt i sosialarbeideryrkets muligheter og problemer. Man kan si det
slik at på samme måte som økt kunnskap øker ens erkjennelse for alt en
ikke vet, så fører økt utdanning til et følt behov for mer utdanning.

Arbeidsområde.

For å få en oversikt over holdningsskalaenes sammenheng med
arbeidsområde, har vi inndelt totalutvalget på 7 undergrupper. I den
første gruppen plasserte vi de sosialarbeidere som var beskjeftiget
innenfor helsevesenet, i den andre gruppen de som var beskjeftiget in-
nen familie-, barne- og ungdomsvern, i den tredje, de innenfor att-
føring og sysselsettingssektoren, i den fjerde, de innenfor kriminal-
omsorg og politi, i den femte, de innenfor personal- og velferdstjen-
e te, i den sjette de innenfor eldreomsorgen, og endelig, i den syv-
ende og siste, de som var beskjeftiget innenfor hva vi har kalt generelt
sosialt arbeid.

Tabell 30 er satt opp på nøyaktig samme måte som de foregående
tabeller og gir en oversikt over antallet og gjennomsnittsverdiene på
de forskjellige holdningsskalaene innen de ulike områdegrupper. Påny
viser materialet at det er klare gruppeforskjeller til stede på alle
unntatt én, av holdningsskalaene. Imidlertid er det denne gangen ikke
byråkratrolleskalaen som viser manglende utslag, men tjenerrolleskalaen.
Sistnevnte holdningsdimensjon synes med andre ord ikke å variere i noen
nevneverdig grad mellom forskjellige arbeidsområder.

Tabell 30

Oversikt over gjennomsnittsverdiene på de enkelte skalaer for grupper med forskjellig arbeidsområde.

Skala	Helsevesenet		Familie, barne-, ungdom, v.		Attför., sysselset.		Kriminalomsorg, politi		Personalfølg, tjeneste		Eldreomsorg		Generelt sosialt arbeid		S ² _b	S ² _w	F	p
	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M	N	M				
1. Yrkesbevissthet	52	53.29	67	48.09	22	44.68	12	40.33	21	37.19	17	36.71	47	35.23	1876.35	217.37	8.63	.001
2. Psykologisering	52	59.44	67	53.22	22	52.55	12	58.50	21	46.05	17	32.82	47	41.89	2454.03	191.27	12.83	.001
3. Ekspansjon	52	36.56	67	33.09	22	33.27	12	33.08	21	29.24	17	26.12	47	28.83	403.67	68.82	5.87	.001
6. Livssyn	52	69.77	66	64.91	22	62.00	12	64.00	20	55.30	17	50.18	46	54.76	1570.74	337.41	4.66	.001
7. Vennerollen	52	50.90	66	48.88	22	45.32	12	48.42	21	44.43	17	40.71	45	45.29	339.26	124.16	2.73	.05
8. Tjenerollen	52	48.67	66	48.52	22	47.55	12	53.17	21	45.24	17	41.24	45	48.76	221.39	107.22	2.06	N.S.
9. Byråkratrollen	52	28.15	66	28.09	22	31.95	12	33.50	21	28.24	17	23.65	45	28.58	163.61	62.84	2.60	.05

Studerer vi tabellen nærmere, ser vi at det i forhold til byråkratrolleskalaen er en gruppe som skiller seg klart ut fra resten: oppslutning om byråkratrollen synes pussig nok særlig sterkest innenfor eldreomsorgen, mens den har langt mindre oppslutning innenfor de andre områdene. Størst avstandtagen finner vi blant sosialarbeidere innenfor arbeidsområdet kriminalomsorg og politi, og innenfor området attføring og sysselsetting.

Vi finner den høyeste yrkesbevissthet blant sosialarbeidere beskjeftiget innenfor helsevesenet. Rangerer vi områdene etter yrkesbevissthet generelt, får vi: 1) helsevesenet, 2) familie-, barne- og ungdomsvern, 3) attføring og sysselsetting, 4) kriminalomsorg og politi, 5) personal- og velferdstjeneste, 6) eldreomsorgen og 7) generelt sosialt arbeid. Forskjellen mellom områdene er forholdsvis trinnvis og gir små muligheter for gruppering i mer omfattende kategorier.

Vender vi oppmerksomheten mot psykologiseringsdimensjonen, kan vi snakke om 4 hovedgrupper: størst psykologisering er gjennomgående til stede innenfor helsevesenet og kriminalomsorgen, noe mindre innenfor familie-, barne- og ungdomsvern, og attføring og sysselsettingssektoren, enda noe mindre innenfor personal- og velferdstjeneste og innen generelt sosialt arbeid, og aller minst innenfor eldreomsorgen.

Variasjonene på ekspansjons- og livssynskalaen viser stor overensstemmelse. Vi kan her begge steder dele inn utvalget i tre hovedgrupper: størst ekspansivitet og størst avstandtagen fra autoritære holdninger finner vi innenfor helsevesenet, minst innenfor eldreomsorgen, personal- og velferdstjeneste, og generelt sosialt arbeid, mens gruppene familie-, barne- og ungdomsvern, attføring og sysselsetting, og kriminalomsorg og politi inntar en mellomstilling mellom disse to yttergruppene.

Tar vi endelig for oss vennerolleskalaen kan vi også her foreta en tredeling, en tredeling som imidlertid er litt forskjellig fra den vi nettopp nevnte. Størst avstandtagen fra vennerollen finner vi blant sosialarbeidere innenfor helsevesenet, familie-, barne- og ungdomsvernet og innenfor kriminalomsorg og politi, noe mindre avstandtagen innenfor attføring og sysselsetting, personal- og velferds-

tjeneste og generelt sosialt arbeid, og endelig minst avstandtagen - eller størst oppslutning - innenfor eldreomsorgen.

+ + +

Også når det gjelder opplevelsen av behovet for merutdannelse finner vi klare forskjeller arbeidsområdene imellom.

Arbeidsområde	Ant. som besvarte spm. om merutd. behov	Ant. som følte sterkt behov	% som følte sterkt behov
Familie-, barne- og ungdomsvern	54	26	48
Helsevesenet	49	21	43
Kriminalomsorg + velferdstjeneste + sysselsetting + eldreomsorgen	63	18	29
Generelt sosialt arbeid	39	8	21

Det sterkest opplevde behov for merutdannelse finner vi blant sosialarbeiderne innenfor området familie-, barne- og ungdomsvern. Også innen helsevesenet er behovet relativt sterkt og forskjellen mellom dette arbeidsområde og det foregående er ikke særlig stor. Minst merutdanningsbehov finner vi innenfor området generelt sosialt arbeid, men det er viktig å legge merke til at også her opplever ca. 1/5 av utvalget et sterkt behov for merutdannelse. Assosiasjonen mellom utdanningsbehov og arbeidsområde gir $X^2 = 10.35$ og $p < .02$.

Representativiteten av funnene.

Vi har ovenfor snakket om holdningsforskjeller mellom aldersgrupper, mellom arbeidsområder osv. Et spørsmål som melder seg er om vi faktisk har materiale til å trekke konklusjoner om slike forskjeller. Som nevnt ble de fleste av holdningsskalaene bare besvart av 238 av de 379 sosialarbeiderne som fikk spørreskjemaet tilsendt. Når vi derfor snakker om signifikante gruppeforskjeller bygger dette på forutsetningen at de som ikke besvarte skjemaet ikke adskiller seg på noen utpreget selektiv måte fra de som ga seg tid til å besvare det.

Da vi tidligere beskrev hva vi kalte karakteristiske trekk ved sosialarbeideres holdninger, baserte vi oss nødvendigvis på at det utvalget vi hadde materiale om, ikke skilte seg påtagelig ut fra totalutvalget - fra det utvalg vi i første omgang hadde henvendt oss til. Vi har selvsagt ingen mulighet til å si med sikkerhet hvordan de som avviste skjemaet ville ha besvart det, men vi kan likevel foreta visse gjetninger på dette område. Vi kan f.eks. anta at de som ikke besvarte skjemaet ikke avviker nevneverdig i sine holdninger fra de av deres kolleger innen samme aldersgruppe og samme arbeidsområde som besvarte det. Vi nevner alder og arbeidsområde spesielt i denne forbindelse, fordi våre tidligere beregninger viste at svarprosenten var signifikant assosiert med disse to faktorene.

Hvis vi gjør en slik antagelse, dvs. hvis vi antar at de som avviste spørreskjemaet ville falle på samme gjennomsnittsverdier på de forskjellige skalaer som deres jevngamle kolleger og deres kolleger på samme arbeidsområde, vil vi ikke ha noe å tilføye når det gjelder de registrerte forskjellene mellom ulike underutvalg, men vi vil ha basis for å foreslå visse korreksjoner når det gjelder gjennomsnittsverdiene i totalutvalget. Vi har ingen sikkerhet for at disse korreksjoner dekker det faktiske forhold helt ut, men de representerer de beste anslag vi er i stand til å gi. En sammenligning mellom de korrigererte og de registrerte gjennomsnittsverdier vil i det minste kunne gi oss en viss anelse om hvor store feilkilder som er implisert ved at ulike undergrupper, som viser forskjellige gjennomsnittsverdier, også viser forskjellig svartilbøyelighet.

Vi har beregnet gjennomsnittsverdier korrigert for henholdsvis alder og arbeidsområde. Det vi har gjort er ganske enkelt å "blåse opp" utvalget, ved å ta hensyn til gjennomsnittsverdiene i ulike underutvalg og de respektive underutvalgs relative underrepresentasjon i totalutvalget. For arbeidsområdets vedkommende hadde vi opplysninger om santlige forsøkspersoner i "universet", mens vi for aldersfaktorens vedkommende bare hadde opplysninger om 347. I det siste tilfelle har vi antatt at de manglende 32 fordeler seg representativt på de forskjellige aldersgruppene. Denne antagelse blir for øvrig støttet gjennom det faktum at svarprosenten blant de nevnte 32 faller nøyaktig sammen med svarprosenten i "universet".

Tabell 31 gir en oversikt over registrerte gjennomsnittsverdier på de forskjellige skalaer sammenholdt med de gjennomsnittsverdier vi kommer frem til ved bruk av den korreksjonsmetode som nettopp er nevnt. I kolonnen lengst til høyre på tabellen er angitt forskjellene mellom de registrerte gjennomsnittsverdier og de antatte "sanne" verdier - de siste basert på gjennomsnittet av de to uavhengig beregnede korrigerede gjennomsnittsverdiene (korrigert for henholdsvis alder og arbeidsområde) for hver av skalaene,

Tabell 31

Forholdet mellom registrerte og antatte gjennomsnittsverdier

Skala	Registrerte M-verdier	M-verdiene korrigert for selektivt frafall innen		Antatt M-differanse mellom "univers" og "utvalg"
		aldersgr.	arbeidsomr.	
Yrkesbevissthet	44.21	43.25	42.82	1.17
Psykologisering	50.65	48.93	49.51	1.43
Ekspansjon	32.18	31.78	31.73	0.42
Livssyn	61.80	60.62	60.77	1.10
Vennerollen	47.29	47.02	46.93	0.31
Tjenerollen	47.92	47.98	48.11	- 0.13
Byråkratrollen	28.53	28.32	28.75	- 0.01

Et blikk på differansene viser at de registrerte gjennomsnittsverdier på yrkesbevissthets-, psykologiserings- og ekspansjonsskalaen sannsynligvis er noe høyere enn de vi ville ha funnet hvis samtlige sosialarbeidere i Oslo og Akershus hadde besvart det tilsendte spørreskjema. Likeledes viser tabellen at den registrerte gjennomsnittsskåre på livssynskalaen er noe høyere enn den vi ellers ville ha ventet. Forskjellene for de tre rolleskalaenes vedkommende er alle meget små. Noe annet var heller ikke å vente sett på bakgrunn av at både arbeidsområde og alder i det store og hele ikke viser noen nevneverdig assosiasjon med disse dimensjoner.

Enskjønt vi altså finner forskjeller ved de fire første skalaene, er det også her den ganske minimale forskjell som er til stede - sett i forhold til skalaenes standardavvik - som er mest påfallende. Forskjellene er alle sammen - bortsett fra psykologiseringsdimensjonen -

mindre enn de vi fant i forbindelse med vår sammenligning av forprøveutvalget og det endelige sosialarbeiderutvalg, og det nå erindres at vi her - for ingen av de fire skalaers vedkommende - fant noen statistisk signifikante forskjeller (kfr. tabell 15, s. 74). På grunnlag av de nevnte forutsetninger kan vi altså konkludere med at vi til tross for den relativt lave svarprosent i totalutvalget, sannsynligvis har unngått å gi et særlig fordreid og misvisende bilde av hva som utgjør karakteristiske trekk ved sosialarbeidernes holdninger.

Holdningskomponenter i besvarelsen av spørreskjemaet.

Resonnementet ovenfor kan i noen grad overføres til spørsmålet om beveggrunnene til at enkelte besvarte og andre avviste det tilsendte spørreskjema. Som nevnt fant vi at svarprosenten viste signifikant sansvar med alder, men vi nølte med å trekke noen bestemte slutninger om hva aldersfaktoren sto for. Vi er nå kommet til det punkt at vi kan si litt om hvilke holdninger aldersfaktoren er korrelert med. For å få en enda bedre oversikt over dette enn det som kommer fram på tabell 28, har vi foretatt en korrelasjonsberegning mellom alder og de forskjellige holdningsskalaene. Våre resultater antyder følgende:

Alder og psykologisering:.....	r = - .46	p < .001
Alder og autoritære livsholdninger:.....	r = .45	p < .001
Alder og yrkesbevissthet:.....	r = - .43	p < .001
Alder og vennerollepreferanse:.....	r = .36	p < .001
Alder og ekspansivitet:.....	r = - .33	p < .001
Alder og tjenerrollepreferanse:.....	r = .05	N.S.
Alder og byråkratrollepreferanse:.....	r = - .05	N.S.

Våre resultater viser med andre ord at aldersfaktoren er signifikant korrelert både med yrkesbevissthetsskalaen, livssynsskalaen, ekspansjonsskalaen, vennerolleskalaen og psykologiseringsskalaen. Det er ut fra dette rimelig å anta at de nevnte holdninger har vært medbestemmende for om spørreskjemaet er blitt besvart eller ikke.

Man kan gå et skritt videre og spørre hva det er som betinger sammenhengen mellom alder og de nevnte holdningsvariabler? Før vi gjør noe forsøk på å besvare dette, vil det være riktig å bringe klarhet i om alder virkelig utgjør en selvstendig og uavhengig bakgrunnsfaktor for holdningsvariasjonene. Hvis den ikke det gjør, men vi her kan komme

på spor etter andre faktorer - vil bildet riktignok bli mer komplisert - men også lettere å tolke siden aldersfaktoren alene meget vanskelig lar seg plassere innenfor noe bestemt sosialpsykologisk perspektiv. Vi skal komme tilbake til denne problemstillingen ved slutten av neste kapitel.

Ved siden av alder fant vi at arbeidsområde viste signifikant samsvar med svartilbøyelighet. Grunnen til at enkelte arbeidsområder gir høyere svarprosent enn andre, kan bero på forskjellige ting. Én mulighet er selvsagt at vi står overfor virkningen av ulike holdningskomponenter, nærmere bestemt av det forhold at bestemte holdningskomponenter som er positivt assosiert med en høy svartilbøyelighet på den ene side er positivt assosiert med bestemte arbeidsområder på den annen. Hvis dette synspunkt er riktig, skulle vi vente å finne en høy korrelasjon mellom gjennomsnittsverdien på bestemte holdningsskalaer innen forskjellige arbeidsområder og svarprosenten på de samme områder.

Vi har foretatt en slik beregning, dvs. vi har foretatt en rangkorrelasjonsberegning mellom gjennomsnittsverdiene på de forskjellige skalaene innen ulike arbeidsområder og svarprosenten til de samme områder. Resultatene er angitt nedenfor.

Svarprosent og byråkratrollepreferanse:.....	rho = .86	p < .05
Svarprosent og yrkesbevissthet:	rho = .54	N.S.
Svarprosent og tjenerrollepreferanse:.....	rho = .46	N.S.
Svarprosent og autoritære livsholdninger:...	rho = -.36	N.S.
Svarprosent og ekspansivitet:.....	rho = .29	N.S.
Svarprosent og psykologisering:.....	rho = .14	N.S.
Svarprosent og vennerollepreferanse:.....	rho = -.29	N.S.

Siden utvalget av områder er svært lite, dvs. siden korrelasjonskoeffisientene bare er basert på et utvalg på 7, er det åpenbart at vi ikke kan tillegge koeffisientene særlig stor vekt. Tendensen er for övrig i noen grad den samme som ved beregningen av samsvaret mellom alder og holdningsvariablene. Vi finner korrelasjoner som peker i samme retning både når det gjelder psykologisering, ekspansivitet, yrkesbevissthet, vennerollepreferanse og autoritære livsholdninger.

Störst interesse har imidlertid det tilnærmet statistisk signifikante samsvar med byråkratrolleskalaen. Som nevnt fant vi i forbindelse med denne skalaen overhode ingen korrelasjon med alder.

Det påviste samsvar åpner mulighetene for at byråkratrollepreferanser har hatt en viss betydning for spørreskjemaets besvarelse, men dette kan vanskelig bli mer enn en hypotese som har behov for ytterligere verifikasjon.

Under vår drøfting av assosiasjonen mellom svartilbøyelighet og arbeidsområde, nevnte vi som en mulighet at sosialarbeiderne innen ulike arbeidsområder sitter i stillinger som er mer eller mindre klare sosialarbeiderstillinger og at nettopp denne forskjellen i opplevelsen av seg selv som sosialarbeider, kanskje kunne gi noe av forklaringen på svarprosentforskjellene mellom arbeidsområdene. Resonnementet impliserer at innehaverne av såkalte uklare stillinger holdningsmessig vil være noe forskjellig fra de som sitter i klare sosialarbeiderstillinger. Som nevnt skilte vi ut en egen kategori med uklare stillinger og fant at svarprosenten i denne kategori var signifikant lavere enn i resten av utvalget. Spørsmålet vi nå står overfor er om sosialarbeiderne som sitter i uklare stillinger faktisk viser påtagelige holdningsforskjeller fra resten, og hva disse holdningsforskjeller eventuelt går ut på.

Tabell 32 gir en oversikt over gjennomsnittsverdiene på de enkelte skalaer for gruppene med henholdsvis klare og uklare stillinger. Ved siden av gjennomsnittsverdiene i de to grupper, gir tabellen også opplysning om forskjellen mellom gjennomsnittsverdiene og den statistiske pålitelighet til forskjellene.

Tabell 32

Oversikt over gjennomsnittsverdiene på de enkelte skalaer for gruppen med henholdsvis klare og uklare sosialarbeiderstillinger.

Skala	Gruppen med klare stillinger			Gruppen med uklare stillinger			M-diff.	CR	P
	N	M	SD	N	M	SD			
1: Yrkesbevissthet	203	44.90	16.63	35	40.17	11.57	4.73	0.91	N.S.
2: Psykologisering	203	52.43	15.66	35	39.03	10.43	13.40	6.44	.001
3: Ekspansjon	203	32.92	8.81	35	27.91	7.20	5.01	2.69	.01
6: Livssyn	201	63.57	19.54	34	51.32	12.44	12.25	1.90	N.S.
7: Vennerollen	200	47.35	11.45	35	47.00	10.80	0.35	0.09	N.S.
8: Tjenerrollen	200	48.51	10.27	35	44.57	11.00	3.94	0.99	N.S.
9: Byråkratrollen	200	28.95	8.33	35	26.11	5.89	2.84	2.12	.05

Bortsett fra psykologiserings-, ekspansjons- og byråkratrolleskalaen viser ingen av de andre skalaene noen pålitelig forskjell mellom gruppene. Vi finner en høyere psykologiseringstendens og en høyere ekspansjonstendens i gruppen med klare stillinger og en høyere byråkratrolleholdning i gruppen med uklare stillinger. Sistnevnte funn går i stikk motsatt retning av hva vi skulle vente ut fra våre tidligere betraktninger. Hypotesen om at byråkratrollepreferanser er positivt assosiert med en høy svarprosent blir derfor svekket. Det faktum at vi ikke finner noen klar forskjell på yrkesbevissthetsskalaen er også litt overraskende, og antyder at yrkesidentifikasjon kanskje heller ikke er en så avgjørende faktor som man skulle vente.

På den annen side viser både psykologiserings- og ekspansjonskalaen positive utslag. Dette minner oss om at begge disse skalaer viser høyt samsvar med alder. Faktisk viste psykologisering høyest samsvar med alder av samtlige - og dette sammenholdt med at psykologisering altså viser størst diskriminering mellom klare og uklare stillinger - fører oss frem til at vi her sannsynligvis står overfor en av hovedkomponentene i den enkelte sosialarbeiders reaksjon på spørreskjemaet. Dette er forsåvidt i overensstemmelse med vårt tidligere funn at skåreverdiene på psykologiseringsskalaen viser størst diskrepans når vi korrigerer for den selektive underrepresentasjon i høyere aldersgrupper og innenfor bestemte arbeidsområder.

EMPIRISKE RESULTATER - SAMSPILLET MELLOM BAKGRUNNSFAKTORENE OG DERES
RELASJON TIL HOLDNINGS-VARIABLENE.

Vi har påvist i foregående kapitel at yrkesbevissthet, psykologisering, ekspansivitet og livssyn viser sammenheng med utdanningsmessige forhold, med aldersforhold, med hvilket arbeidsområde den enkelte er beskjeftiget innenfor, med hvor lenge den enkelte har vært i sosialt arbeid, og også i noen grad med kjønn. Videre har vi sannsynliggjort at slike rollemodeller som venne-, tjener- og byråkratrollen viser sammenheng med enkelte av de samme bakgrunnsfaktorer.

Tabell 33 gir en oversikt over de av sammenhengene i vårt materiale som oppnår statistisk signifikans. Tabellen viser at pålitelige yrkesbevissthetsforskjeller, for eksempel, er blitt påvist både med hensyn til kjønn, praksistid, alder, utdanning og arbeidsområde, mens pålitelige forskjeller i oppslutningen om (eller avvisningen av) byråkratrollen fortrinnsvis er blitt funnet i forbindelse med kjønn og arbeidsområde.

Tabell 33

Oversikt over bakgrunnsfaktorenes diskrimineringssevne overfor holdningsvariablene uttrykt i deres respektive signifikansnivåer (p-verdier).

Skala	Kjønn	Pr. tid	Alder	Utdan.	Arb. omr.
Yrkesbevissthet	.05	.001	.001	.001	.001
Psykologisering	-	.01	.001	.001	.001
Ekspansjon	-	.01	.001	.001	.001
Livssyn	-	.001	.001	.001	.001
Vennerolle	-	-	.001	.001	.05
Tjenerolle	-	-	.05	.001	-
Byråkratrolle	.01	-	-	-	.05

Et spørsmål som umiddelbart melder seg er om de forskjellige sammenhengene vi har påvist er ekte eller uekte. Lar de seg påvise også når vi holder de andre faktorene konstante eller blir de da visket ut slik at vi må anta at de sammenhengene vi i første omgang fant skyldes at den bestemte faktor var assosiert med en annen underliggende

faktor av mer utslagsgivende betydning?

Hva vi ønsker å vite er med andre ord om de forskjellige bakgrunnsfaktorene står for uavhengige og selvstendige determinanter. Problemstillingen er nøyaktig den samme som den vi beskjefteget oss med da vi drøftet besvarelsen av spørreskjemaet. I prinsippet skal vi gå frem på samme måte som tidligere. Vi skal ta for oss en og en av bakgrunnsfaktorene og undersøke om den sammenheng vi fant den enkelte å stå i til forskjellige holdningsdimensjoner - også kan påvises når vi holder de andre bakgrunnsfaktorene konstante som dimensjonene også viser sammenheng med. Hvis vi det kan, vil vi se på faktoren som en uavhengig utslagsgivende faktor.

Det er viktig påny å understreke at vår fremgangsmåte statistisk sett er nokså primitiv. Den mest avanserte form for statistisk bearbeiding av materialet ville være å gjøre bruk av en multiple variasjonsanalyse hvor virkningen av alle bakgrunnsfaktorene kunne behandles under ett. Dette ville gi muligheter for en mer eksakt vurdering av de forskjellige faktorerers relative betydning og også av de ulike faktorkombinasjoners interaksjonseffekt. Vi har veket tilbake for å foreta et slikt komplisert beregningsarbeid både av tids- og arbeidsmessige grunner. En mulighet hadde selvsagt vært å inngå et kompromiss og studere virkningen av to og to faktorer av gangen. Heller ikke dette fant vi særlig tillokkende. Det ville ikke ha gitt oss opplysninger om sekundære interaksjonseffekter, men ville samtidig representere en betydelig mer arbeidskrevende fremgangsmåte enn den enkle variasjonsanalyse-metode vi i stor utstrekning har gjort bruk av. Vi kan si det slik at vår fremgangsmåte ikke fullt ut uttømmer de opplysninger som materialet måtte inneha. På den annen side har vi ikke vært primært interessert i en slik uttømmende analyse, men hovedsakelig i å bringe på det rene hvilke av våre bakgrunnsfaktorer som det er grunn til å se på som selvstendige utslagsgivende faktorer.

For å lette noe på beregningsarbeidet og for å gjøre fremstillingen mer oversiktlig, skal vi i det følgende ikke konsentrere oss om alle holdningsdimensjonene. Siden ekspansjonsskalaen viser høy positiv korrelasjon med psykologiseringsskalaen og stort sett varierer på samme måte som denne i ulike underutvalg, skal vi arbeide videre bare med den siste. Likeledes besluttet vi å utelate livssynsskalaen siden vi fant denne høyt korrelert med yrkesbevissthetesskalaen og også

stort sett å variere likt med denne i forskjellige underutvalg. Korrelasjonene mellom livssyn og yrkesbevissthetsskalaen og mellom ekspansjons- og psykologiseringskalaen ble, som nevnt, funnet å være henholdsvis .70 og .73.

Videre skal vi for å lette arbeidet og oversikten konsekvent holde oss til en tredeling av de fleste av bakgrunnsfaktorene. Når det gjelder praksistid har vi allerede gjort bruk av en slik tredeling. Vi vil betegne de tre undergruppene som P1, P2 og P3. Vi får dermed:

- P1: de som har praksistid på under 6 år,
- P2: de som har praksistid på mellom 6 og 12 år, og
- P3: de som har praksistid på 12 år og mer.

I forbindelse med alder vil vi inndeले utvalget i gruppene:

- A1: de i alderen 20-39 år,
- A2: de i alderen 40-49, og
- A3: de i alderen 50 år og mer.

Med hensyn til arbeidsområde vil vi inndeले utvalget i gruppene:

- O1: de som er beskjeftiget i helsevesenet.
- O2: de som er beskjeftiget i familie-, barne- og ungdomsvern, i attføring og sysselsetting og i kriminalomsorg og politi,
- O3: de som er beskjeftiget i personal- og velferdstjeneste, i eldreomsorgen og i generelt sosialt arbeid.

Og med hensyn til utdanning vil vi inndeले i gruppene:

- U1: de som er utdannet ved NKSS eller har utenlandsk sosialarbeiderutdanning,
- U2: de som har kortere kurser, er utdannet ved NKNS, har sykepleie eller barnevernsutdanning eller universitets- eller høgskoleutdanning (ikke i sosialt arbeid), og
- U3: de som ingen spesiell utdannelse har innenfor den sosiale sektor.

Det er viktig å være oppmerksom på at våre gruppeinndelinger under utdanning og arbeidsområde atskiller seg noe fra de inndelinger vi tidligere gjorde bruk av. Påny har vi lagt vekt på å få frem undergrupper som tallmessig ikke er for små og som innbyrdes er forholdsvis homogene når det gjelder de holdningsdimensjonene vi har tatt opp til behandling.

Kjønn.

Som tidligere nevnt fant vi signifikante kjønnsforskjeller både på yrkesbevissthets- og byråkratrolleskalaen. På den første fant vi signifikante forskjeller også med hensyn til praksistid, alder, arbeidsområde og utdanning, og på den siste signifikante forskjeller også med hensyn til arbeidsområde.

Vi skal i det følgende først ta for oss yrkesbevissthets- skalaen og studere om kjønnsforskjeller er til stede når vi betrakter ulike underutvalg med hensyn til praksistid, alder, arbeidsområde og utdanning.

Tabell 34 gir en oversikt over de resultatene som fremkommer ved en slik suksessiv oppdeling av totalutvalget på ulike bakgrunns- betingelser.

Tabell 34

Graden av yrkesbevissthet blant kvinner og menn når alder, praksis- lengde, utdanning og arbeidsområde holdes konstant.

Faktor konst.	Kvinner			Menn			M-dif.	CR	p
	N	M	SD	N	M	SD			
A1	44	59.00	11.49	37	44.68	13.92	14.32	4.99	.001
A2	36	45.89	15.78	37	41.89	13.33	4.00	1.17	N.S.
A3	32	41.16	15.57	34	32.38	13.11	8.78	2.47	.05
P1	46	49.91	16.36	30	40.63	14.72	9.28	2.57	.05
P2	38	52.00	16.58	37	44.54	14.05	7.46	2.11	.05
P3	26	45.00	15.47	41	34.27	13.44	10.73	2.91	.01
U1	40	62.58	7.27	17	54.94	13.68	7.64	2.18	.05
U2	53	44.13	15.09	53	39.85	13.15	4.28	1.56	N.S.
U3	18	37.94	13.50	41	32.93	11.56	5.01	1.37	N.S.
01	36	58.14	11.96	16	42.38	17.37	15.76	3.30	.001
02	58	48.57	16.34	43	43.53	14.50	5.04	1.64	N.S.
03	25	32.52	12.94	60	36.22	12.17	-0.70	0.23	N.S.

Tabellen viser at vi ved 11 av 12 av underutvalgene finner at kvinner oppnår høyere gjennomsnittsskåre enn menn på yrkesbevisst- hetsskalaen. Forskjellen mellom menn og kvinner er statistisk signi-

fikant ($p < .05$) innenfor hver av gruppene med forskjellig praksistid. Også innenfor gruppene med ulik alder og utdanning har kvinner en klar tendens til å vise større yrkesbevissthet enn menn. Riktignok viser en av aldersgruppene og to av utdanningsgruppene, ingen signifikante forskjeller, men dette svekker allikevel ikke inntrykket av at reelle forskjeller er til stede.

Først når vi tar for oss arbeidsområde finner vi det eneste unntak fra regelen om kvinnenes høyere yrkesbevissthetsskåre. Unntaket gjelder underutvalg 03, men det er å merke at gjennomsnittsforskjellen her, hvor den altså går i mennenes favør, faktisk er mye mindre enn den vi finner i alle de andre underutvalgene.

Hva grunnen kan være til at vi ikke finner den forventede kjønnsforskjell ved 03 er vanskelig å si. Man kan selvsagt tenke seg at de kjønnsforskjellene vi har funnet innenfor ulike alders-, praksistids- og utdanningsgrupper er bestemt av at vi har en skjev kjønnsfordeling på ulike områder og at det er områdeforskjellene som er den utslagsgivende determinant. Et argument mot en slik tolkning er at kjønnsforskjellen går i ventet retning i to av de tre undergruppene under arbeidsområde og at kjønnsforskjellen ved 01 faktisk oppnår en av de aller høyeste signifikansverdier av samtlige.

Til tross for at kjønnsfaktorene slår ut som ventet i de aller fleste underutvalg, må vi allikevel konkludere at faktoren etter all sannsynlighet hverken er den eneste eller den mest utslagsgivende faktor når det gjelder yrkesbevissthet. Bare i 7 av de 11 tilfellene hvor kjønnsforskjellene går i "riktig" retning, står vi overfor statistisk signifikante forskjeller ($p < .05$). Den eneste bakgrunnsfaktoren vi med bestemthet kan si at kjønnsfaktoren er overlegen, er praksistidens lengde.

+

Vender vi blikket mot byråkratrolleskalaen - er vårt hovedproblem om kjønnsforskjellen blir opprettholdt når vi holder arbeidsområde konstant. Tabell 35 gir svar på problemstillingen.

I to av de tre underutvalgene under arbeidsområde finner vi at menn oppnår høyere gjennomsnittsskåre enn kvinner, men bare i det ene tilfelle er forskjellen stor nok til å kunne tillegges noen særlig vekt. I det tredje underutvalg er det kvinnene som oppnår høyest gjennomsnittsskåre.

Tabell 35

Oppslutningen om byråkratrollen blant menn og kvinner når arbeidsområde holdes konstant.

Konstant faktor	Menn			Kvinner			M-diff.	CR	p
	N	M	SD	N	M	SD			
01+	19	34.21	7.63	15	30.33	7.10	3.88	1.56	N.S.
02+	97	29.53	8.51	87	26.82	7.20	2.71	2.34	.05
03+	2	22.00	0.87	15	23.87	5.69	- 1.87	1.18	N.S.

Våre data antyder at kjønn ikke er noen sterk diskriminerende faktor, når det gjelder oppslutning om eller avvisning av byråkatrollen. For övrig er å merke at vi ved inndelingen av totalutvalget på arbeidsområder her har gjort bruk av et noe annet oppdelingsprinsipp enn det som tidligere er beskrevet. Underutvalg 01+ står for områdene kriminalomsorg og politi, attføring og sysselsetting, 02+ for områdene helsevesenet, familie-, barne- og ungdomsvern, personal- og velferds-tjeneste, og generelt sosialt arbeid, og 03+ for eldreomsorgen. Grunnen til at vi her har avveket fra vår tidligere områdeinndeling er ønsket om å gjøre bruk av mest mulig homogene underutvalg for dataanalysen. Siden byråkatrolleskalaen avviker noe fra de andre skalaene når det gjelder de forskjellige arbeidsområdenes relative gjennomsnittsverdier, blir fölgelig områdeinndelingen også noe forskjellig.

Praksistid.

Vi skal igjen starte med å ta for oss yrkesbevissthetsskalaen. Vi skal reise spørsmålet om grupper med ulik praksistid viser signifikante forskjeller når vi holder andre faktorer som også oppviser sammenheng med yrkesbevissthet, konstant. De faktorene det gjelder er alder, utdanning, arbeidsområde og kjønn.

Hvis praksistid er en uavhengig utslagsgivende faktor, skulle vi vente å finne signifikante forskjeller mellom praksistidgruppene uansett hvilke andre faktorer vi holder konstant. På den annen side, hvis praksistid ikke över noen uavhengig virkning, skulle vi konsekvent vente forskjellene mellom praksistidsgruppene å være små og å gå i forskjellig retning i ulike underutvalg. Mellom disse to ytterpunkter

kan vi tenke oss alle mulige slags overganger. Vi kan f.eks. tenke oss praksistid å gi signifikante forskjeller når vi holder en av de andre bakgrunnsfaktorene konstant, men ikke når vi holder en annen konstant. I dette tilfelle vil vi ha grunn til å tro at praksistid er mer utslagsgivende enn den førstnevnte faktor, men mindre utslagsgivende enn den sistnevnte. Vi skal i det følgende også kommentere slike relative forhold, men hovedsynspunktet vil være å forsøke å finne frem til de faktorer som slår ut på tvers av samtlige andre faktorer. Først i dette tilfelle kan vi med sikkerhet si at vi står overfor en virkelig uavhengig determinant.

Tabell 36 gir en oversikt over våre resultater når vi foretar en suksessiv oppdeling av totalutvalget på de ulike relevante bakgrunnsfaktorene. Tabellen viser at bare i 2 av 11 underutvalg finner vi signifikante yrkesbevissthetsforskjeller mellom grupper med ulik praksistid. Det ene utvalget gjelder mannlige sosialarbeidere, og det annet er det ene av underutvalgene under arbeidsområde.

Tabell 36

Graden av yrkesbevissthet i grupper med ulik praksistid når alder, utdanning, arbeidsområde og kjønn holdes konstant.

Konstant faktor	P ₁		P ₂		P ₃		S _b ²	S _w ²	F	p
	N	M	N	M	N	M				
A1	44	52.65	27	54.15	8	48.50	98.82	218.56	0.45	N.S.
A2	22	38.72	29	47.14	21	43.95	443.92	212.64	2.09	N.S.
A3	7	36.85	17	41.52	36	33.42	382.17	233.08	1.64	N.S.
U1	28	59.67	23	60.34	6	63.00	27.30	109.83	0.25	N.S.
U2	30	41.36	32	36.34	38	38.81	500.54	209.53	2.39	N.S.
U3	16	35.06	19	38.68	22	30.72	325.15	150.80	2.16	N.S.
O1	15	57.26	21	53.38	15	48.73	273.95	252.89	1.08	N.S.
O2	35	48.71	33	50.78	23	38.86	1047.34	245.33	4.27	0,5
O3	26	36.57	21	39.38	29	32.75	276.26	157.92	1.75	N.S.
M	30	40.63	37	44.54	41	34.26	1050.23	201.98	5.20	.01
K	46	49.91	38	52.00	26	45.00	385.88	270.85	1.42	N.S.

Tabellen viser at praksistid ikke er noen selvstendig utslagsgivende faktor. Den er åpenbart mindre utslagsgivende enn både alder og utdanning, og også sannsynligvis mindre utslagsgivende enn arbeidsområde og kjønn.

Mens vi tidligere fant kjønnsfaktoren å slå ut på tvers av ulik praksistid, finner vi intet tilsvarende utslag av ulik praksistid på tvers av kjønn. Kjønnsfaktoren synes med andre ord å være den dominerende av de to.

Forskjellen mellom praksisgruppene blant mannlige sosialarbeidere og i underutvalg O2 trenger en nærmere forklaring. Å slutte at praksistid her er den virkelig utslagsgivende faktor er betenkelig, siden faktoren viser manglende utslag både når vi holder alder og utdanning konstant. De sistnevnte faktorer kan lett tenkes å være bestemmende på begge punkter. Det er selvsagt vanskelig å gi noen endelig vurdering av disse spørsmål før vi har undersøkt virkningen av samtlige faktorer, men rent foreløpig vil vi stille oss sterkt tvilende til at praksistid utgjør noen virksom determinant for yrkesbevissthet.

+ + +

Som nevnt fant vi psykologisering å vise sammenheng ikke bare med praksistid, men også med alder, utdanning og arbeidsområde. Vi skal derfor reise problemet om gruppene med ulik praksistid frembyr signifikante forskjeller når vi holder de andre faktorene konstant.

Tabell 37 gir svar på spørsmålet. Tabellen viser at vi bare i ett av 9 underutvalg står overfor statistisk signifikante gruppeforskjeller.

Tabell 37

Graden av psykologisering i grupper med ulik praksistid når alder, utdanning og arbeidsområde holdes konstant.

Konstant faktor	P ₁		P ₂		P ₃		S _b ²	S _w ²	F	p
	N	M	N	M	N	M				
A1	44	59.68	27	59.85	8	55.38	68.93	196.43	0.35	N.S.
A2	22	46.27	29	52.55	21	48.76	255.29	167.64	1.52	N.S.
A3	7	39.71	17	44.18	36	42.56	50.09	243.34	0.21	N.S.
U1	28	62.96	23	67.26	6	71.83	245.51	121.63	2.02	N.S.
U2	30	49.13	32	50.91	38	45.89	227.57	197.70	1.15	N.S.
U3	16	47.37	19	41.73	22	39.22	312.84	141.35	2.21	N.S.
01	15	62.93	21	58.90	15	56.20	172.72	197.52	0.87	N.S.
02	35	57.97	33	57.42	23	46.08	1162.64	200.32	5.80	.01
03	26	42.11	21	42.09	29	40.48	23.63	159.94	0.15	N.S.

Det ene tilfelle gjelder påny et av underutvalgene under arbeidsområdet - nemlig O2. Bortsett fra dette ene tilfelle, viser forskjell i praksistid ingen signifikant assosiasjon med grad av psykologisering. Vi er tilbøyelige til å se på dette ene tilfelle som uttrykk mer for praksistidsfaktorens sammenheng med en annen mer utslagsgivende faktor, enn som uttrykk for en spesiell interaksjonseffekt mellom praksistid og arbeidsområde. Dette er selvsagt en noe dristig slutning, men er i tråd med at praksistid helt mister sin diskriminerende evne når vi holder utdanning og alder konstant.

Sammenfatningsvis kan vi si at praksistidens lengde ikke synes å være noen utslagsgivende determinerende faktor hverken i forbindelse med yrkesbevissthet eller psykologisering. Den statistisk signifikante assosiasjon som ble funnet i utvalget som helhet, smuldrer i høy grad bort når vi tar for oss underutvalg oppdelt på basis av andre faktorer som de to holdningsdimensjoner også viser sammenheng med.

Alder.

Vi fant signifikante aldersforskjeller både i forbindelse med yrkesbevissthets-, psykologiserings-, vennerolle- og tjenerrolleskalaen. Vi skal begynne med yrkesbevissthetsdimensjonen og undersøke om aldersforskjellene fremdeles lar seg påvise når vi holder de andre faktorene som også viser sammenheng med yrkesbevissthet under kontroll.

Tabell 38 gir en oversikt over graden av yrkesbevissthet i ulike aldersgrupper når vi i tur og orden holder henholdsvis utdanning, praksistid, arbeidsområde og kjønn konstant.

Tabellen viser at det er noe større aldersvariasjoner i yrkesbevissthet blant kvinner enn blant menn, og at variasjonene er størst innenfor helsevesenet, minst innenfor gruppen generelt sosialt arbeid, eldreomsorgen og personal- og velferdstjeneste. Aldersvariasjonen er videre større blant sosialarbeidere med "adekvat" enn med manglende utdanning.

Hvis aldersfaktoren er en virksom faktor skulle vi rent bortsett fra signifikansnivået til forskjellene, vente å finne at yrkesbevissthetsskåren i A1 er høyere enn i A2, og skåren i A2 høyere enn i A3. Vi finner dette å være tilfelle i 9 av de 11 underutvalgene. Siden vi ikke finner det i alle 11, må vi reise tvil om aldersfaktoren er en uavhengig utslagsgivende faktor.

Tabell 38

Graden av yrkesbevissthet i ulike aldersgrupper når utdanning, praksislengde, arbeidsområde og kjønn holdes konstant.

Konstant faktor	A1		A2		A3		S_b^2	S_w^2	F	P
	N	M	N	M	N	M				
U1	43	60.35	12	58.75	2	68.50	81.70	107.82	0.76	N.S.
U2	31	45.26	39	43.05	30	38.37	378.65	202.19	1.87	N.S.
U3	7	35.86	20	37.00	32	32.56	128.95	157.37	0.82	N.S.
P1	44	52.65	22	38.72	7	36.84	1817.33	220.38	8.25	.001
P2	27	54.14	29	47.13	17	41.52	870.37	237.21	3.67	.05
P3	8	48.50	21	43.95	36	33.41	1176.25	202.22	5.82	.01
01	27	59.48	15	55.60	8	36.87	1585.63	147.95	10.72	.001
02	32	54.87	28	45.53	31	40.54	1666.76	220.09	7.57	.001
03	22	40.31	30	36.45	27	32.07	415.97	156.26	2.66	N.S.
M	37	44.67	37	41.89	34	32.38	1455.96	186.51	7.81	.001
K	44	59.00	36	45.88	32	41.15	3332.14	206.67	16.12	.001

Vi finner forholdet mellom aldersgruppene å gå i ventet retning og forskjellene mellom dem å oppnå statistisk signifikans når vi holder kjønn og praksistid konstant. Dette tyder unektelig på at aldersfaktoren er mer utslagsgivende enn begge de sistnevnte faktorer.

Også når vi tar for oss arbeidsområde finner vi forskjeller som går i ventet retning i alle de tre tilfellene, enskjönt bare ved to av områdene oppnår forskjellene statistisk pålitelighet. Dette svekker imidlertid ikke totalinntrykket av at alder også åpenbart har en tendens til å slå ut på tvers av arbeidsområde.

Først når vi tar for oss aldersforskjellene når utdanning holdes konstant, støtter vi på M-verdier som ikke følger noe klart mønster og som heller ikke viser noen signifikante forskjeller. I underutvalg U2 finner vi at A1 oppnår høyere skåre enn A2, og A2 høyere skåre enn A3, mens vi i U1 finner A3 å ligge høyere enn A1 og A2, og i U3 at A2 ligger høyere enn A1. Det manglende utslag av aldersfaktoren på tvers av utdanning bestyrker vår oppfatning av at alder ikke er noen virkelig dominerende og selvstendig determinant for yrkesbevissthet.

Faktisk kan vi si at våre resultater antyder at alderens diskriminerings-
evne i noen grad er betinget av at den er assosiert med utdanning.
Vi skal komme tilbake til spørsmålet under drøftingen av sistnevnte
faktor.

+

Går vi over til aldersfaktorens virkning på psykologiserings-
dimensjonen, blir vi stilt overfor om aldersfaktoren slår ut ikke bare
i totalutvalget, men også i underutvalg av sosialarbeidere med ulik
utdanning, ulik praksistid og ulikt arbeidsområde. Tabell 39 gir et
svar på problemet.

Tabell 39

Graden av psykologisering i ulike aldersgrupper når utdanning,
praksislengde og arbeidsområde holdes konstant.

Konstant faktor	A1		A2		A3		S_b^2	S_w^2	F	p
	N	M	N	M	N	M				
U1	43	66.23	12	61.42	2	78.00	267.33	120.82	2.21	N.S.
U2	31	49.51	39	48.69	30	43.37	345.86	194.05	1.78	N.S.
U3	7	52.28	20	44.15	32	38.40	623.15	136.95	4.55	.05
P1	44	59.68	22	46.27	7	39.71	2078.59	190.07	10.94	.001
P2	27	59.85	29	52.55	17	44.17	1295.15	217.32	5.96	.01
P3	8	55.38	21	48.76	36	42.56	644.59	191.10	3.37	.05
O1	27	65.07	15	58.06	8	46.37	1118.15	152.65	7.32	.01
O2	32	61.50	28	54.96	31	45.67	1986.18	188.06	10.56	.001
O3	22	46.54	30	40.76	27	36.62	596.88	135.30	4.41	.05

Tabellen antyder at det er størst aldersvariasjoner i psykologi-
sering innenfor helsevesenet, minst innenfor gruppen generelt sosialt
arbeid, eldreomsorgen, og personell- og velferdstjeneste.

Videre viser tabellen at sammenhengen mellom høyere alder og
minsket psykologiseringstendens slår ut på tvers av forskjellige ar-
beidsområder og ulik praksistid. Uansett praksistid og arbeidsområde
finner vi at gruppen med de ikke helt unge viser større tilbøyelighet
til psykologisering enn de eldre, - og gruppen med de yngste, større

tilbøyelighet til psykologisering enn de ikke helt unge. Forskjellene mellom aldersgruppene er hele tiden statistisk signifikant.

Trekker vi utdanningsgruppene inn i bildet blir forholdene påny mer broket. Riktignok finner vi både for U2 og U3 at graden av psykologisering er større i A1 enn i A2, og større i A2 enn i A3, og at forskjellene for U3's vedkommende oppnår en viss statistisk pålitelighet, men i U1 bryter assosiasjonen fullstendig sammen. Vi finner her at gruppen med høyest alder faktisk oppnår høyest psykologiserings-skåre.

Det er vanskelig å konkludere at alder er helt uten virkning når det gjelder grad av psykologisering, at aldersfaktoren med andre ord bare virker gjennom dens sammenheng med utdanning. Det faktum at vi finner signifikante forskjeller i det ene av utdanningsutvalgene, peker avgjort imot en slik slutning. På den annen side er det nærliggende å anta at aldersfaktoren hverken er den eneste eller den mest dominerende determinant for psykologiserende holdninger.

+

Også på vennerolleskalaen fant vi at aldersfaktoren ga signifikante utslag - også denne gangen sammen med arbeidsområde og utdanning.

Tabell 40 gir en oversikt over M-verdiene på vennerolleskalaen innen ulike aldersgrupper når vi holder de to siste faktorene konstant.

Tabell 40

Graden av oppslutning om vennerollen i ulike aldersgrupper når utdanning og arbeidsområde holdes konstante.

Konstant faktor	A1		A2		A3		S_b^2	S_w^2	F	p
	N	M	N	M	N	M				
U1	42	55.45	12	54.58	2	53.50	6.50	85.95	0.08	N.S.
U2	31	49.22	39	48.05	30	41.76	498.11	113.69	4.38	.05
U3	6	43.16	19	44.94	32	41.53	69.91	105.95	0.66	N.S.
01	27	53.51	15	55.13	8	39.75	704.00	86.08	8.18	.001
02	31	54.87	28	48.10	31	43.12	1076.20	100.98	10.66	.001
03	21	46.09	29	45.00	27	41.92	116.79	119.67	0.98	N.S.

Av tabellen fremgår at aldersfaktoren til en viss grad synes å slå ut på tvers av arbeidsområde. I forbindelse med alle de tre områdegruppene finner vi en tendens til lavere M-verdier jo høyere alder. Riktignok oppnår forskjellene i O3 ingen statistisk signifikans - og gjennomsnittsskåren for A2 er høyere enn for A1 og O1, men tendensen er allikevel ganske klar.

Vender vi blikket mot utdanningsgruppene, kan vi skimte en svak tendens til at høyere alder går sammen med høyere gjennomsnittsskåre. Vi finner dette både i U1 og i U2, og også i U3 ligger A1 og A2 noe høyere enn A3. Når vi allikevel bare vil snakke om en svak tendens, er dette basert på at vi bare i ett av underutvalgene finner statistisk signifikante forskjeller, og de er relativt moderate. Som oppsummering kan vi si at aldersfaktoren sannsynligvis har en viss selvstendig sammenheng med vennerolledimensjonen, men at dens utslagskraft er relativt begrenset.

+

Den siste skalaen vi fant aldersfaktoren assosiert med var tjenerolleskalaen. De eneste faktorer som her ga utslag var alders- og utdanningsfaktoren. Vi har følgelig stilt spørsmålet om aldersforskjellene blir opprettholdt når utdanningsfaktoren blir holdt konstant.

Tabell 41 viser at det nok er en svak tendens til lavere M-verdier med høyere alder, men forskjellene er for små til å kunne tillegges noen nevneverdig pålitelighet.

Tabell 41

Oppslutning om tjenerrollen i ulike aldersutvalg når utdanning holdes konstant.

Konstant faktor	A1		A2		A3		S_b^2	S_w^2	F	p
	N	M	N	M	N	M				
U1	42	53.26	12	53.17	2	49.50	13.53	70.04	0.19	N.S.
U2+	17	51.76	16	50.06	10	49.60	18.82	77.06	0.24	N.S.
U3+	20	45.90	42	46.47	52	43.92	81.48	116.91	0.70	N.S.

Påny står vi altså overfor at aldersfaktorens diskriminerende evne i stor grad oppløses når vi bringer utdanningsfaktoren under kontroll.

For övrig er å merke at U2+ og U3+ i tabellen skiller seg noe ut fra våre tidligere utdanningsgrupper. For å gjøre gruppene mest mulig homogene, har vi ved behandling av tjenerrolleskalaen her, såvel som senere, i gruppen U3+ plassert ikke bare sosialarbeidere uten spesiell utdanning, men også de med kortere kurser og sykepleier-barnevernsutdanning. Undergruppen U2+ består fölgelig bare av sosialarbeidere med NKNS-utdanning og universitets- eller höyskole-utdanning.

Arbeidsområde.

Blir de forskjellene som vi har funnet når det gjelder yrkesbevissthet på forskjellige arbeidsområder, stående urokket når vi bringer henholdsvis praksislengde, alder, kjønn og utdanning under kontroll?

Tabell 42 antyder at det er større forskjell i yrkesbevissthet mellom arbeidsområdene blant yngre enn blant eldre sosialarbeidere, at det er større forskjell mellom områdene blant kvinnelige enn blant mannlige sosialarbeidere, men at det ikke er noen nevneverdig større forskjell mellom arbeidsområdene blant sosialarbeidere med én, i motsetning til en annen type utdanning.

Tabell 42

Graden av yrkesbevissthet i ulike arbeidsrådsutvalg når alder, utdanning, praksislengde og kjønn holdes konstant.

Konstant faktor	01		02		03		S _b ²	S _w ²	F	p
	N	M	N	M	N	M				
A1	27	59.48	32	54.87	22	40.31	2380.53	158.14	15.05	.001
A2	15	55.60	28	45.53	30	36.45	1900.35	171.77	11.06	.001
A3	8	36.87	31	40.54	27	32.07	518.43	219.65	2.36	N.S.
U1	29	60.96	22	61.90	6	51.16	258.15	100.28	2.84	N.S.
U2	17	47.76	41	46.02	48	36.50	1340.48	184.83	7.25	.01
U3	4	27.50	29	37.89	26	31.69	367.71	148.84	2.47	N.S.
P1	15	57.26	35	48.71	26	36.57	2232.90	217.89	10.25	.001
P2	21	53.38	33	50.78	21	39.38	1208.44	227.49	5.31	.01
P3	15	48.73	23	38.85	29	32.76	1264.79	202.66	6.24	.01
M	16	42.37	43	43.53	60	36.21	737.43	196.17	3.76	.05
K	36	58.13	58	48.56	25	35.62	3775.53	214.07	17.64	.001

Vi ser av tabellen at arbeidsområde-forskjellene i yrkesbevissthet stort sett forblir de samme på tvers av kjønn og praksistid. I forbindelse med kjønn er dog å bemerke at menn innenfor O2 oppnår en tanke høyere yrkesbevissthet enn innenfor O1, men forskjellen er liten og de to undergrupper oppnår betydelig høyere skåregjennomsnitt enn menn innenfor O3. Arbeidsområde synes med andre ord å slå ut tvers av kjønn og praksistid.

Også når det gjelder aldersutvalgene foreligger det en klar tendens til svakere yrkesbevissthet innenfor O3 enn innenfor O2, og til en svakere yrkesbevissthet innenfor O2 enn innenfor O1. Så lenge vi holder oss til de to yngste aldersgruppene er områdeforskjellene statistisk signifikante, men også i den eldste gruppen finner vi at O3 gjennomgående fremviser svakere yrkesbevissthet enn de to andre områdene. Vi må kunne konkludere at arbeidsområde synes å slå ut på tvers av alder.

Far vi endelig for oss områdeforskjellene i yrkesbevissthet når vi holder utdanning konstant - finner vi, som da vi undersøkte aldersforskjellene, at den forventede assosiasjon ikke lenger konsekvent er til stede. Vi finner at for U2 er M-verdien i O1 høyere enn O2, og M-verdien i O2 høyere enn i O3, og at forskjellene her er signifikante. Men hverken for U1 eller U3 foreligger signifikante forskjeller. Forskjellene går dessuten i disse to utvalg i en noe annen retning enn i U2. I forbindelse med U1 finner vi at O2 ligger høyere enn O1, og i forbindelse med U3, at O2 ligger høyere enn O3 og O3 høyere enn O1. På samme måte som i forbindelse med alder finner vi altså at områdefaktorens diskrimineringsevne til dels bryter sammen når vi holder utdanning konstant. Siden den dog ikke fullstendig bryter sammen, har vi grunn til å anta at arbeidsområde nok spiller en viss betydning for yrkesbevisstheden - men sannsynligvis en langt mindre betydning enn utdanningsfaktoren.

+

Vi fant i vår opprinnelige analyse arbeidsområdeforskjeller ikke bare i forbindelse med yrkesbevissthet, men også i forbindelse med psykologiserings-, verne- og byråkratrolle-skalaen. Vi skal i det følgende først se litt nærmere på hvordan graden av psykologisering

varierer mellom arbeidsområdene når vi holder henholdsvis praksistid, alder og utdanning konstant.

Tabell 43 antyder at det er større områdeforskjeller i psykologisering blant yngre enn blant eldre sosialarbeidere, og at én utdanningstype ikke gir nevneverdig større områdeforskjeller enn en annen.

Tabell 43

Graden av psykologisering i ulike arbeidsområdeutvalg når alder, utdanning og praksislengde holdes konstant.

Konstant faktor	01		02		03		S^2_b	S^2_w	F	P
	N	M	N	M	N	M				
A1	27	65.07	32	61.50	22	46.54	2298.78	153.78	14.95	.001
A2	15	58.06	28	54.96	30	40.76	2109.88	116.56	18.10	.001
A3	8	46.37	31	45.67	27	36.62	675.40	219.88	3.07	N.S.
U1	29	66.00	22	67.81	6	55.83	342.57	118.03	2.90	N.S.
U2	17	51.00	41	53.97	48	41.04	1963.74	169.95	11.55	.001
U3	4	47.50	29	45.17	26	37.61	456.35	142.91	3.19	.05
P1	15	62.93	35	57.97	26	42.11	2702.18	185.81	14.54	.001
P2	21	58.90	33	57.42	21	42.09	1926.45	200.38	9.61	.001
P3	15	56.20	23	46.08	29	40.48	1221.57	168.64	7.24	.01

Tabellen viser videre at områdeforskjeller i psykologisering blir opprettholdt på tvers av praksistid og i stor utstrekning også på tvers av alder. For alle aldersutvalgene finner vi at gjennomsnittsskåren i 01 ligger høyere enn i 02, og gjennomsnittsskårer i 02 høyere enn i 03. Skjønt vi bare finner signifikante områdeforskjeller i de to første aldersutvalgene - er tendensen allikevel nokså klar og det bør bemerkes at påliteligheten av områdeforskjellene i det siste aldersutvalget ligger ganske nær 5 % nivået. Vi må følgelig kunne konkludere at arbeidsområde slår ut på tvers av alder og praksistid.

En undersøkelse av områdeforskjellene i ulike utdanningsgrupper viser at vi i forbindelse med to av de tre grupper finner signifikante forskjeller. Begge steder er imidlertid forskjellen mellom M-verdiene i 01 og 02 relativt små. I gruppen U2 er M-verdien for 02

endog høyere enn i 01. Mest markert er forskjellen mellom 03 og de to andre områdene. Dette er også tilfelle i U1, hvor vi for øvrig også finner at M-verdien i 02 ligger en tanke over M-verdien i 01. Ett av arbeidsområdene - nemlig 03 - viser altså en klar tendens til å skille seg ut som mindre psykologiserende enn de to andre, og dette synes til en viss grad å være tilfelle på tvers av utdanning. Vi vil understreke uttrykket "til en viss grad" - siden det er åpenbart at vi i forbindelse med arbeidsområde ikke står overfor en holdningsdeterminant som er klart dominerende i forhold til utdanning. Hvis dette hadde vært tilfelle, skulle vi bl.a. ha ventet at også forskjellene i U1 hadde oppnådd en viss statistisk pålitelighet. På den annen side er det vanskelig å forklare samtlige forskjeller som uttrykk for utdanningsfaktoren alene.

+

Tabell 44 viser sammenhengen mellom arbeidsområde og venne-rolleoppslutning når vi holder andre faktorer konstant.

Tabell 44

Graden av oppslutning om vennerollen i ulike arbeidsområdeutvalg når alder, utdanning og praksislengde holdes konstant.

Konstant faktor	01		02		03		S^2_b	S^2_w	F	p
	N	M	N	M	N	M				
A1	27	53.51	31	54.87	21	46.09	524.75	95.94	5.47	.01
A2	15	55.13	28	48.10	29	45.00	508.62	109.07	4.66	.05
A3	8	39.75	31	43.12	27	41.92	38.37	107.44	0.36	N.S.
U1	29	54.00	21	58.57	6	49.16	249.42	76.79	3.25	.05
U2	17	52.11	41	46.24	48	44.02	411.64	114.74	3.59	.05
U3	4	29.50	29	44.27	24	43.33	388.72	94.07	4.13	.05

Tabellen antyder at arbeidsområdeforskjellene er større blant de aller yngste enn blant de noe eldre, og større blant de ikke helt unge enn blant de eldste. Videre at områdeforskjellene stort sett er større blant sosialarbeidere uten spesiell utdanning enn blant de med utdanning, og større blant de med kortere enn blant de med lengre sosialarbeiderutdanning.

Tabellen viser også at det foreligger signifikante områdeforskjeller i to av de tre aldersutvalgene, og signifikante områdeforskjeller i forbindelse med alle de tre utdanningsutvalgene. En nærmere granskning av M-verdiene bringer imidlertid for dagen at områdeforskjellene ikke konsekvent går i samme retning i ulike underutvalg. I A1 og U1 ligger O2 høyere enn O1, og O1 høyere enn O3; i A2 og U2, ligger O1 høyere enn O2, og O2 høyere enn O3; og endelig i A3 og U3 ligger O2 høyere enn O3, og O3 høyere enn O1. Mangelen på konsekvens reiser tvil om arbeidsområde alene til tross for de signifikante forskjeller kan være en dominerende vennerolle-determinant.

Det faktum at vi finner signifikante områdeforskjeller innenfor nesten alle alders- og utdanningsgrupper, tyder unektelig på at arbeidsområde er en viktig faktor når det gjelder oppslutning om eller avvisning av vennerollen, men mangelen på konsistens peker samtidig på at områdefaktoren sannsynligvis ikke er noen selvstendig utslagsgivende faktor.

+

Den siste holdningsdimensjonen vi fant arbeidsområde assosiert med, var oppslutningen om byråkratrollen. Ved siden av arbeidsområde fant vi her bare kjønn å være en relevant faktor. Tabell 45 viser virkningen av ulike arbeidsområder når vi holder kjønn konstant.

Tabell 45

Oppslutningen om byråkratrollen innen ulike arbeidsområder når kjønn holdes konstant.

Konstant faktor	O1 ⁺		O2 ⁺		O3 ⁺		S _b ²	S _w ²	F	p
	N	M	N	M	N	M				
M	19	34.21	97	29.53	2	22.00	241.95	70.75	3.42	.05
K	15	30.33	87	26.82	15	23.87	157.71	50.42	3.13	.05

Både for menn og kvinner finner vi høyest gjennomsnittsskåre i O1+ og lavest gjennomsnittsskåre i O3+. I begge tilfeller oppnår forskjellene mellom gjennomsnittsverdiene statistisk pålitelighet.

Områdeforskjellene i byråkratoppslutning viser seg med andre ord å slå ut på tvers av kjønn, og det er rimelig å anta at arbeidsområde representerer en vesentlig determinerende faktor når det gjelder sosialarbeideres holdning overfor byråkrattrollen.

En vil huske at vi tidligere fant at kjønn i noen grad ble visket bort når vi holdt område konstant. Bare innenfor et av områdeutvalgene - O3+ - fant vi signifikante kjønnsforskjeller. Det er ikke utenkelig at forskjellene også her i siste omgang skyldes områdeforskjeller, siden det nevnte utvalg består av sosialarbeidere beskjeftiget innenfor både helsevesenet, familie-, barne- og ungdomsvern, personal- og velferdstjeneste og generelt sosialt arbeid, og siden kjønnsfordelingen på disse forskjellige områdene neppe er ensartet. I alle fall har vi grunnlag for å konkludere at arbeidsområde er en langt mer utslagsgivende faktor enn kjønn når det gjelder oppslutningen om eller avvisningen av byråkrattrollen, og at arbeidsområde sannsynligvis er den mest utslagsgivende faktor når det gjelder byråkrattrollen.

Utdanning

Utdanningsfaktoren viste i vår første analyse sammenheng med yrkesbevissthets-, psykologiserings-, vennerolle- og tjenerrolleskalaen. Vil utdanningsfaktoren fremdeles slå ut på en signifikant måte når vi holder de andre faktorene som de forskjellige holdningsdimensjonene også er knyttet sammen med konstant? Vi skal igjen starte med å ta for oss yrkesbevissthetsdimensjonen.

Tabell 46 gir en oversikt over graden av yrkesbevissthet innen ulike utdanningsutvalg når alder, praksislengde, arbeidsområde og kjønn holdes konstant.

Tabellen antyder at det er større forskjeller i yrkesbevissthet mellom ulike utdanningsslag innen høyere aldersgrupper enn innen lavere, og at det er størst forskjell i yrkesbevisstheten mellom ulike utdanningsslag innen helsevesenet, og minst forskjell innen gruppen eldreomsorgen, personal- og velferdstjeneste og generelt sosialt arbeid.

Det aller viktigste tabellen viser, er at utdanningsforskjellene i yrkesbevissthet slår ut på tvers av samtlige andre faktorer. I alle underutvalg finner vi at det foreligger statistisk signifikante forskjeller mellom utdanningsgruppene.

Tabell 46

Yrkesbevissthetsgraden i ulike utdanningsutvalg når alder, arbeidsområde, praksislengde og kjønn holdes konstant.

Konstant faktor	U1		U2		U3		S_b^2	S_w^2	F	p
	N	M	N	M	N	M				
A1	43	60.35	31	45.26	7	35.86	3106.76	139.52	6.82	.01
A2	12	58.75	39	43.05	20	37.00	1812.92	165.70	16.20	.001
A3	2	68.50	30	38.37	32	32.56	1324.04	198.31	12.24	.001
P1	28	59.67	30	41.36	16	35.06	3866.32	159.57	24.23	.001
P2	23	60.34	32	46.34	19	38.88	2602.02	178.31	14.59	.001
P3	6	63.00	38	38.81	22	30.72	2466.11	166.82	14.78	.001
O1	29	60.96	17	47.76	4	27.50	2437.48	143.76	16.96	.001
O2	22	61.90	41	46.02	29	37.89	3663.12	170.96	21.43	.001
O3	6	51.16	48	36.50	26	31.69	937.25	140.47	6.62	.01
M	17	54.94	53	39.85	41	32.93	2915.01	165.02	17.66	.001
K	40	62.57	53	44.13	18	37.94	5380.28	161.63	33.29	.001

Vi kan med andre ord konkludere at utdanning synes å være signifikant assosiert med yrkesbevissthet. Tar vi et nærmere overblikk over M-verdiene, ser vi at disse under samtlige betingelser er høyere i utvalg U1 enn i U2, og høyere i U2 enn i U3. Vi kan således si med stor sikkerhet at sosialarbeideres yrkesbevissthet ikke bare er assosiert med utdanning generelt, men at den også er assosiert med bestemte former for utdanning. Høyest yrkesbevissthet er til stede blant sosialarbeidere med NKSS-utdanning og med sosialarbeiderutdanning fra utlandet, mens vi finner minst yrkesbevissthet blant sosialarbeidere uten noen spesialutdanning innenfor den sosiale sektor. I en mellomstilling mellom disse yttergrupper finner vi sosialarbeidere med kortere utdanning (NKNS-utdanning eller kortere kurser), og med kortere eller lengre mer eller mindre irrelevant-utdanning (sykepleie - barneverns-utdanning og universitets- høyskoleutdanning).

Det kan være på sin plass å spekulere litt på samspillet mellom ulike bakgrunnsfaktorer. La oss først nevne at vi fant at forskjellen mellom kvinnelige og mannlige sosialarbeidere hadde en tendens

til å bli opprettholdt på tvers av utdanning, praksistid og arbeidsområde. Vi konkluderte med at kjønn sannsynligvis er en virksom faktor når det gjelder yrkesbevissthet, men at den samtidig etter all sannsynlighet hverken er den eneste eller mest utslagsgivende holdningsdeterminant på området. La oss videre nevne at vi fant praksistid nesten helt å smuldre bort som potensiell determinant når vi holdt de andre faktorene konstante. Når det gjelder alder og arbeidsområde pekte vi på at disse faktorer slår ut på tvers av kjønn og praksistid og også i noen grad på tvers av hverandre - men at de begge i stor utstrekning bryter sammen som selvstendige holdningsdeterminanter når utdanning bringes under kontroll. Etter våre resultater å dømme, må vi altså konkludere at utdanning ikke bare er en viktig determinant for yrkesbevissthet, men faktisk den aller viktigste blant dem vi har tatt for oss. Dette betyr ikke at utdanning er den eneste virksomme faktor; også kjønn, alder og arbeidsområde kommer sannsynligvis inn i bildet, men disse faktorer synes allikevel langt mindre utslagsgivende enn utdanning.

Vi har tidligere pekt på at arbeidsområde synes å diskriminere mer blant yngre enn blant eldre sosialarbeidere, mens utdanning derimot diskriminerer mer blant eldre enn blant yngre. Dette kan tyde på at vi står overfor et interaksjonsforhold mellom utdanning, arbeidsområde og alder som holdningsdeterminerende faktorer. I tråd med dette har vi f.eks. pekt på at utdanning (og også aldersfaktoren) synes å diskriminere bedre blant sosialarbeidere innenfor helsevesenet enn på andre arbeidsområder, men at arbeidsområde på sin side synes å diskriminere like meget blant dem med én, som dem med en annen type utdanning. Vi har ikke materiale til å trenge nærmere inn på disse kompliserte samspills-effekter, men at slike samspill gjør seg gjeldende, er høyest sannsynlig. Vi kan i denne forbindelse også tilføye at både arbeidsområde, utdanning og alder synes å diskriminere mer blant kvinnelige enn blant mannlige sosialarbeidere. Hva vi for øyeblikket anser mest vesentlig, er at utdanning er den av de faktorene som vi har konsentrert oss om, som synes å være den uten sammenligning mest utslagsgivende determinant for yrkesbevissthet.

I tillegg til yrkesbevissthet fant vi utdanning å være signifikant assosiert med graden av psykologisering. Tabell 47 gir en oversikt over graden av psykologisering i ulike utdanningsutvalg når alder, praksislengde og arbeidsområde holdes konstant.

Tabell 47

Psykologiseringstendensen i ulike utdanningsutvalg når alder, arbeidsområde og praksislengde holdes konstant.

Konstant faktor	U1		U2		U3		S_b^2	S_w^2	F	p
	N	M	N	M	N	M				
A1	43	66.23	31	49.52	7	52.29	2671.02	144.24	18.52	.001
A2	12	61.42	39	48.69	20	44.15	1150.84	143.67	8.01	.001
A3	2	78.00	30	43.37	32	38.41	1530.62	196.66	7.78	.001
P1	28	62.96	30	49.13	16	47.37	1831.40	199.52	9.18	.001
P2	23	67.26	32	50.90	19	41.73	3599.15	155.47	23.15	.001
P3	6	71.83	38	45.89	22	39.22	2506.82	129.75	19.32	.001
O1	29	66.00	17	51.00	4	47.50	1514.59	143.76	10.54	.001
O2	22	67.81	41	53.97	29	45.17	3218.29	159.44	20.18	.001
O3	6	55.83	48	41.04	26	37.61	808.98	142.01	5.70	.01

Også her blir vi konfrontert med statistisk signifikante forskjeller mellom utdanningsutvalgene på tvers av alder, praksislengde og arbeidsområde. Går vi nærmere inn på forholdet mellom M-verdiene, finner vi at utvalg U1 ligger høyere enn U2, og U2 høyere enn U3, dog med en enkelt unntagelse. Unntagelsen gjelder underutvalget A1 hvor vi finner at M-verdien i U3 ligger høyere enn i U2. Forskjellen mellom de to M-verdiene er svært liten, men det er også tilfelle når det gjelder de andre M-verdi-forskjellene mellom U2 og U3. Den mest markante forskjell er konsekvent til stede mellom M-verdiene i U1 og i resten av utvalget. Vi kan si det slik at utdanningsfaktoren synes å influere på graden av psykologisering, men at bare en lengre spesiell sosialarbeiderutdanning synes å gi virkelig signifikante utslag.

Forskjellen mellom de som ingen utdanning har og de som har "irrelevant" eller kortere utdanning, er forholdsvis begrenset, og oppnår såvidt vi kan se ingen klar statistisk pålitelighet. Vi står her

tilsynelatende overfor et noe annet forhold enn hva som er tilfelle når det gjelder graden av yrkesbevissthet - hvor overgangen mellom utdanningsslagene er langt mer trinnvis.

Også her kan det være av interesse å gå et lite skritt tilbake og peke på at vi fant aldersfaktoren å gi klare utslag på psykologiseringsdimensjonen på tvers av praksistid og arbeidsområde og også i noen grad på tvers av utdanning (særlig blant sosialarbeidere uten spesiell utdanning innen den sosiale sektor). Likeledes at vi fant arbeidsområdet å gi klare utslag på tvers av praksistid og alder og også i noen grad på tvers av utdanning (igjen særlig blant sosialarbeidere uten spesiell utdanning eller med "irrelevant" eller kortere utdanning). I motsetning til disse to faktorene fant vi at praksistid helt mistet sin innflytelse når de andre betingelsene ble brakt under kontroll. Vi kan følgelig konkludere at utdanning er uten sammenligning den mest utslagsgivende, sannsynligvis ikke den eneste faktor av betydning.

Det faktum at vi finner aldersfaktoren såvel som områdefaktoren å gi meget signifikante utslag i underutvalget med liten eller manglende utdanning, kan tyde på at en "adekvat" sosialarbeiderutdanning ikke bare medfører en høyere psykologiseringstendens, men også en yrkesmessig identifikasjon som gjør den enkelte mindre influert av de normer som er knyttet til ulike alderstrinn og arbeidsområder. På den annen side må understrekes, at vi, når vi tar for oss gjennomsnittsverdiene i de ulike underutvalg, ikke finner større aldersforskjeller eller områdeforskjeller i psykologisering blant dem uten enn blant dem med spesiell utdanning. Tolkningen ovenfor bygger derfor på noe usikkert grunnlag. Dette betyr ikke at vi vil avvise tanken om mulige interaksjonsvirkninger. I denne retning peker bl.a. det forhold at vi finner større utdanningsforskjeller i psykologisering blant eldre enn blant yngre, større områdeforskjeller blant de yngre enn blant eldre, større aldersforskjeller innenfor helsevesenet enn innenfor de andre arbeidsområdene, mens derimot utdanningsforskjellene stort sett ikke synes å slå sterkere ut innenfor ét arbeidsområde enn innenfor et annet. Hva vi her imidlertid igjen særlig vil understreke er at utdanningsfaktoren om den nok kan tenkes å virke sterkere i enkelte sammenheng enn i andre, ikke desto mindre er den av de faktorene vi har behandlet

som virker sterkest holdningsdeterminerende, og at den er den eneste som klart slår ut på tvers av alle de andre når det gjelder psykologiseringsvariabelen.

+

I tillegg til yrkesbevissthet og psykologisering fant vi utdanning å være signifikant assosiert med vennerolleskalaen.

Tabell 48 gir en oversikt over graden av oppslutning om vennerollen i ulike utdanningsutvalg når alder og arbeidsområde holdes konstant.

Tabell 48

Graden av oppslutning om vennerollen i ulike utdanningsutvalg når alder og arbeidsområde holdes konstant.

Konstant faktor	U1		U2		U3		S^2_b	S^2_w	F	p
	N	M	N	M	N	M				
A1	42	55.45	31	49.22	6	43.16	603.44	93.87	6.43	.01
A2	12	54.58	39	48.05	19	44.94	344.84	114.80	3.00	N.S.
A3	2	53.50	30	41.76	32	41.53	136.57	106.16	1.29	N.S.
01	29	54.00	17	52.12	4	29.50	1061.61	74.78	14.20	.001
02	21	58.57	41	46.24	29	44.27	1428.05	96.11	14.86	.001
03	6	49.16	48	44.02	24	43.33	83.78	119.93	0.70	N.S.

En sammenligning mellom M-verdiene viser at disse helt konsekvent ligger høyere i underutvalg U1 enn i U2, og høyere i U2 enn i U3. Utdanningsfaktoren synes med andre ord å være assosiert med graden av oppslutning om eller avvisning av vennerollen - oppslutningen synes å være størst blant sosialarbeidere uten utdanning, og minst blant sosialarbeidere med en optimal utdanning.

Dette støtter på mange måter opp under hva vi skulle vente å finne i lys av utdanningsfaktorens gjennomslagskraft når det gjelder de tidligere omtalte holdningsvariabler. Imidlertid er å bemerke at vårt materiale ikke gir noen sikker bekreftelse på utdanningsfaktorens virkning på vennerollevariabelen. Et blikk på signifikansverdiene i kolonnen lengst til høyre på tabellen forteller at forskjellene mellom

utdanningsutvalgene ikke er statistisk pålitelige hverken under betingelse A2, A3 eller O3. Dette betyr ikke at hypotesen lar seg direkte avvise. Hvis utdanningsfaktorene virker inn på vennerollen - hvilket er meget sannsynlig - så er det allikevel åpenbart at innvirkningen ikke er overveldende sterk.

Det kan igjen være ønskelig ganske kort å oppsummere våre tidligere resultater når det gjelder vennerollen. Vi fant aldersfaktoren å slå ut på tvers av arbeidsområde - skjönt bare for to av de tre områdene fant vi signifikante aldersforskjeller. Videre fant vi at aldersfaktoren ga signifikante utslag innenfor et av utdanningsutvalgene. Når det gjelder arbeidsområde fant vi signifikante utslag innenfor hver av de tre utdanningsgruppene og også innenfor to av de tre aldersgruppene. Når vi til dette tilføyer at skåreforskjellene mellom arbeidsområdene varterte noe i de ulike utdanningsutvalg - må vi kunne si at bildet blir ganske komplisert, mer komplisert enn det vi for eksempel kom frem til under behandlingen av yrkesbevissthet og psykologiseringsdimensjonen.

Det er nærliggende å slutte av en slik sammenligning at utdanningsfaktoren er relativt mindre utslagsgivende i forbindelse med vennerolledimensjonen. På den annen side er det også en mulighet for at interaksjonsvirkningene mellom ulike faktorer her kommer klarere til uttrykk. Vi finner arbeidsområdeforskjellene å være større blant yngre enn blant eldre, og også å være større i gruppen uten spesiell utdanning enn i gruppene med utdanning. Videre finner vi aldersforskjellene å være minst blant sosialarbeidere med optimal utdanning og mindre innenfor området personell- og velferdstjeneste, eldreomsorgen og generelt sosialt arbeid enn innenfor de andre områdene. Endelig finner vi utdanningsforskjellene (på linje med aldersforskjellene) å være størst innenfor helsevesenet og minst innenfor velferdstjenesten, eldreomsorgen og generelt sosialt arbeid. Vi kan rent hypotetisk se på resultatene som uttrykk for at utdanningen har størst utslagskraft i forbindelse med helsevesenet, og at arbeidsområde har størst utslagskraft når det gjelder yngre sosialarbeidere og sosialarbeidere uten spesiell utdannelse. Hvis vi anlegger et slikt syn kan vi si at både arbeidsområde, alder og utdanning er signifikante holdningsdeterminanter, men at deres virkning er forskjellig alt etter hvilket forhold de står i til hverandre i den enkelte situasjon. Dette er for så vidt det samme

synspunkt som det vi gjorde gjeldende i forbindelse med yrkesbevissthet og psykologiseringsdimensjonen. Hva vi vil understreke er bare at disse interaksjonsforhold synes å komme klarere frem i sistnevnte enn i de i førstnevnte tilfeller.

+

Som nevnt viste utdanningsfaktoren også sammenheng med skåreverdier på tjenerrolleskalaen. Vi har tidligere nevnt at aldersfaktoren, som også viste sammenheng med denne skala, helt mister sin diskrimineringssevne når vi holder utdanningsfaktoren konstant.

Tabell 49 gir et bilde av hva som skjer når vi snur om på forholdet og bringer aldersfaktoren under kontroll.

Tabell 49

Oppslutning av tjenerrollen i ulike utdanningsutvalg når alder holdes konstant.

Konstant faktor	U1		U2+		U3+		S^2_b	S^2_w	F	p
	N	M	N	M	N	M				
A1	42	53.26	17	51.76	20	45.90	372.28	94.79	3.93	.05
A2	12	53.17	16	50.06	12	46.47	236.09	71.59	3.30	.05
A3	2	49.50	10	49.60	52	43.92	156.19	127.45	1.23	N.S.

Tabellen viser at det er en klar tendens til stede i retning av lavere gjennomsnittsskårer når vi går fra utvalget med optimal til utvalget med manglende sosialskoleutdanning. I to av de tre aldersutvalgene finner vi forskjeller som oppnår statistisk signifikans. Også i det tredje utvalget er gjennomsnittsskåren i U3+ lavere enn i de to andre utvalgene, mens skåreverdier i U2+ ligger her en tanke over skåreverdier i U1.

I lys av diskusjonen ovenfor, er det interessant å merke seg at vi finner minst forskjell mellom utdanningsgruppene i den høyeste aldersgruppen. Dette kan tyde på at vi også i forbindelse med tjenerrolleskalaen står overfor et interaksjonsforhold. Det som imidlertid i første rekke tiltrekker vår oppmerksomhet, er at utdanning viser en klar tendens til å slå ut på tvers av alder, mens altså alder på sin

side ikke i noen nevneverdig grad slår ut på tvers av utdanning. Vår konklusjon blir derfor at utdanning synes å representere en langt viktigere holdningsdeterminant enn alder, og at utdanningsfaktoren er den av våre forskjellige bakgrunnsfaktorer som synes sterkest assosiert med oppslutning om (respektivt avvisning av) tjenerrollen. Vår konklusjon blir forsåvidt liggende helt på linje med de vi kom frem til i forbindelse med vår tidligere drøfting av yrkesbevissthets-, psykologiserings- og vennerolleskalaen.

Noen videre kommentarer.

Vi har i de foregående avsnitt gjentatte ganger kommet inn på mulighetene for at forskjellige holdningsdeterminanter ikke virker som enkeltstående faktorer, men i et mer eller mindre komplisert samspill med hverandre. Opplegget av vår dataanalyse har ikke vært direkte rettet mot å avklare og studere tilstedeværelsen av slike samspill. Den har i første rekke tatt sikte på å bringe klarhet over om enkelte bakgrunnsfaktorer rent generelt kan sies å representere mer utslagsgivende holdningsdeterminanter enn andre. I forhold til denne problemstilling har dataanalysen gitt et utvetydig svar. - Den mest utslagsgivende faktor både når det gjelder yrkesbevissthet, psykologisering, oppslutning om vennerollen og tjenerrollen, synes å være utdanningsfaktoren, mens den mest utslagsgivende determinant for byråkratrollen synes å være arbeidsområde.

Hvorledes virker utdanningsfaktoren som en holdningsdeterminerende faktor? Det reiser seg her flere muligheter. En mulighet er at faktoren avspeiler den påvirkning og opplæring elevene har vært utsatt for gjennom utdanningen, en annen mulighet er at det ikke så mye er utdanningen som sådan som er av betydning, men at forskjellige utdanningsformer appellerer til ulike grupper av elever og at det er den selektive rekruttering til forskjellige utdanningsformer som ligger bak holdningsforskjellene.

Spørsmålet om hvordan sammenhengen mellom utdanning og holdninger blir formidlet tiltrekker seg stor interesse. Vi står imidlertid overfor noe av det samme formidlingsproblem også i forbindelse med alder, kjønn og arbeidsområde. Innvirkningen av arbeidsområde er kanskje lettest å forklare. Forskjellige arbeidsområder har ulike tradisjoner når

det gjelder sosialarbeiderens yrkesrolle. De problemer sosialarbeideren blir konfrontert med innenfor ulike områder vil variere, og selve klientforholdet vil i noen grad ta preg av klientenes særtrekk - deres alder, deres sosiale status, deres behandlingsmotivasjon og deres forventninger overfor sosialarbeiderens arbeidsoppgaver. Vi kan si det slik at ulike arbeidsområder stiller sosialarbeideren overfor ulike krav og forventninger, ulike normer når det gjelder ikke bare klientforholdet, men også yrkesorienteringen og yrkesholdningen mer generelt. En sosialarbeider som blir ansatt innenfor et bestemt arbeidsområde vil bli utsatt for et sosialt press i retning av å innta bestemte holdninger. Presset kan ha forskjellig styrke, det kan være åpent eller fordekt, men det vil sannsynligvis alltid være til stede. På den annen side vil de som presset blir rettet mot være forskjellig disponert når det gjelder å svare på det. Motstandskraften vil sannsynligvis være størst blant de som allerede har en bestemt faglig gruppeforankring - det være seg gjennom identifisering med en fagforening, eller yrkesorganisasjon, en elevsammenslutning, eller et klart idealbilde av hvordan sosialarbeiderens rolleutforming bør være. Også forhold ved den enkelte personlighetstype vil komme inn i bildet. Enkelte mennesker er mer tilpasningsorienterte, mer avhengig av sitt umiddelbare sosiale miljø, mens andre er mer individualistiske, mer upåvirkbare og uavhengige av ytre krav og forventninger. Vi har ikke data til å belyse dette siste aspektet, men når det gjelder det første - er det viktig å erindre at vi i forbindelse med et par holdningsdimensjoner fant større områdeforskjeller blant sosialarbeidere uten spesialutdanning, enn blant sosialarbeidere med. Det er rimelig å se på dette som uttrykk for at utdanning kan formidle en slags gruppeforankring som virker immuniserende eller nøytraliserende overfor sosialt press innenfor de ulike arbeidsområdene.

Også når det gjelder områdeforskjellene står vi overfor muligheten av at en selektiv rekruttering gjør seg gjeldende, Sosialarbeidere som allerede har en bestemt yrkesorientering vil kanskje føle seg mest tiltrukket av og føle seg mest hjemme innenfor et arbeidsområde som er preget av nettopp den samme orientering og holdning de selv står som eksponenter for. Litt av det samme resonnement kan anvendes som forklaring på de kjønnsforskjellene vi har funnet. Sosialt arbeid er tradisjonelt å betrakte som et kvinneyrke. Relativt sett har sosial-

arbeideryrket et langt større antall kvinner enn de aller fleste andre yrker. Det er slett ikke utenkelig at dette virker inn på rekrutteringen til yrket blant henholdsvis menn og kvinner. For kvinner byr sosialt arbeid på større muligheter for å realisere en yrkesmessig ærgjerrighet enn de fleste andre yrker, mens yrket for menn hverken økonomisk eller på annen måte relativt sett gir den samme fordelaktige status. Vi fant som tidligere nevnt at kvinner følte et større merutdanningsbehov enn menn. Vi kan se på dette som uttrykk for en sterkere ærgjerrighet blant kvinner, og at dette har sammenheng med rekrutteringsforholdene. Men vi kan også se på forskjellene som ikke så mye bestemt av en selektiv rekruttering, som av en selektiv påvirkning (et større miljøpress) i sterkere grad rettet mot kvinner enn mot menn etter inntreden i yrket. Det faktum at vi finner større område- og utdanningsforskjeller blant kvinner, kan peke i retning av en slik forklaring, men også i retning av et samspill mellom de to nevnte forklaringsprinsipper. I denne forbindelse skal for øvrig også nevnes at flere undersøkelser har funnet kvinner i det store og hele å være mer suggestive og mer påvirkbare av sosiale forventninger enn menn.

Når vi kommer til aldersfaktoren, har vi også her å gjøre med et mulig selektivt rekrutteringsforhold. Det er slett ikke utenkelig at den noe eldre mann eller kvinne som går inn i sosialt arbeid svært ofte vil ha en annen motivasjon for sitt yrkesvalg enn sin yngre kollega. Men ikke bare motivasjonen vil kunne være forskjellig, også tidligere livserfaringer og opplevelser vil disponere for ulike reaksjoner på den samme situasjon. Vi nevnte at yngre sosialarbeidere hadde en tendens til å vise større områdeforskjeller enn eldre. Dette kan tenkes å ha sammenheng med at yngre mennesker er mer fleksible, mer påvirkbare, men også at det ytre trykk som rettes mot en sosialarbeider fra venner og kolleger, vil være større jo yngre sosialarbeideren er. Forventningen om holdningsendring er større når det gjelder yngre enn eldre, og dette vil prege ikke bare de som utøver trykket, men også den trykket blir rettet mot. Hvis vi antar dette som riktig, følger det at vi også i forbindelse med aldersfaktoren ikke bare står overfor muligheten av en selektiv rekruttering, men også av en selektiv påvirkning.

Når man hører om en viss sammenheng mellom yrkesholdninger og alder, vil den første forklaring som faller en inn være at alder er knyttet sammen med praksistid og at det er denne sistnevnte faktor som

bestemmer sammenhengen. Det understrekes f.eks. blant mange sosialarbeidere at lang praktisk erfaring er den beste læremester. Og også fra forskjellig annet hold understrekes det gjerne at praksistidens lengde alltid er en viktig holdningsdeterminerende faktor. Vi har ikke funnet noen tegn på at dette er tilfelle. Vi vil ikke se bort fra at praksistidens lengde kan ha virkninger, men de synes i allfall ikke å ligge på de holdningsdimensjoner vi har tatt for oss. På den annen side må innskytes at vi ikke har foretatt noen findiskriminering av praksistid, men slått sammen alle de med praksistid under 6 år i en gruppe. Det er tenkelig at vi hermed har kommet i skade for å dekke over virkningen av praksis, dvs. at praksistidsforskjellene i første rekke er å finne når det gjelder de med helt kort og de med forholdsvis kort praksistid. Hvis dette er tilfelle, blir bildet under alle omstendigheter noe mer differensiert enn det ofte blir antatt å være. For øvrig skal nevnes at vi på enkelte områder fant gruppene med minst og lengst praksistid å være mer like enn gruppen med middels praksistid. Dette svekker i noen grad antagelsen om at praksistid er en virksom holdningsdeterminerende faktor.

Et problem trenger nærmere avklaring. Det er hvorfor vi ikke fant svarprosenten på spørreskjemaet klarere assosiert med utdanning sett i lys av sistnevnte faktors tilsynelatende dominerende betydning som determinant for psykologisering, dvs. for nettopp det holdningskompleks som vi har grunn til å tro har vært særlig utslagsgivende for om spørreskjemaet ble besvart eller ikke. La oss kort repetere at vi ved siden av arbeidsområde fant alder, men ikke utdanning å være signifikant assosiert med svarprosenten. Videre fant vi senere hen alder å være statistisk signifikant korrelert både med yrkesbevissthet, livssyn og ekspansivitet - og i særlig grad med psykologisering. Vi tillot oss med dette som utgangspunkt å anta at graden av psykologisering var en viktig determinant for besvarelsen av skjemaet, noe som for øvrig var en ganske rimelig slutning siden skjemaet bar alle preg av å være et ledd i en psykologisk undersøkelse. Men siden graden av psykologisering på sin side synes å være mer en funksjon av utdanning enn av alder, synes det her å være noe som ikke stemmer. Hvis graden av psykologisering alene var den bestemmende faktor for den enkeltes reaksjon på spørreskjemaet, skulle vi ha ventet utdanning å gi større

utslag enn alder, og ikke omvendt. Følgelig må vi gå ut fra at besvarelsen av spørreskjemaet ikke har vært betinget av psykologisering isolert, men at psykologisering i samspill med en annen faktor, og at aldersfaktoren på en eller annen måte er assosiert nettopp med denne andre faktoren eller med resultatanten av samspillet mellom faktorene.

Resonnementet ovenfor faller i tråd med et av hovedsynspunktene innen moderne sosialpsykologi, nemlig at en psykologisk holdning representerer en disposisjon til å reagere på en bestemt måte overfor et bestemt fenomen, men at hvorledes en person faktisk handler overfor fenomenet vil være bestemt ikke bare av en persons holdning, men også av omstendigheter i den foreliggende situasjon. Man kan si det slik at for at en holdning skal komme til uttrykk i manifest atferd, må visse tilleggsbetingelser være til stede. Man kan snakke om situasjonsmessige stengsler og barrierer for den atferdsmessige manifestasjon av holdningen.

For å gå tilbake til spørsmålet om svarprosenten, står vi her overfor resultatet av et konkret handlingsmønster. Vi finner at dette handlingsmønster er assosiert med alder og ikke med utdanning. Da vi videre finner at alder er høyt positivt assosiert med psykologisering, ligger det nær å anta at denne holdningskomponent har vært av betydning. Men siden vi samtidig finner at psykologisering er mer assosiert med utdanning enn med alder, må vi anta at alder er assosiert med en vesentlig tilleggsfaktor som utdanning på sin side ikke er assosiert med. Hva som utgjør denne tilleggsfaktoren vet vi ikke med sikkerhet, men det er mulig at den har å gjøre med en situasjonskomponent som den enkeltes arbeidspress og disponible tid ved det tidspunkt undersøkelsen ble foretatt. Spørreskjemaet var forholdsvis langt og besvarelsen av det forholdsvis tidskrevende. Vi kan si det slik at under ellers like vilkår så vil de som har størst arbeidspress og minst tid til sin rådighet, sannsynligvis vise størst tilbøyelighet til å avvise skjemaet. Hypotesen står og faller med om alder faktisk er assosiert med økte arbeidsbyrder og økt arbeidspress. Vi har vanskelig for å tro at dette ubetinget er tilfelle blant norske sosialarbeidere.

Også en annen situasjonskomponent kan ha vært medvirkende. Spørreskjemaet ble innledet med en kort orientering og forklaring om hvorfor skjemaet var blitt laget og hvorfor det var blitt sendt til

mottageren. Orienteringen var undertegnet av to personer, av undertegnede og av kurator Guri Grösland i egenskap av forskningsassistent. For övrig var det nederst på skjemaet en annerkning om at forespörsler om utfylling av skjemaet kunne rettes til kurator Guri Grösland over telefon. Det er tenkelig at besvarelsen av skjemaet er blitt influert av hvorvidt den enkelte sosialarbeider var en bekjent av og hadde et personlig forhold til fru Grösland. Siden sistnevnte selv tilhørte den yngste aldersgruppen, er det mulig at dette har bevirket at langt flere yngre enn eldre har besvart skjemaet. På den annen side var fru Grösland selv utdannet ved NKSS, og dette skulle tilsi at utdanningsfaktoren ble brakt inn i bildet i minst like stor grad som aldersfaktoren. Dette viste seg som sagt ikke å være tilfelle.

Tilbake står vår tidligere antagelse om at aldersfaktoren muligens har sammenheng med den enkeltes selvoppfatning og tilbøyelighet til å tilpasse seg ytre forventninger. Vi har data i vårt materiale som peker i denne retning, men å anta at nettopp den samme faktor har gjort seg gjeldende ved besvarelsen av spørreskjemaet, vil måtte bygge på en ren gjetning. Det er imidlertid den beste gjetning vi for öeblikket er i stand til å gi.

EMPIRISKE RESULTATER - UTDANNINGENS BETYDNING FOR HOLDNINGSENDRING.

Vi påviste i foregående kapitel at det foreligger en nær sammenheng mellom utdanning og de fleste av de holdningsdimensjonene vi har tatt opp til behandling. Faktisk fant vi utdanning påny og påny å være den av våre bakgrunnsfaktorer som viste den klareste og mest signifikante diskrimineringssevne. Dette gjaldt både i forbindelse med yrkesbevissthet, psykologisering og oppslutning om vennerollen og tjenerrollen. Men som nevnt i foregående kapitel, betyr en høy assosiasjon mellom utdanning og de forskjellige holdningsskalaer ikke nødvendigvis at vi står overfor en årsakssammenheng - at forskjellige utdanningsformer er den underliggende grunnen til holdningsforskjellene. Vi står også overfor muligheten av at en selektiv rekruttering gjør seg gjeldende til ulike utdanningsformer og at utdanningen som sådan er av helt underordnet betydning. Vi skal i dette kapitel forsøke å bringe klarhet over hvorvidt utdanningen virker som en holdningsendrende eller som en selektivt rekrutterende faktor.

Som et første skritt til belysning av problemet skal vi gå tilbake til forprøvematerialet og studere dette litt mer inngående enn vi tidligere har gjort.

Under gjennomgåelsen av forprøveresultatene nevnte vi kort at det ikke forelå noen signifikante forskjeller mellom forprøveutvalget og det endelige sosialarbeiderutvalg hverken i forhold til yrkesbevissthet-, psykologiserings-, ekspansjons-, livssyns- eller vennerolleskalaen. Vi fant sosialarbeiderutvalget å oppnå en signifikant høyere gjennomsnittsskåre på tjenerrolleskalaen, og forprøveutvalget å oppnå en signifikant høyere skåre på byråkratrolleskalaen. Siden det i forbindelse med den siste av de to skalaer ikke kunne påvises noen klar sammenheng med utdanningsforhold, skal vi i det følgende se bort fra denne skala. Derimot skal vi påny trekke ekspansjons- og livssynskalaen inn i diskusjonen.

Som tidligere nevnt besto forprøveutvalget av elevene ved de to sosialskolene i Oslo i januar 1960. Elevene hørte hjemme ved henholdsvis Norske Kvinners Nasjonalråds Sosialskole (heretter kalt NKNS) -

som den gang var en ettårig skole - og ved første og annen sosial-linjeklasse ved Norges Kommunal- og Sosialskole (heretter kalt NKSS) - nå som den gang en 2,5 årig skole.

Elevene ved NKNS og i første sosiallinjeklasse ved NKSS var nyopptatte elever som bare hadde gått på sosialskole i noen ganske få dager. Derimot var elevene i 2nen sosial-linjeklasse ved NKSS viderekommende elever som hadde halvannet års skolegang bak seg. Hvis skoleutdanningen beforder holdningsendring, skulle vi vente at de viderekommende elevene skilte seg klart ut fra nybegynnerne.

Tabell 50 gir en oversikt over holdningsforskjellene når vi spalter opp forprøveutvalget i nyopptatte og viderekommende sosialskole-elever og sammenligner utvalgene.

Tabell 50

Holdningsforskjellene mellom nyopptatte og viderekommende elever ved sosialskolene i Oslo.

Skala	Nyopptatte elev. (N=55)		Viderekon. elev. (N=28)		M-diff.	CR	p
	M	SD	M	SD			
Yrkesbevissthet	36.18	13.05	53.50	11.32	17.32	6.25	.001
Psykologisering	49.47	12.96	54.11	12.11	4.64	1.61	N.S.
Ekspansjon	30.62	9.00	38.86	6.71	8.24	4.71	.001
Livssyn	61.64	15.55	71.32	16.18	9.68	2.61	.01
Vennerollen	44.09	10.25	54.36	9.93	10.27	4.41	.001
Tjenerrollen	40.02	10.18	51.50	9.54	11.48	5.08	.001

Resultatene antyder at det er klare forskjeller til stede mellom utvalgene. Gruppen av viderekommende elever oppnår høyere gjennomsnittsskåre på yrkesbevissthets-, psykologiserings-, ekspansjons-, livssyns-, vennerolle- og tjenerrolleskalaen. Bortsett fra ved psykologiseringsskalaen finner vi ved alle de andre skalaene statistisk signifikante forskjeller. Resultatene kan meget nærliggende tolkes som uttrykk for at sosialskoleerfaring forårsaker holdningsendringer på en rekke områder.

Et problem som imidlertid umiddelbart melder seg er at resultatene også kan tolkes som uttrykk for at det foreligger en forskjell

i rekrutteringen til de to skoler. Med mindre denne siste faktor holdes under kontroll vil vi vanskelig kunne si noe sikkert om skoleerfaringens holdningsendrende betydning. Vi har følgelig foretatt en ny sammenligning, begrenset til nyopptatte og viderekommende elever ved NKSS, for på denne måte å holde selve skoleslaget konstant.

Tabell 51 gir en oversikt over forskjellene i de to NKSS utvalg.

Tabell 51

Holdningsforskjellene mellom nyopptatte og viderekommende elever ved Norges Kommunal og Sosialskole.

Skala	Nyopptatte elev. (N = 24)		Viderekon. elev. (N = 28)		M-diff.	CR.	P
	M	SD	M	SD			
Yrkesbevissthet	38.33	13.92	53.5	11.32	15.17	4.3	.001
Psykologisering	53.50	10.08	54.11	12.11	0.61	0.19	N.S.
Ekspansjon	33.21	2.71	38.86	6.71	5.65	4.1	.001
Livssyn	63.21	15.67	71.32	16.18	8.11	1.83	N.S.
Vennerollen	42.58	10.13	54.36	9.93	11.78	4.22	.001
Tjenerrollen	40.83	10.96	51.50	9.54	10.67	3.7	.001

Vi finner også nå at de viderekommende elevene oppnår høyere gjennomsnittsskåre på samtlige skalaer. De viderekommende elevene er mer yrkesbevisste, mer psykologiserende, mer ekspansive, mer ikke-autoritære, og er preget av sterkere avstandtagen fra både tjener- og vennerollen.

Bortsett fra forskjellene ved psykologiserings- og livssynskalaen oppnår alle de andre forskjellene statistisk pålitelighet. Det ligger nær å tolke resultatene som en bekreftelse på at sosialskoleerfaring bevirker holdningsendring. Vi vil understreke at vi påny snakker om en tolkning av resultatene. Helt sikre på at forskjellene skyldes skoleerfaringen kan vi fremdeles ikke være. Den mulighet er fremdeles til stede at vi står overfor utslagene av en selektiv rekrutteringsfaktor - en faktor som ikke virker på tvers av skolene, men innenfor den samme skole fra et årskull til et annet.

För vi går inn på sistnevnte problemstilling, kan det være ønskelig å se litt nærmere på om en selektiv rekrutteringsfaktor faktisk gjør seg gjeldende i søkningen til de to skolene. Et foreløpig svar på dette kan vi få ved å sammenligne de nyopptatte elevene ved henholdsvis NKNS og NKSS

Tabell 52 gir en oversikt over holdningsforskjellene mellom de to underutvalg.

Tabell 52

Holdningsforskjellene mellom nyopptatte elever på de to sosialskolene i Oslo.

Skala	NKNS(N = 31)		NKSS(N = 24)		M-diff.	CR.	p
	M	SD	M	SD			
Yrkesbevissthet	34.65	12.10	38.33	13.92	3.68	1.03	N.S.
Psykologisering	46.35	14.03	53.50	10.08	7.15	2.20	.05
Ekspansjon	28.61	7.65	33.21	2.71	4.60	3.11	.01
Livssyn	60.42	15.32	63.21	15.67	2.79	0.68	N.S.
Vennerollen	45.26	10.23	42.58	10.13	-2.68	0.97	N.S.
Tjenerrollen	39.39	9.48	40.83	10.96	1.44	0.51	N.S.

Vi finner at de nyopptatte elevene ved NKSS oppnår høyere gjennomsnittsskårer på samtlige skalaer bortsett fra vennerolleskalaen. Ved flere av skalaene er forskjellen mellom utvalgene svært liten og kan meget vel skyldes rent tilfeldige omstendigheter. Derimot finner vi statistisk signifikante forskjeller både ved ekspansjons- og psykologiseringsskalaen. Forskjellen på disse to områder antyder at vi står overfor ulikheter i rekruttering.

Det er mulig at ulikheten i rekrutteringsforholdene ved de to skoler henspiller på elevenes alder. En undersøkelse av spørsmålet bringer for dagen at gjennomsnittsalderen blant de nyopptatte elevene ved NKNS og NKSS er henholdsvis 32,3 og 26,6 år. Gjennomsnittsalderen for utvalget som helhet er 29,8 år, og aldersfordelingen på gruppene 20-29, 30-39 og 40 og mer, henholdsvis 57, 33 og 10 %. Forskjellen mellom elevgruppene er 5,68 år, og statistisk signifikant på 1 % nivået (CR = 3.17).

Det faktum at vi finner høyere gjennomsnittsalder blant NKNS elevene gir en mulig forklaring på holdningsforskjellene mellom skole-
lene, men samtidig en forklaring som trenger ytterligere bekreftelse,
nemlig at holdningsforskjeller er til stede mellom yngre og eldre ny-
opptatte sosialskoleelever. For å få svar på spørsmålet har vi inn-
delt elevene etter alder og undersøkt forskjellene mellom de yngste
og eldste. I utvalget av eldre har vi tatt med elever som er 30 år
og mer, og i utvalget av yngre elever under 30 år.

Tabell 53 gir en oversikt over gjennomsnittsverdiene i de to
utvalg.

Tabell 53

Holdningsforskjeller mellom yngre og eldre nyopptatte
elever ved de to sosialskolene i Oslo.

Skala	Yngre(N=16)		Eldre(N=19)		M-diff.	CR	p
	M	SD	M	SD			
Yrkesbevissthet	32.13	12.30	38.11	12.57	-5.98	1.42	N.S.
Psykologisering	51.38	12.99	48.32	11.19	3.06	0.74	N.S.
Ekspansjon	30.81	10.00	29.21	8.09	1.60	0.51	N.S.
Livssyn	62.00	14.59	63.68	13.90	-1.68	0.35	N.S.
Vennerollen	40.31	8.41	50.05	7.76	-9.74	4.62	.001
Tjenerrollen	36.94	10.33	43.95	8.52	-7.01	2.16	.05

Tabellen viser at gruppen med yngre elever oppnår høyere
gjennomsnittsskåre på både psykologiserings- og ekspansjonsskalaen.
Dette er for så vidt hva vi skulle vente. På den annen side kan vi
ikke se på resultatene som noen klar bekreftelse på aldersfaktorens
betydning, siden vi ikke i forbindelse med noen av de to skalaer finner
statistisk signifikante forskjeller. De mest markante aldersforskjel-
lene er til stede i forbindelse med vennerolle og tjenerrolle-skalaen.
Vi finner her signifikante forskjeller, men det er samtidig viktig å
erindre at vi ikke på noen av disse skalaer fant signifikante forskjel-
ler mellom elevene på de to skoler.

Våre data gir med andre ord ingen basis for å slutte at ulik-
heten i rekrutteringen ved de to skoler er begrenset til aldersfak-
toren alene.

Det er for øvrig viktig å være oppmerksom på at ulikheten i rekruttering kan tilskrives to forskjellige forhold. Det kan for det første ha å gjøre med en forskjell i søkningen til skolene, og for det annet med en forskjell i den prosedyren som nyttes for utvelgelsen av elever blant de som har søkt om opptagelse. Vi kan således ikke si om den noe høyere psykologiseringstendens blant de nyopptatte elevene ved NKSS skyldes at elevene som søker denne skole stort sett er mer psykologiserende eller om skolens ledelse i sin utvelgelse av elever hyppigere favoriserer elever med en psykologiserende holdning. Hva som enn måtte ligge bak, antyder våre data at elevutvalgene på de to skoler viser signifikante holdningsforskjeller på et par områder.

Det er selvsagt betenkelig å trekke for store slutninger på grunnlag av en sammenligning av bare ett årskull. De forskjellene som kommer fram kan skyldes forhold som er spesielle for nettopp det ene året vi har tatt for oss. Dette er for øvrig den samme innvending som vi tidligere rettet mot å slutte for mye av en sammenligning mellom nyopptatte og viderekommende NKSS elever innenfor ett og samme skoleår. Hvis vi skulle følge resonnementet til sin ytterste konsekvens, ville vi måtte konkludere at en virkelig klargjøring av skoleutdanningens virkninger forutsetter en før- og etterundersøkelse av det samme elevmateriale - gjentatt for flere årskulls vedkommende. Men som i nesten all sanfunnsforskning står man overfor å finne frem til et passende kompromiss mellom det ideelle og det praktisk gjennomførbare.

+

For å få mer pålitelig materiale om utdanningsfaktorens betydning når rekrutteringsforholdene holdes under kontroll, oppsøkte vi i desember 1960 de to elevklassene ved NKNS og NKSS som vi hadde "testet" som ledd i forprøvene i januar samme år. Elevene var ved dette tidspunkt kommet til avslutningen av 1ste skoleår. Mens NKSS elevene hadde halvannet års ytterligere skolegang foran seg, sto NKNS elevene like foran selve avslutningen på sin sosialskoleutdanning. Også denne gang ble elevene testet klassevis. Spørreskjemaet som ble anvendt var det samme trykte skjema som var blitt brukt ved sosialarbeiderundersøkelsen om våren samme år.

Av det opprinnelige utvalg på 55 nyopptatte elever i januar måned, lykkes det oss å reteste 35 (herav 20 ved NKNS og 15 ved NKSS). I alt fikk vi ved re-undersøkelsen 41 komplette besvarelser, hvorav 3 kom fra elever ved NKNS og 3 fra elever ved NKSS, som ikke hadde deltatt i den første undersøkelsen - enten på grunn av sykdom eller fordi de på det daværende tidspunkt enda ikke var blitt endelig opptatt ved skolene. En del elever faller vanligvis fra i løpet av skoleåret, og frafall ved skoleårets begynnelse blir alltid erstattet med elever som står oppført på venteliste.

Problemet vi stilte oss var om det for et og samme elevkull kunne påvises noen signifikante holdningsendringer mellom tidspunktene for første skoleårs begynnelse og avslutning. Hvis klare forskjeller her kom til syne, ville vi ha grunnlag for å konkludere at det foreligger en spesiell utdanningseffekt, og vi ville også dermed ha sannsynliggjort at de forskjellene vi tidligere har påvist fra et årskull til et annet, ikke kan tilbakeføres til endrede rekrutteringsforhold.

Tabell 54 gir en oversikt over forskjellene i gjennomsnittsskårene på de ulike skalaene ved tidspunktet for første skoleårs begynnelse og avslutning, samt den statistiske pålitelighet til forskjellene beregnet under hensyntagen til at vi står overfor korrelerte skåreverdier.

Tabell 54

Holdningsendringer blant elevene ved de to sosialskolene i Oslo (N = 35).

Skala	M_{t_1}	M_{t_2}	D_M	σ_D	t	p
Yrkesbevissthet	35.37	45.34	9.97	1.87	5.33	.001
Psykologisering	49.71	46.86	-2.74	1.83	1.50	N.S.
Ekspansjon	30.54	33.06	2.51	1.31	1.92	N.S.
Livssyn	62.91	69.94	7.03	1.39	5.06	.001
Vennerollen	45.60	51.06	5.46	1.54	3.55	.001
Tjenerollen	40.74	47.57	6.83	1.37	4.99	.001

Tabellen antyder at det har funnet sted en høyning av elevenes yrkesbevissthet og ekspansivitet, en minskning av deres psykologiserings-tendens, en reduksjon i deres oppslutning om venne- og tjenerrollen, og en svekkelse av generelle autoritære livsholdninger. Bortsett fra psykologiserings- og ekspansjonsdimensjonen viser de andre holdnings-aspekter statistisk signifikante endringer. Men også i forhold til ekspansjonsskalaen er det en klar endringstendens til stede ($p = .06$).

Mest bemerkelsesverdig er kanskje mangelen på signifikante utslag når det gjelder psykologiseringsskalaen. Faktisk finner vi her en tendens i retning av lavere skåreverdier. Vi må følgelig kunne konkludere at et års sosialskoleutdanning i allfall ikke fører til noen klar øking av elevenes tilbøyelighet til psykologisering. Meget synes faktisk å tyde på at det i første skoleår legges vekt på å underbetone de psykologiske aspekter av sosialarbeideryrket til fordel for de praktisk-økonomiske aspekter, muligens som en motvekt mot elevenes kanskje litt ukritiske forventninger når det gjelder deres fremtidige kompetanse for psykologisk yrkesutøvelse.

Påvisningen av at et års sosialskoleerfaring bevirker signifikante holdningsendringer støtter hypotesen om at de forskjellene vi fant i forprøvematerialet skyldes utdanningen og ikke en selektiv rekruttering over tid. I neste omgang bringer resultatene oss over på spørsmålet om det foreligger noen signifikante forskjeller mellom skolene.

Tabell 55 gir en oversikt over holdningsendringenes størrelse og retning på de to skoler og forskjellen mellom graden av holdningsendring som er til stede.

Av tabellen fremgår at NKSS viser større gjennomsnittsendringer når det gjelder venne- og tjenerrolleskalaen, livssynskalaen, psykologiserings- og yrkesbevissthetsskalaen. Den eneste skala hvor NKNS viser størst forandringer gjelder ekspansjonsskalaen. På den annen side er å bemerke at forskjellene i graden av holdningsendring på de to skoler hele tiden er forholdsvis liten og at vi ikke i forbindelse med noen av de 6 holdningsskalaer finner signifikante forskjeller mellom skolene.

Vi må følgelig konkludere at et års skolegang, enten denne foregår ved NKNS eller ved NKSS, ikke medfører noen klare forskjeller hverken i graden eller retningen av holdningsendring. Begge steder

Tabell 55

Forskjellen mellom holdningsendringene hos elevene ved de to sosialskoler i Oslo over tidsrommet fra første skoleårs begynnelse til avslutning.

Skala	NKNS (N=20)		NKSS (N=15)		D_M -diff.	σ_{D-D}	CR	p
	D_M	σ_D	D_M	σ_D				
Yrkesbevissthet	9.50	10.03	10.60	12.26	-1.10	3.88	0.28	N.S.
Psykologisering	-1.15	11.31	-4.87	9.80	-3.72	3.58	1.04	N.S.
Ekspansjon	3.80	7.65	0.80	7.63	3.00	2.61	1.15	N.S.
Livssyn	5.45	7.89	9.13	8.18	-3.68	2.75	1.34	N.S.
Vennerollen	4.75	7.66	6.40	10.73	-1.65	3.26	0.51	N.S.
Tjenerrollen	6.70	5.89	7.00	10.37	-0.30	2.98	0.10	N.S.

forekommer signifikante endringer i forhold til en rekke holdningsvariabler i løpet av et års skolegang, men endringene er ikke påvisbart større ved den ene skole enn ved den annen.

Sistnevnte poeng bringer oss tilbake til vårt tidligere funn, nemlig at holdningsforskjeller synes å være til stede mellom nyopptatte elever ved de to skolene. Er disse forskjeller også til stede ved avslutningen av et års skolegang? Eller er det nå skjedd en utjevning av forskjellene slik at de ikke lenger lar seg påvise? For å få svar på spørsmålet har vi tatt for oss de to elevutvalgene ved tidspunktet for første skoleårs avslutning og sammenlignet skåreverdiene i utvalgene.

Resultatene er angitt på tabell 56.

Tabell 56

Holdningsforskjellene mellom elevene på de to sosialskoler i Oslo ved tidspunktet for første skoleårs avslutning.

Skala	NKNS (N=23)		NKSS (N=18)		M-diff.	CR	p
	M	SD	M	SD			
Yrkesbevissthet	43.22	11.10	43.56	9.66	5.34	1.64	N.S.
Psykologisering	44.61	9.36	50.50	12.78	5.89	1.64	N.S.
Ekspansjon	32.39	8.09	35.16	7.72	2.77	1.12	N.S.
Livssyn	65.52	14.32	75.05	10.73	9.53	2.44	.05
Vennerollen	50.96	8.73	51.16	7.31	0.20	0.06	N.S.
Tjenerrollen	47.35	9.76	47.61	6.03	0.26	0.10	N.S.

Tabellen viser at NKSS-elevene oppnår høyere gjennomsnittsskåre på samtlige skalaer. En sammenligning med tabell 52 (side 162) viser at dette er nøyaktig det samme som vi fant ved skoleårets begynnelse.

En mer inngående sammenligning antyder at forskjellene er blitt mindre ved 4 av skalaene, større ved 2 av dem. Blant annet har forskjellene blitt noe mindre når det gjelder psykologiserings- og ekspansjonsskalaen. Mens vi på disse to områder tidligere fant signifikante forskjeller, er forskjellen nå ikke store nok til å oppnå noen nevneverdig statistisk pålitelighet. Det må her innskytes at utvalgene også er blitt noe mindre, slik at det skal større forskjeller til for å tilfredsstille kravene til statistisk pålitelighet. Men rent bortsett fra dette, er det altså en klar tendens til minsking av forskjellene for 4 av de 6 holdningsvariablenes vedkommende. De to skalene som viser økt diskrepans mellom utvalgene, er yrkesbevissthets- og livssynsskalaen. Når det gjelder sistnevnte skala finner vi signifikante forskjeller mellom utvalgene ved retestingen, men ikke ved den første undersøkelsen. Når det gjelder yrkesbevisstetsskalaen finner vi begge gangene at NKSS-elevene oppnår høyere gjennomsnittsskåre enn NKNS-elevene, men at forskjellene ikke er store nok noen av gangene til med sikkerhet å slutte at vi står overfor reelle forskjeller.

Skal vi forsøke på å oppsummere forskjellene mellom de to elevutvalg er det altså tegn som tyder på at utvalgene opprinnelig er noe forskjellig. Holdningsendringene i løpet av året er stort sett like store, og det finner sted en viss tilnærming mellom utvalgene, men ikke nok til helt å utviske de opprinnelige forskjeller. Størst tilnærming synes å være til stede når det gjelder holdninger til venne- og tjenerrollen, til psykologisering og ekspansivitet. Minst utjevning finner vi i forbindelse med yrkesbevissthet og livssynsholdninger. Forskjellene her er imidlertid neppe et produkt av skolepåvirkningen isolert, men en virkning av samspillet mellom skolepåvirkning og rekrutteringsforhold.

Den mer markerte forskjell mellom elevutvalgene ved skoleårets avslutning enn ved skoleårets begynnelse når det gjelder autoritære livsholdninger, kan tyde på at NKSS på en måte favner dypere i sin holdningsmessige påvirkning av elevene enn NKNS, men noen sikre holdepunkter om dette har vi ikke.

I tråd med vår tidligere analyse av holdningsforskjellene mellom de yngste og eldste nyopptatte sosialskoleelevene, fant vi det av interesse også å undersøke om den ene av disse gruppene viser større holdningsendringer enn den annen.

Tabell 57 gir en oversikt over graden av holdningsendring i de to utvalg.

Tabell 57

Forskjellen mellom holdningsendringene hos yngre og eldre sosialskoleelever.

Skala	Yngre (N=16)		Eldre (N=19)		D _M -diff.	CR	p
	D _M	σ _D	D _M	σ _D			
Yrkesbevissthet	12.88	8.89	7.53	12.06	5.35	1.51	N.S.
Psykologisering	-1.38	11.64	-4.11	9.92	2.73	0.81	N.S.
Ekspansjon	3.56	6.81	1.63	8.42	1.93	0.83	N.S.
Livssyn	8.38	8.99	5.89	9.30	2.49	0.80	N.S.
Vennerolle	7.38	9.47	3.84	8.53	3.54	1.15	N.S.
Tjenerolle	8.56	8.88	5.37	7.10	3.19	1.16	N.S.

Heller ikke her finner vi noen signifikante forskjeller skjönt det nok er en viss tendens hos yngre elever (elever under 30 år) til å vise større endringer enn eldre (elever som er 30 år eller mer). Et unntak fra regelen finner vi i forbindelse med psykologisering. Gruppen av eldre viser her større endring enn de yngre - men begge steder går endringen i den samme negative retning. Heller ikke ved denne skala finner vi imidlertid signifikante gruppeforskjeller. Vi synes således å kunne konkludere at elevenes alder ikke viser noen klar sammenheng med graden av holdningsendring i løpet av et års skolegang.

+

Vi nevnte tidligere at NKNS-elevne ble retestet like før avslutningen ikke bare av første skoleår, men ved avslutningen fra selve skolen. De holdningsendringer vi nettopp har beskrevet for NKNS-elevne peker derfor også mot virkningen av skolen som sådan. Et viktig moment i denne forbindelse er at vi meget vel kan tenke oss at en sosialskole har

sin kortsiktige såvel som sin langsiktige virkning på elevene, og at dette særlig vil gjøre seg gjeldende ved en skole som i seg selv er relativt kortvarig. Skolen kan godt tenkes å ha satt i gang prosesser i elevene hvis holdningsmessige utslag først vil manifestere seg en tid etter skolegangens avslutning, - f.eks. først etter at elevene har kommet ut i selvstendig praktisk arbeid og skal forsøke å samordne og integrere det de har lært og erfart i skoletiden med deres aktuelle arbeidserfaringer og arbeidsoppgaver. En vurdering av en skoles virkning på elevene ved tidspunktet når skolen slutter, kan derfor lett gi et noe skjevt bilde. Det ideelle opplegg for en undersøkelse av utdanningseffekten ville være å følge elevene videre fra tidspunktet for skolegangens avslutning og fremover i et par års tid.

Vi har ikke foretatt noen slik follow-up undersøkelse, men vi har allikevel en del materiale som kan anvendes til å belyse problemstillingen. Gjennomsnittsalderen for elevene ved NKNS ved skolens avslutning var ca. 33 år. Aldersmessig faller elevutvalget ikke særlig langt fra gjennomsnittsalderen til den yngste aldersgruppen i vår analyse av praktiserende sosialarbeidere. Ved å trekke ut de i denne gruppen som har NKNS utdanning, skulle det altså være mulig å foreta en sammenligning mellom NKNS elever ved skolegangens avslutning og tidligere NKNS elever som har vært i praktisk arbeid i noen tid, men som aldersmessig ikke er særlig avvikende fra den første gruppen. En slik sammenligning bygger selvsagt igjen på at rekrutteringsforholdene og skolepåvirkningen stort sett har vært ensartet gjennom de senere år. Men gitt en slik forutsetning, skulle vi ha muligheter til å slutte noe om de mer langsiktige virkninger av en NKNS-utdanning.

Tabell 58 gir en oversikt over den antatte ettervirkning av en NKNS utdanning.

Vi finner at praktiserende sosialarbeidere med NKNS utdanning innen yngste aldersgruppe oppnår høyere gjennomsnittsskåre på samtlige skalaer, men bare ved to av skalaene er forskjellene statistisk pålitelige - nemlig ved yrkesbevissthets- og psykologiseringsskalaen. Vi kan følgelig konkludere at en NKNS utdanning synes å ha ettervirkninger på elevene i retning av en økning av deres yrkesbevissthet og en økning av deres grad av psykologisering.

En lignende analyse av ettervirkningene av en NKSS-utdanning har vi ikke anledning til å foreta siden vi ikke har noe tilsvarende

Tabell 58

Holdningsforskjellene mellom NKNS elever ved slutten av skoleåret og praktiserende sosialarbeidere med samme utdanning og innen tilnærmet samme aldersgruppe.

Skala	Etter ett års skole (N=23)		Etter avsluttet skole (N=9)		M-diff.	CR	p
	M	SD	M	SD			
Yrkesbevissthet	43.22	11.10	52.89	12.83	9.67	1.99	.05
Psykologisering	44.61	9.36	52.44	9.98	7.83	2.03	.05
Ekspansjon	32.39	8.09	32.56	6.31	0.17	0.06	N.S.
Livssyn	62.52	14.32	71.22	10.60	5.70	1.23	N.S.
Vennerollen	50.96	8.73	52.56	8.33	1.60	0.48	N.S.
Tjenerrollen	47.35	9.76	48.33	8.65	0.98	0.28	N.S.

materiale om elevholdninger ved skolegangens avslutning. Derimot har vi materiale om elevholdningene etter ett års skolegang, etter halvannet års skolegang og om holdningene til yngre praktiserende sosialarbeidere med tidligere NKSS-utdanning. I stedet for å stille spørsmålet om de antatte ettervirkningene av en NKSS-utdanning, kan vi rette oppmerksomheten mot om det foreligger noen signifikante holdningsforskjeller mellom ett års elevene, halvannet års elevene, og yngre praktiserende sosialarbeidere med NKSS-utdanning bak seg, om det med andre ord synes å forekomme noen ytterligere holdningsendringer ut over de som har funnet sted i løpet av ett års skolegang.

Tabell 59 gir en oversikt over gjennomsnittsskårene på de forskjellige skalaer innen hvert av de tre utvalg.

Tar vi først for oss forskjellene mellom elevene etter ett og halvannet års skolegang, antyder våre data at det halve året det her dreier seg om har virkninger på elevenes holdninger. Bortsett fra ved vennerolleskalaen, finner vi ved alle de andre skalaene at elevene med halvannet års skolegang oppnår høyere gjennomsnittsskårer. Vi kan si det slik at de endringer som vi har påvist å finne sted i løpet av første skoleår, synes å ha en tendens til å fortsette.

Tar vi videre for oss elevene med halvannet års skolegang og yngre NKSS-utdannede sosialarbeidere, ser vi ikke bare at forskjeller til stede, men forskjellene går i samme retning som tidligere. Gruppen

Tabell 59

Holdningsforskjellene mellom NKSS elever i midten av sin utdanning og praktiserende sosialarbeidere med NKSS-utdanning innen tilnærmet den samme aldersgruppe.

Skala	Etter ett års skole (N=18)	Etter halv-annet års skole (N=18)	Etter avsluttet 2½ års skole (N=35)	S^2_b	S^2_w	F	p
	M	M	M				
Yrkesbevissthet	48.56	53.50	60.49	924.76	106.66	8.67	.001
Psykologisering	50.50	54.11	66.54	1986.89	148.69	13.30	.001
Ekspansjon	35.16	38.86	40.17	160.22	56.52	2.66	N.S.
Livssyn	75.05	71.32	80.77	710.65	195.29	3.64	.05
Vennerollen	51.16	54.36	55.74	124.72	84.96	1.47	N.S.
Tjenerrollen	47.61	51.50	53.60	213.21	74.97	2.84	N.S.

med yngre praktiserende sosialarbeidere oppnår høyere gjennomsnittsskårer på samtlige skalaer. Sistnevnte gruppe er mer psykologiserende, mer yrkesbevisst, mer ekspansiv, mindre autoritær, mindre venne- og tjenerrolle-innstilt enn elevene med halvannet års skolegang bak seg, og disse på sin side viser altså stort sett mer av de samme holdninger enn det elevene med ett års skolegang gjør. Riktignok finner vi signifikante gruppeforskjeller bare i forbindelse med yrkesbevissthets-, psykologiserings- og livssynsskalaen, men tendenser i retning av signifikante forskjeller er til stede også ved de andre skalaene.

Resultatene antyder at holdningsendringer forekommer om lag like hyppig og i om lag like stor grad i annet som i første skoleår, og at en lengre sosialskoleutdanning følgelig vil forårsake større holdningsendringer innenfor skoletiden enn en kortere utdanning. Resultatene gir på den annen side ingen mulighet for skarpt å skille mellom ettervirkninger og virkningen av siste skoleår. Vi vet således ikke om den ettervirkning som synes å være til stede i forbindelse med en NKNS-utdanning også er til stede i forbindelse med en NKSS-utdanning. En sammenligning mellom graden av holdningsendringer etter avsluttet NKNS-utdanning og fra halvgått til avsluttet NKSS-utdanning, antyder at vi finner større forskjeller for samtlige skalaer bortsett fra yrkesbevissthets- og

vennerolleskalaen i sistnevnte tilfelle. Men hvis vi samtidig antar at holdningsendringene innen siste skoleår ved NKSS er tilnærmet lik dem i første skoleår, blir endringene innenfor skoletiden ved en NKSS-utdanning så pass store at de ikke gir spillerom for vesentlige ettervirkninger.

Dette støtter opp under det synspunktet vi tidligere var inne på, at graden av ettervirkninger muligens er større ved en kortere enn ved en lengre skoletid, siden elevene i sistnevnte tilfelle vil få mer tid til å integrere og fordøye undervisningsstoffet innenfor selve skoletiden. Dertil kommer at vi sannsynligvis stort sett har å gjøre med en viss jevnt avtagende holdningsendrende effekt av enhver skoleundervisning over tid.

Når vi snakker om en holdningsmessig ettervirkning av en sosialskoleutdanning, er dette bare en overfladisk rubrisering. Vi kan skille mellom i det minste to forskjellige typer av ettervirkninger. På den ene side har vi den mer direkte ettervirkning - en slags indre vekst i elevene, forårsaket av de impulser og inntrykk skolegangen har etterlatt, og på den annen side - den indirekte ettervirkning, de nyutdannede elevens tilbøyelighet til å finne tilknytning og akseptering blant praktiserende sosialarbeidere med den samme utdanningsmessige bakgrunn. Vi har litt av den samme tosidighet når det gjelder selve skolegangens virkninger på elevene under skoletiden. På den ene side har vi de erfaringer og opplevelser som stammer fra og som inngår som et ledd i skoleledelsens bevisste intensjoner og manipulasjoner, og på den annen side - virkningen av elevenes identifikasjoner med hverandre og med sine fremtidige yrkeskolleger. Vi har ikke data til å skille mellom disse to typer virkninger. Vår analyse er i psykologisk forstand en relativt overfladisk analyse. Vårt hovedpoeng er ikke så mye å forstå de prosesser som ligger bak og formidler virkningen av en sosialskoleutdanning, som å fastslå om en virkning overhodet er til stede.

+

Den enkleste måte å demonstrere om det foreligger noen holdningsmessige virkninger av en sosialskoleutdanning - forutsatt at det ikke forekommer noen selektiv rekruttering til en slik utdanning - ville bestå i å sammenligne yngre sosialarbeidere med og uten utdanning. For

å holde oss til våre tidligere skoleslag og tidligere resultater - skulle vi ved en sammenligning av sosialarbeidere innenfor aldersgruppen 20 til 39 år, vente NKNS-utdannede sosialarbeidere å innta en mellomstilling mellom NKSS-utdannede på den ene side og sosialarbeidere uten spesiell utdanning på den annen.

Tabell 60 gir en oversikt over de tre utdanningsgruppers gjennomsnittsskårer på de forskjellige holdningsakalaer. Som tidligere har vi for tjenerrolleskalaens vedkommende under gruppen "uten utdanning" også tatt med sosialarbeidere med kortere kurser og sykepleierutdanning. Et særtrekk ved denne spesielle gruppen er derfor ikke så mye manglende spesial-utdanning, som manglende sosialskoleutdanning.

Tabell 60

Holdningsforskjellene mellom yngre praktiserende sosialarbeidere med ulik utdannelsesmessig bakgrunn.

Skala	NKSS		NKNS		Uten		S^2_b	S^2_w	F	p
	N	M	N	M	N	M				
Yrkesbevissthet	35	60.49	9	52.89	7	35.86	1.814.35	102.67	17.67	.001
Psykologisering	35	66.54	9	52.44	7	52.29	1.202.08	134.54	8.19	.001
Ekspansjon	35	40.17	9	32.56	7	32.29	328.52	63.80	5.15	.01
Livssyn	35	80.77	9	71.22	7	58.71	1.546.83	162.94	9.49	.001
Vennerollen	35	55.74	9	52.56	6	37.00	411.73	85.05	4.84	.05
Tjenerrollen	35	53.60	9	48.33	20	45.90	400.83	98.23	4.08	.05

Tabellen viser at gruppen med NKNS-utdanning uten unntagelse oppnår høyere gjennomsnittsskåre enn gruppen "uten utdanning", og at den likeledes uten unntagelse oppnår lavere gjennomsnittsskårer enn gruppen med NKSS-utdanning. På samtlige holdningsskalaer finner vi statistisk signifikante forskjeller mellom utvalgene.

Følger vi resonnementet ovenfor et skritt videre og i tillegg også antar at sosialarbeidere uten utdanning vil fremvise uendrede holdninger over tid, skulle vi vente å finne ikke bare ubetydelige forskjeller mellom grupper av nyopptatte elever ved de to skoler, men også ubetydelige forskjeller mellom disse grupper på den ene side og gruppen av yngre praktiserende sosialarbeidere uten utdanning på den annen.

De tidligere forskjeller mellom utdannede og ikke-utdannede skulle falle bort siden forskjellene skulle forventes å skyldes endringer som de førstnevnte grupper har gjennomgått i løpet av eller som følge av sin sosialskoleutdanning.

Tabell 61 gir en oversikt over holdningsforskjellene mellom yngre sosialarbeidere uten spesialutdanning og nyopptatte elever ved henholdsvis NKSS og NKNS.

Tabell 61

Holdningsforskjelleme mellom ulike utdanningsgrupper ved tidspunktet for utdanningens begynnelse.

Skala	NKSS		NKNS		Uten		S^2_b	S^2_w	F	p
	N	M	N	M	N	M				
Yrkesbevissthet	24	38.86	31	34.52	7	35.86	98.87	162.23	0.61	N.S.
Psykologisering	24	53.50	31	46.35	7	52.28	369.87	161.77	2.29	N.S.
Ekspansjon	24	33.21	31	28.61	7	32.29	151.46	44.55	3.40	.05
Livssyn	24	63.21	31	60.42	7	58.71	79.12	239.88	0.33	N.S.
Vennerollen	24	43.17	31	45.26	6	42.58	50.69	106.04	0.48	N.S.
Tjenerrollen	24	40.83	31	39.39	20	45.90	267.84	115.81	2.31	N.S.

Av tabellen fremgår at forskjellene mellom utvalgene stort sett er relativt ubetydelige. Bare i et tilfelle står vi overfor en tilnærmet statistisk signifikant forskjell, og dette er ved ekspansjonskalaen - hvor vi som tidligere nevnt, finner NKSS-elevene å oppnå høyere skåreverdier enn NKNS-elevene. Gjennomsnittsverdiene i de tre utvalg antyder for øvrig at det ikke er NKSS-elevene som oppnår påfallende høye skårer, men heller NKNS-elevene som oppnår lave. Både når det gjelder yrkesbevissthet, psykologisering og ekspansivitet, inntar gruppen uten utdanning en mellomstilling mellom NKNS og NKSS-elevene. Mens vi tidligere også fant psykologiseringsskalaen å differensiere mellom de to elevutvalg, blir på grunn av den tredje gruppens mellomstilling, forskjellene visket bort på dette område. For øvrig er å merke at sistnevnte gruppe ikke konsekvent inntar en mellomstilling. Den oppnår høyest skåreverdi på tjenerrolleskalaen og lavest på livssyns- og vennerolleskalaen. Mangelen på konsistens og det faktum at forskjellene hele tiden er forholdsvis små, kaster en god del tvil om hvorvidt yngre

sosialscoleutdannede sosialarbeidere hadde avveket i noen særlig grad fra deres ikke-utdannede kolleger om det ikke hadde vært for nettopp deres sosialscoleutdanning. Dette må selvsagt bli en nokså løs spekulasjon. Muligens ville sosialscoleutdannede sosialarbeidere ikke i det hele tatt ha valgt det samme yrket om det ikke nettopp hadde vært for at sosialarbeiderskoler finnes, og de selv var blitt opptatt som elever ved en slik skole.

Resultatene ovenfor kan tolkes fra to sider. De antyder at sosialscoleelevene ved skolegangens begynnelse i holdningsmessig forstand ikke utgjør noe spesielt utvalg, og at yngre sosialarbeidere uten spesiell utdanning i holdningsmessig forstand forblir uendret over tid. Våre data bekrefter den ene tolkningen hvis vi antar holdbarheten av den annen og vice versa. På grunn av gjensidigheten som er til stede, kan vi ikke si annet enn at resultatene gir en klar indikasjon på at en sosialscoleutdanning har en betydelig effekt - og at denne effekt sannsynligvis er langt større enn virkningen av selektive rekrutteringsforhold. Hermed er vi kommet frem til en slags foreløpig konklusjon på den problemstilling vi stilte oss ved kapitlets begynnelse.

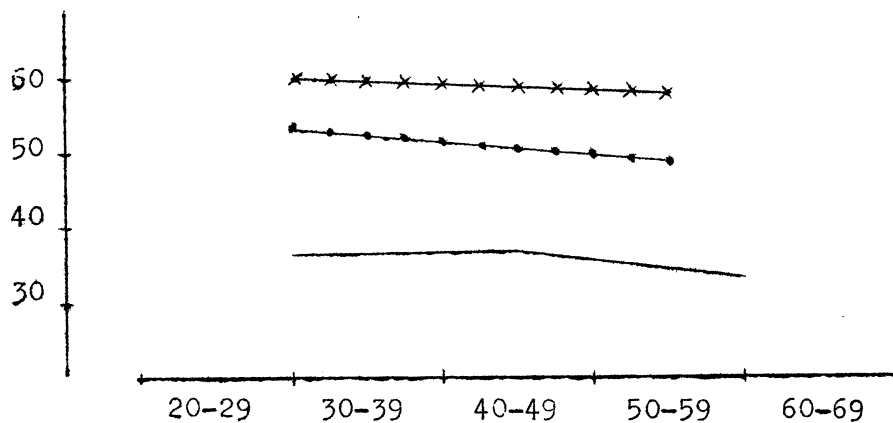
+

Det er viktig å merke seg at vi ovenfor har snakket om indikasjoner, om tegn og antydninger. Den enkelte slutning må nødvendigvis bli noe usikker siden vi stadig står overfor den mulige virkning av et helt kompleks av faktorer. Men gjennom å angripe problemet fra ulike synsvinkler og gjennom å sammenholde funnene, er det allikevel mulig å skimte konturene av et visst mønster når det gjelder holdningsendringenes størrelsesorden og årsaksforhold. Vi skal i det følgende forsøke å oppsummere noen av våre hovedfunn i forbindelse med utdanningsfaktorens betydning. For å gjøre oversikten lettere, skal vi i stor utsrekning gjøre bruk av kurver og figurer. Vi skal begynne med å ta for oss holdningsforskjellene mellom praktiserende sosialarbeidere med NKSS-utdanning, NKNS-utdanning og manglende spesialutdanning, innenfor ulike aldersgrupper.

Figur 8 gir en oversikt over yrkesbevissthetsvariabelens variasjon med utdanning og alder. Vi har ved opptrekning av kurvene gjort bruk av de tre utdanningsgruppers gjennomsnittsverdier innenfor alders-

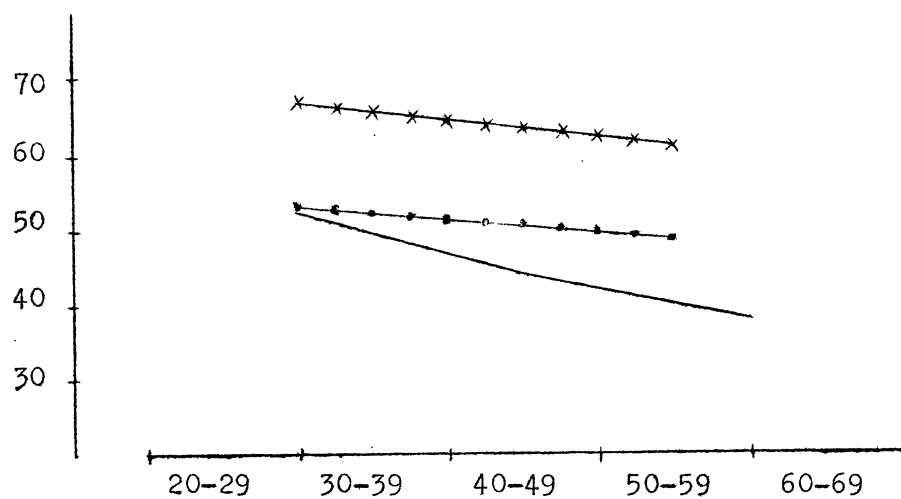
Figur 8

Yrkesbevissthetsskalaens variasjon med alder og utdanning.

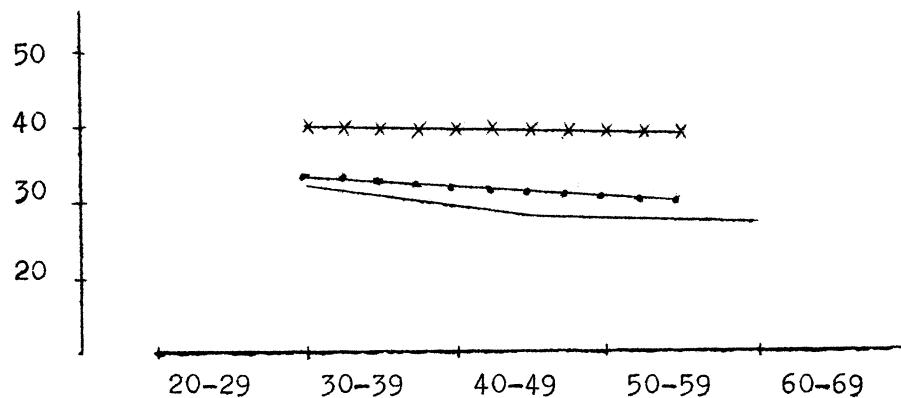
Figur 9

Psykologiseringsskalaens variasjon med alder og utdanning.

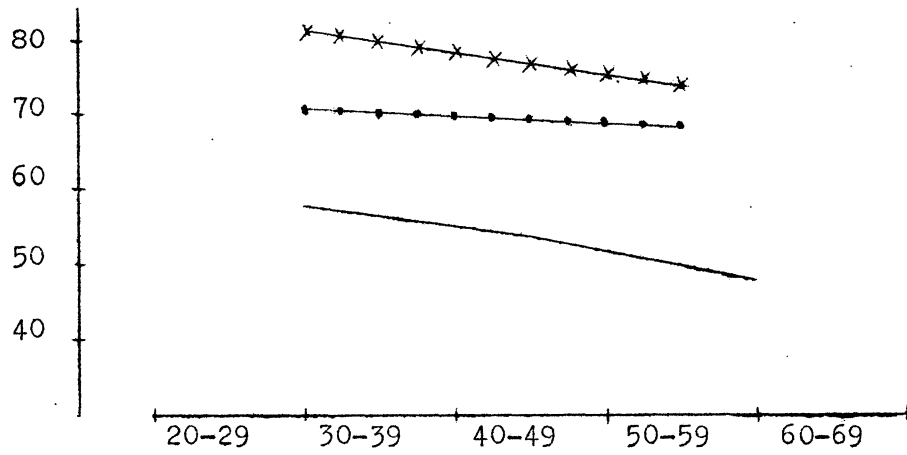
Figur 10

Ekspansjonsskalaens variasjon med alder og utdanning.

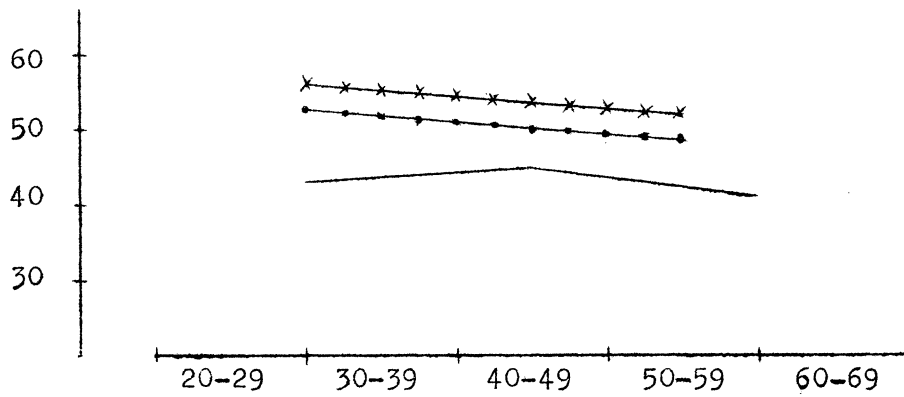
Figur 11

Livssynsskalaens variasjon med alder og utdanning.

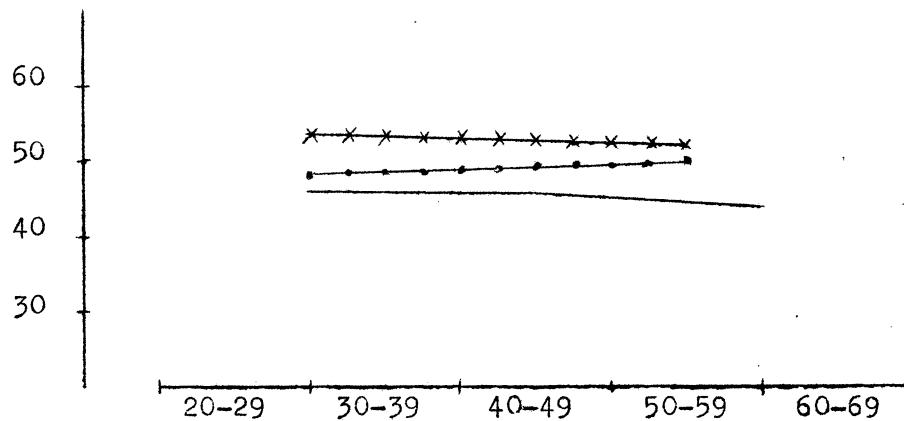
Figur 12

Vennerrolleskalaens variasjon med alder og utdanning.

Figur 13

Tjenerrolleskalaens variasjon med alder og utdanning.

gruppene 20 til 39 år (A1), 40-49 år (A2), og 50-69 år (A3). Dog har vi for de to skolegruppers vedkommende slått sammen A2 og A3. Dette er gjort fordi vi bare hadde data om én sosialarbeider med NKSS utdanning innen A3, og heller ikke flere enn 7 med NKNS-utdanning var å finne innen nevnte aldersgruppe.

Figur 9, 10, 11, 12 og 13 er satt opp på nøyaktig samme måte som figur 8, og viser henholdsvis psykologiserings-, ekspansjons-, livssyns-, vennerolle- og tjenerrolleskalaenes variasjon med utdanning og alder.

Et påfallende trekk ved samtlige figurer er forskjellen mellom utdanningsslagene. Ikke på noe punkt finner vi "kryssing" av linjene som forbinder gjennomsnittsverdiene for de ulike utdanningskategorier innen ulike aldersgrupper. På samtlige variabler er det en svak tendens til stede i retning av større gruppeforskjeller med økt alder når det gjelder sosialarbeidere med og uten sosialskoleutdanning. I forbindelse med psykologiserings- og tjenerrolleskalaen foreligger det en konvergerende tendens mellom sosialarbeidere med henholdsvis NKNS og NKSS utdanning med økt alder, mens forholdet er motsatt når det gjelder yrkesbevissthets- og ekspansjonsskalaen.

Noen særlig stor betydning er det vanskelig å legge i disse konvergerende og divergerende tendenser, som for øvrig alle er ganske små. Hva vi anser som mest vesentlig, er antydningen om at de holdningsendringer ulike utdanningsformer bevirker hos elevene stort sett blir stabilisert og kommer til uttrykk endog lang tid etter at selve skolegangen er avsluttet. Vi finner på samtlige skalaer at en klar tendens gjør seg gjeldende for alle utdanningskategorier i retning av synkende skåreverdier med høyere alder. Vi har ikke materiale til å slutte i hvilken grad vi her står overfor virkninger av aldersfaktoren som sådan - i hvilken grad sosialarbeiderutdanningen har endret seg med årene eller om den samme sosialarbeiderutdanning har noe forskjellig virkning på eldre og på yngre elever. Vi må bare anta at relativt kompliserte samspill muligens gjør seg gjeldende, men som sagt, at disse samspilleffekter ikke ved noe alderstrinn synes å forrykke den dominerende virkning av den gjennomgatte sosialskoleutdanning.

Etter å ha slått fast at praktiserende sosialarbeideres yrkesholdninger i høy grad avspeiler deres utdanningsmessige bakgrunn, skal vi se nærmere på våre data om sosialskoleutdanningens holdningsendrende

virkning. Hva vi er interessert i å få kunnskap om, er årsakene som ligger bak de forskjellene som kommer til uttrykk på figur 9 til 13. Vi kan også stille problemet slik: Hva er det som har foregått forut i tid for de forskjellene vi finner blant sosialarbeidere med ulik utdanning?

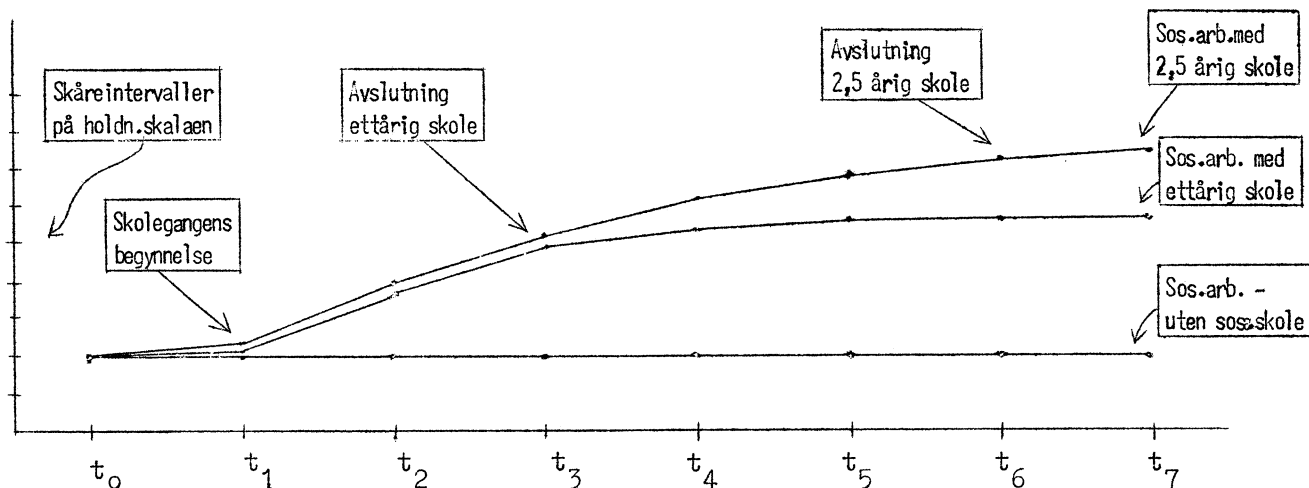
Hvis vi konsentrerer oss om sosialarbeiderne i den yngste aldersgruppen, blir spørsmålet kort og godt om de forskjellene som er til stede ville bli utvisket hvis vi hadde opplysninger om de samme sosialarbeideres holdninger før de ga seg i kast med en formell sosialskoleutdanning. Nå har vi imidlertid ingen data om disse sosialarbeideres holdninger på et tidligere tidspunkt i deres liv. Men vi har data om sosialskoleelever som nettopp har begynt på sin utdanning og også om sosialskoleelever som er henholdsvis i midten og ved avslutningen av sin skolegang. La oss anta at elevene på en bestemt sosialskole og praktiserende sosialarbeidere med den samme sosialskole bak seg, er representative for elever og ferdige kandidater ved den gitte skole. Vi kan da benytte de siste til å forutsi hvordan de første vil fremtre etter avsluttet skole, og omvendt, benytte de første til å slutte noe om hvordan de siste har vært på et tidligere tidspunkt.

Hvis vi videre antar at en sosialskoleutdanning er den eneste virkelig utslagsgivende holdningsendrende faktor, følger at sosialarbeidere uten utdanning representerer en slags grunnlinje. Denne skulle vi vente at de skoleutdannede sosialarbeidere ville nærme seg mer og mer etter som vi suksessivt "skallet av" de skolefremkalte holdningsendringer. Ved tidspunktet for skolegangens begynnelse skulle vi således ikke lenger vente å finne noen nevneverdige forskjeller mellom utvalgene.

Forutsatt forutsetningene ovenfor og videre at den holdningsendrende virkning av en sosialskoleutdanning er jevnt avtagende jo lenger skolegangen varer, og at de holdningsendrende ettervirkninger av en sosialskoleutdanning er større i forbindelse med en kortvarig (ett-årig) enn i forbindelse med en langvarig (to og et halvtårig) sosialskole, men at de begge steder er jevnt avtagende over tid, og endelig at elevene ved en langvarig skole på et hvert trinn vil være utsatt for en spesiell tilleggspåvirkning av viderekomende elever (en slags forhåndsadopterings av antiperte holdningsendringer), kommer vi frem til en modell som vist på figuren på neste side (fig. 14).

Figur 14

Hypotetisk modell over virkningen av lang- og kortvarig sosialskoleutdanning.

På figurens tidsakse er avmerket t_0, t_1, t_2 osv. Avstanden mellom disse tidspunktene er forutsatt å være 6 måneder. Tidspunktet t_0 tilsvarer et halvt år før skolegangens begynnelse, t_1 skolegangens begynnelse, t_2 et halvt år etter skolegangens begynnelse, t_3 ett år etter skolegangens begynnelse, osv. Følgelig henspiller t_6 på tidspunktet for avslutningen av en 2,5 årig sosialskole, t_3 på tidspunktet for avslutningen av en ettårig sosialskole, og t_7 på tidspunktet et halvt og to år etter at de med henholdsvis langvarig og kortvarig sosialutdanning har avsluttet sin skolegang.

Oridinataksen på figuren viser hen på skåreintervallene på en bestemt holdningsskala. De tre adskilte linjene innenfor aksesystemet henspiller på de antatte skåreverdier på holdningsskalaen for ulike elevgrupper på ulike tidspunkt - før, under og etter skoleutdanningen.

Når vi her snakker om en bestemt holdningsskala, så sikter vi selvsagt ikke til en hvilken som helst skala, men til en holdningsskala konsentrert om et bestemt aspekt ved hva man kan kalle en sosialarbeiders yrkesorientering. Vi kan følgelig si at modellen representerer et sett

av hypoteser om hvilke endringer og forskjeller vi skulle vente i skåreverdierne på våre forskjellige skalaer innen ulike utvalg av sosialskoleelever og sosialarbeidere.

Betraktet som et sett hypoteser, blir det neste problem å finne hvor godt modellen (kartet) stemmer med våre empiriske resultater (terrenget). For å få svar på dette har vi plottet inn våre relevante enkeltfunn (i forhold til ulike skalaer og ulike utvalg) på tilsvarende koordinatsystem og trukket opp linjene mellom plottringspunktene. Det må erindres at vi for elevene med langvarig utdanning bare har opplysninger om skåreverdierne ved t_1 , t_3 og t_4 , og for elever med kortvarig utdanning, bare ved t_1 og t_3 . Vi har videre gjort bruk av et par antagelser, - antagelsen om at skåreverdierne i gruppen uten utdanning kan ekstrapoleres bakover i tid, og at skåreverdierne til yngre praktiserende sosialarbeidere med forutgående sosialskoleutdanning er tilnærmet identisk med skåreverdierne til de samme utdanningsgrupper ved tidspunktet t_6 .

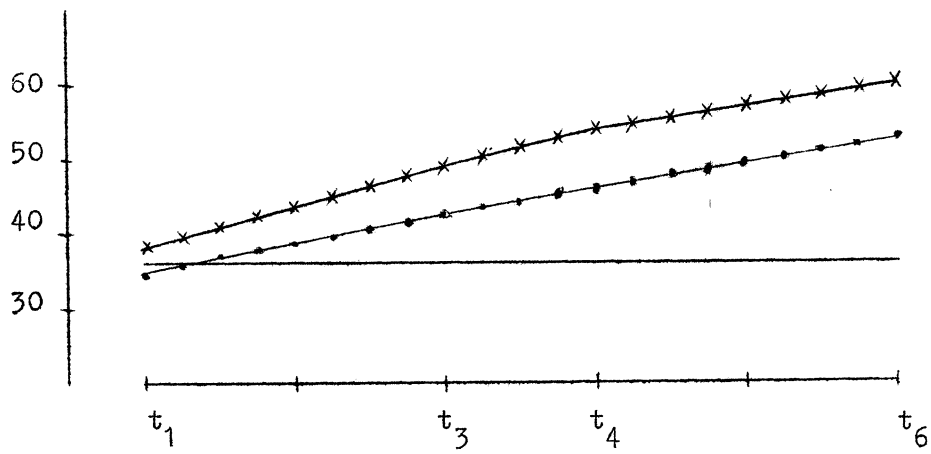
Figur 15 gir en oversikt over våre empiriske resultater for yrkesbevissthetsvariabelens vedkommende, når de settes inn i en slik større sammenheng som den som er antydnet ovenfor. Den kryssede linje står her, og ved de følgende tabeller, for holdningsvariasjonene mellom gruppene med NKSS-utdanning, den prikkede linje for variasjonene mellom gruppene med NKNS-utdanning, og den rette linje for skåreverdierne til gruppen uten spesiell utdanning.

I det store og hele viser yrkesbevissthetsvariabelen et meget tilfredsstillende samsvar med modellen. Forskjellen mellom utvalgene ved t_6 blir suksessivt mindre når vi beveger oss bakover i tid og når ved t_1 en betydelig overensstemmelse, selv om vi også her finner NKSS-utvalget å ligge noe over de andre (gjennom virkningen av en slags antisiperende holdningsadoptasjon?) Skåreverdiøkningen ved NKSS viser en svakt avtagende tendens. Det samme er tilfelle ved NKNS, endog om vi her nok må si at etterpå-virkningen er noe mer markert enn det modellen strengt tatt forutsetter. Etterpåvirkning er faktisk av en størrelsesorden som nesten tilsvarer holdningsendringene i løpet av selve skoletiden.

Figur 16 gir en oversikt over forskjellene i psykologisering på ulike tidspunkt innenfor våre tre utdanningskategorier. Kurveformen avviker klart fra den vi fant i forbindelse med yrkesbevissthetsvariabelen.

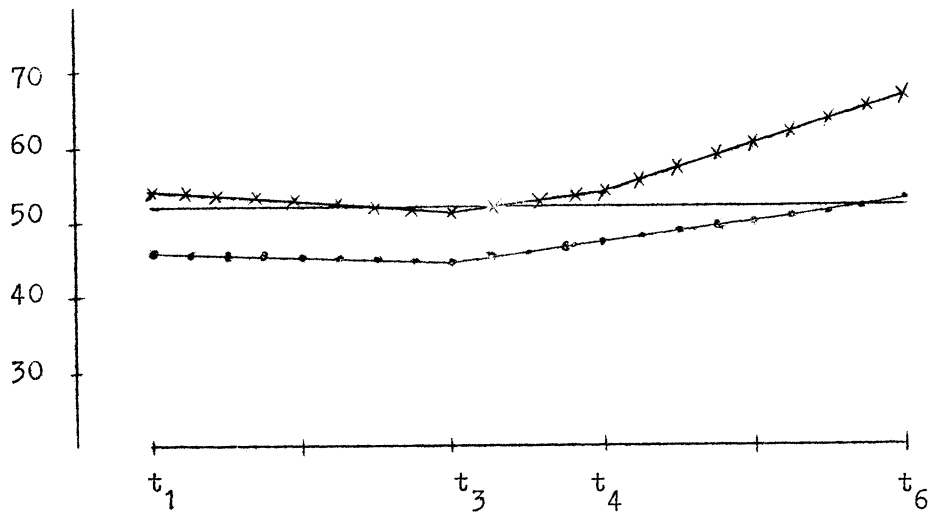
Figur 15

Yrkesbevissthetsskalaens variasjon med utdanningsform og lengde

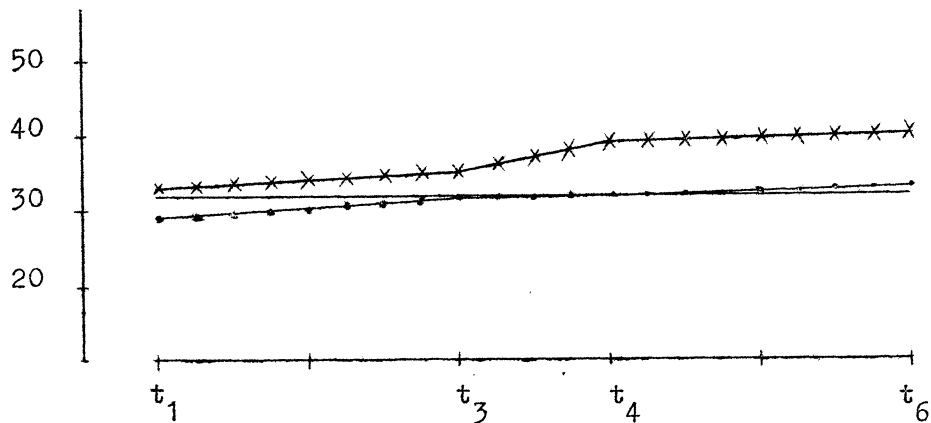
Figur 16

Psykologiseringsskalaens variasjon med utdanningens form og lengde.

Figur 17

Ekspansjonsskalaens variasjon med utdanningens form og lengde

Også her er det en tendens til mindre gruppeforskjeller ved utdanningens begynnelse enn ved utdanningens slutt, og også her er det en viss forskjell mellom NKSS og NKNS elever ved skolegangens begynnelse - en forskjell som for övrig går i ventet retning.

Den mest desiderte uoverensstemmelse med modellen gjelder kurvenes form. I motsetning til den forventede decellerende kurveform, finner vi nærmest en aksellererende form, en kraftig öking i psykologisering i siste halvdel av den 2.5 årige skole etter at første halvdel har vist mangel på endring eller endog en svakt fallende tendens. En tilsvarende öking finner vi etter avsluttet ettårig skole, etter at vi her under selve skoletiden står overfor helt ubetydelige forandringer.

Vi har tidligere antydnet at den fallende eller uendrede psykologiserende holdning blant sosialskoleelevene i første skoleår kan bero på en aktiv påvirkning fra skolens side i retning av å underbetone de psykologiske i forhold til de praktisk-ökonomiske aspekter av sosialarbeideryrket. Hvis dette er riktig, kan vi bare konkludere at skolene synes å lykkes i sine bestrebelser - i alle fall på kortere sikt. Etter elevenes avgang fra skolen, eller som mer viderekommende elever ved den 2.5 årige skole, skjer det tilsynelatende en gradvis nöytralisering av den initiale påvirkning, med en påfølgende desidert ökende oppslutning om en psykologisk yrkesorientering. Om dette inngår som et ledd i skolenes utdanningsintensjoner eller ikke, skal være usagt.

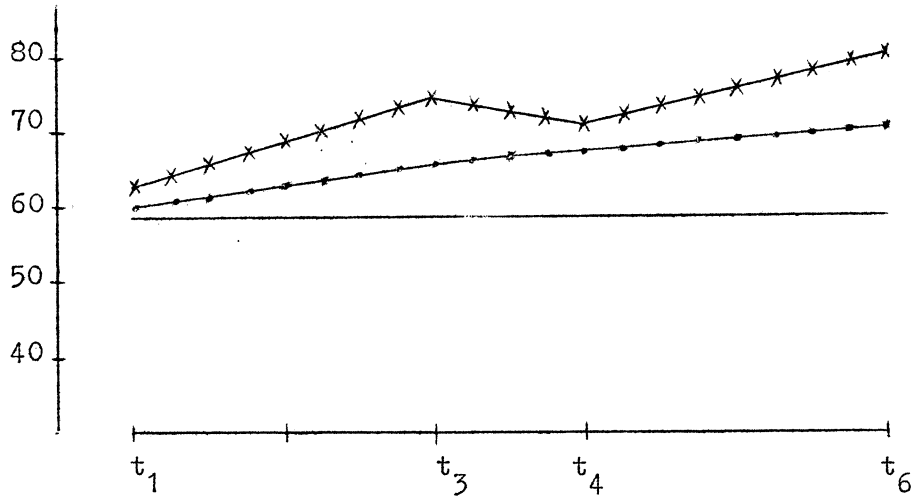
Figur 17 viser forskjellene mellom de ulike utdanningsutvalgs ekspansjonsholdninger på ulike tidspunkt. Enskjönt forskjellene mellom utvalgene er langt mindre enn ved yrkesbevissthetsvariabelen, er det allikevel en rekke fellestrekk til stede nettopp med denne sistnevnte variabel.

I forbindelse med begge utdanningsgrupper foreligger en tendens i retning av en jevn avtagbar hastighet av holdningsendringene over tid. Forskjellen mellom utvalgene er større ved t_6 enn ved t_3 , og praktisk talt den samme ved t_3 som ved t_1 . Også her finner vi ved t_1 at gruppen med lengst skoletid foran seg i større grad enn den andre er preget av holdninger som er karakteristiske for mer viderekommende elever.

Figur 18 henspeiler på forskjellene innen ulike utdanningsgrupper når det gjelder autoritære livsholdninger. Livssynskalaen er som nevnt slik konstruert at ikke-autoritære (humanitære) holdninger gir høyest skåreverdi.

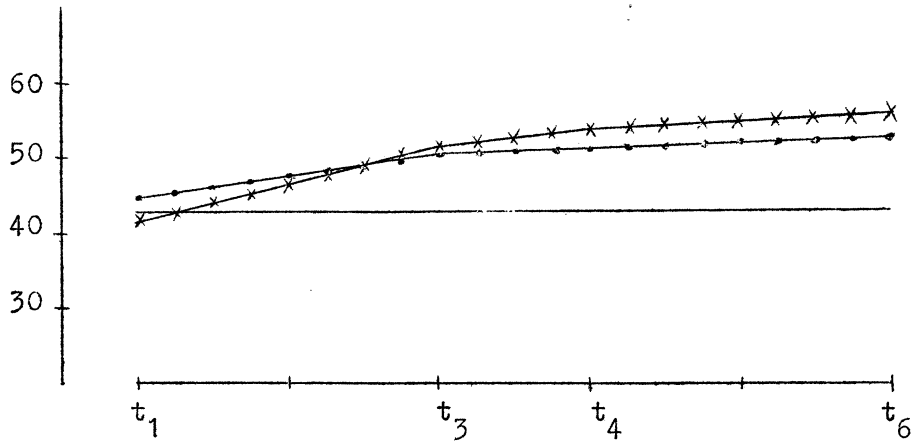
Figur 18

Livssynsskalaens variasjon med utdanningens form og lengde.

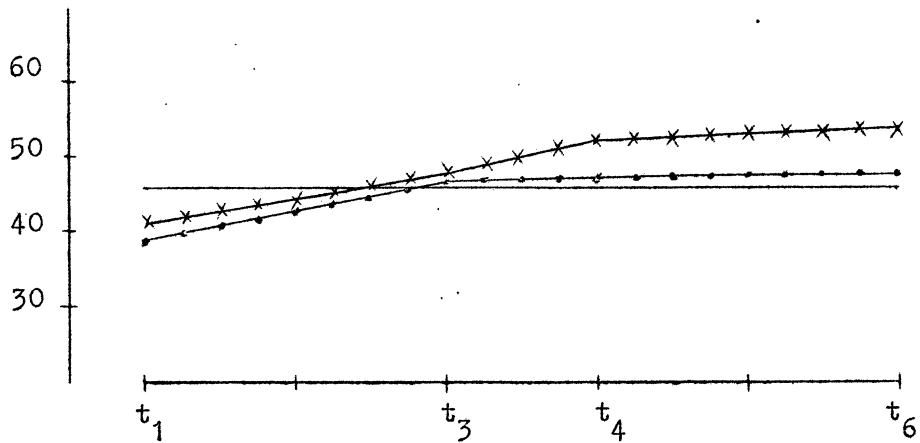
Figur 19

Vennerrolleskalaens variasjon med utdanningens form og lengde.

Figur 20

Tjenerrolleskalaens variasjon med utdanningens form og lengde.

Igjen er vi konfrontert med gruppeforskjeller som i stor grad faller sammen med de vi påpekte i forbindelse med foregående skala. Det foreligger større gruppeforskjeller ved t_6 enn ved t_1 , begge utdanningsgrupper viser ved t_1 små forskjeller fra gruppen uten utdanning - og de forskjellene som er til stede går i ventet retning. Endelig viser begge utdanningsgrupper holdningsendringer med en viss decellererende tendens. Litt på tvers av modellen er for övrig den større diskrepans mellom elevgruppene ved t_3 enn ved t_1 . Meget påfallende er det nedadgående knekk i kurven for elever med NKSS-utdanning ved tidspunktet t_4 . Knekket skyldes muligens måleinstrumentets mangelfulle reliabilitet (forskjellen gir ingen statistisk signifikans), men understreker allikevel at vi neppe står overfor en aksellererende eller jevnt stigende holdningsendring. For så vidt faller knekket eller nedgangen i tråd med hypotesen om en jevnt minsket hastighet i holdningsendringene over tid og om parallellitet mellom utdanningsgruppene under den felles skoletid. De klare forskjeller som trer frem i løpet av skoleutdanningen peker for övrig som tidligere anført på at livssynsskalaen neppe er ensidig forankret i dypereliggende personlighetsmessige forhold.

Figur 19 gir en oversikt over variasjonen i oppslutningen om vennerollen i ulike utdanningsgrupper. Skalaen det gjelder er igjen slik konstruert at høyest oppslutning gir lavest skåreverdi. Også her viser gruppene med utdanning større forskjell fra gruppen uten ved t_6 enn ved t_3 , og større forskjell ved t_3 enn ved t_1 . I forbindelse med begge utdanningskategorier synes det å foreligge en klar decellererende tendens i holdningsendringene. Stort sett virker det som om største-parten av endringene finner sted i løpet av første skoleår, og at de senere endringer (under eller etter skolegangen) er forholdsvis beskjedne. En uoverensstemmelse med modellen er til stede når det gjelder forholdet mellom utdanningsgruppene ved t_1 . Vi finner her høyere gjennomsnittsskåre blant elevene ved NKNS enn blant elevene ved NKSS. Dette svekker hypotesen om at en antisiperingsfaktor alltid gjør seg gjeldende - med mindre vi da ikke ved en detaljundersökelse kunne fastslå at venne-rolle-variabelen blant elevene ved NKSS ved skolegangens begynnelse ikke blir oppfattet som relevant i forhold til deres fremtidige yrkesholdning.

Figur 20 gir en oversikt over variasjonen i oppslutningen om tjenerroller i ulike utdanningskategorier på ulike utdanningstrinn.

Også tjenerrolleskalaen er slik konstruert at sterkest oppslutning om rollen gir lavest skåreverdi.

Påny stöter vi på en rekke av de trekkene vi tidligere har beskrevet som karakteristiske for andre holdningsdimensjoner: Större forskjeller mellom utdanningskategoriene ved t_6 enn ved t_1 og t_3 , större holdningsendringer ved begynnelsen av sosialarbeiderutdanningen enn senere, høyere gjennomsnittsskårer ved t_1 og t_6 for NKSS-utvalget enn for de andre utvalgene, parallellitet mellom endringene i de to utdanningskategorier under deres felles skoletid, osv.

Den kanskje mest påfallende forskjell mellom figur 20 og de foregående figurer, er den relativt höye skåreverdi i utvalget uten sosialskoleutdanning. Små og ubetydelige forskjeller ved t_6 mellom dette utvalg og NKNS-utdannede er til stede både i forbindelse med psyko-logiserings- og ekspanssjonsskalaen. Men dette er det eneste tilfelle hvor vi finner nevnte utvalg ved t_1 å ligge over begge de to sosialskoleutvalgene. Fra figuren virker det nesten som sosialskoleelevene först etter ett års skolegang når opp til det nivå som særpreger gruppen uten utdanning. Den mulighet er selvsagt til stede at vi nettopp i forbindelse med tjenerrollen står overfor en holdningsdimensjon som viser like mye forandring med praktisk erfaring som med formell utdanning. Dette stemmer imidlertid lite overens med våre tidligere funn, og det må santidig innskytes at forskjellene mellom utvalgene ved t_1 ikke er store nok til å oppnå noen statistisk pålitelighet. Den relativt höye skåreverdi i utvalget uten sosialskoleutdanning kan derfor bero på en ren tilfeldighet. Hvis vi antar at vi her står overfor en spesiell praksiseffekt, bryter vi nemlig öyeblikkelig med en av forutsetningene for kurveoppstillingen. Vi har ikke materiale til direkte å prøve be-rettigelsen av vår ekstrapolering av "ikke-sosialskoleutdanning"- grup-pens skåreverdier over tid, men den virker ikke urimelig. Faktisk gir den så stor "mening" til resultatene at vi i mangel av klare "kontra-indikasjoner" i det lengste vil vike tilbake for å röre ved forutset-ningen. Når dette er sagt, bör det også tilföyes at våre slutninger om en sosialskoleutdannings progressive virkninger ikke ene og alene er basert på gyldigheten av den nevnte forutsetning.

Vi skal kort forsöke å oppsummere noen av hovedpunktene ovenfor. Det synes umiddelbart klart at vår hypotetiske modell ikke viser den samme validitet for ulike holdningsdimensjoners vedkommende. Den gir

best dekning for de observerte holdningsforskjellene på yrkesbevissthets- og livssynsskalaen, forholdsvis brukbar dekning for holdningsforskjellene på vennerolle, tjenerrolle og ekspansjonsvariabelen, og minst dekning for holdningsvariasjonene på psykologiseringskalaen. Uttrykket "dekning" må selvsagt her oppfattes med et visst forbehold siden modellen vokste frem av vårt empiriske materiale.

På den annen side gir det forhold at den samsvarer på en noenlunde adekvat måte med variasjonene i forbindelse med hele 5 av våre 6 holdningsvariabler, støtte til dens verdi som beskrivende referansesystem. Den gir basis for plassering av funnene ved nye undersøkelser og antyder spesialundersøkelser rettet mot kritiske punkter ved dens forutsetninger. Den ligger åpen for finere nyanseringer, slik at den f.eks. også kan ta hånd om andre utdanningsformer enn de nevnte, og den ligger på lengre sikt også åpen for matematiske funksjonspresiseringer og derigjennom for kvantitative prediksjonsberegninger - om enn man nok med dette for øye burde få utarbeidet langt mer findiskriminerende og gjennomprøvede holdningsskalaer enn de vi har gjort bruk av. Kort sagt, modellen innbyr til nye undersøkelser på de samme sosialskoler med større variasjon av tidspunktene for testingene såvel som for tidsintervallet mellom dem. Endelig innbyr den til drøfting av dens anvendbarhet og generaliserbarhet i forhold til andre holdningsendrende situasjoner.

Siden våre undersøkelser ble foretatt er NKNS blitt utvidet til å bli en 2.5 årig skole, og vi har ganske nylig fått en tredje 2.5 årig sosialskole i Trondheim. En interessant forskningsoppgave ville være å studere skolene først i form av deres forskjelligartede virkning på elevenes yrkesorientering, og dernest prøve å knytte forbindelseslinjene bakover til faktiske forskjeller ved skolenes undervisningsplan, organisasjonsform, lærerstab og indre uformelle struktur. Vi ville herigjennom legge grunnlaget til rette for eksperimentell forskning over selve utdanningsinstitusjonen for sosialarbeidere. I forhold til et slikt siktemål har våre egne undersøkelser bare lagt et første foreløpig fundament.

Det faktum at vi fant nesten alle holdningsvariablene å endres i takt og i forhold til samme mønster, understreker påny at vi står overfor et knippe av sammensveidede holdninger. Vi påpekte tidligere holdningenes høye interkorrelasjoner blant praktiserende sosialarbeidere.

Våre data antyder at deres utvikling og genese i høy grad er ensartet, og at holdningsmønstret som helhet betraktet, spenner over et kontinuum fra det utdanningsmessig sett mest avanserte, til det tidsmessig sett mer forbigåtte og tilbakelagte. Det interessante oppsving vi fant i forbindelse med psykologiseringsskalaen kan for øvrig innen en slik ramme tolkes som tegn på at vi står overfor holdningsmønstre med en indre dynamisk komponent.

AVSLUTNING OG SAMMENDRAG.

Vi nevnte i innledningskapitlet de store forandringer som for tiden finner sted innenfor den sosiale sektor av samfunnslivet. Vi har å gjøre med fremveksten av nye sosiale trygdeordninger, et økt behov for individualiserte sosiale hjelpetiltak, og ikke minst en begynnende erkjennelse av verdien av metodisk behandling av sosiale problemer generelt.

Parallelt med denne nye erkjennelse vokser behovet for sosialarbeidere. Man kan nesten si det slik at sosialarbeideren representerer krumtappen i den videre utbygging og utvikling på området. Det gjelder ikke bare å rekruttere det nødvendige antall sosialarbeidere. Enda viktigere er det kvalitative aspekt, - sosialarbeidernes yrkesmessige kvalifikasjoner. Når det gjelder disse kvalifikasjoner, er deres underliggende yrkesholdninger ikke de minst viktige. I utdanningen av sosialarbeidere inntar derfor en holdningsbearbeiding av elevene ofte en sentral stilling. Hvor effektiv denne bearbeiding er, er det hittil blitt gjort lite for å finne ut av, men det reiser seg her vesentlige spørsmål av den største betydning for den videre planlegging på området.

Vi kan stille spørsmålet slik: Hvilke faktorer virker bestemmende for sosialarbeideres yrkesholdninger? Ved å stille spørsmålet så pass bredt favner vi videre enn til virkningen av en spesiell sosialskoleutdanning, og setter dermed denne påvirkningsform inn i en større sammenheng. Vi blir ikke lenger primært interessert i om utdanningen har noen virkning, men i utdanningens virkning sett i forhold til virkningen av andre bakgrunnsfaktorer. Med andre bakgrunnsfaktorer sikter vi til ting som lengden av praktisk erfaring, kjønn, alder og arbeidsområde. Selvsagt kan man tenke seg at man i tillegg til slike sosiale bakgrunnsfaktorer også vil ha å gjøre med personlighetspsykologiske forhold, - forhold som peker hen på dypere liggende faktorer og prosesser i den enkeltes personlighet. Vi har valgt å la disse sistnevnte forhold ligge. Våre undersøkelser har med dette fått et sosialpsykologisk og ikke et personlighetspsykologisk perspektiv.

Hvilke mer spesielle dimensjoner man ser på som sentrale i en sosialarbeiders yrkesholdning, vil alltid i noen grad bli et vurderings-

spørsmål. Selv har vi på grunnlag av historiske og komparative betraktninger valgt ut 7 holdningsdimensjoner for nærmere gransking. Dimensjonene refererer seg til følgende forhold: 1) grad av yrkesbevissthet, 2) grad av psykologisering, 3) grad av ekspansivitet, 4) grad av autoritær livsanskuelse, 5) grad av vennerolleoppslutning, 6) grad av tjenerrolleoppslutning og 7) grad av byråkratrolleoppslutning. De 7 dimensjoner tar sikte på å tappe ulike aspekter ved sosialarbeidernes yrkesorientering. De tre siste dimensjoner er rettet mot det klientforhold som ønskes etablert, de tre første mot målsettings- og metodeproblemer, og endelig dimensjon nr. 4, mot en type mer allmennmenneskelige holdninger som ikke sjelden blir spesielt understreket som vesentlige for en sosialarbeiders personlige egnethet for yrket.

Til registrering av de ulike holdningsdimensjoner har vi gjort bruk av spesielle holdningsskalaer som var slik konstruert at de ga mulighet for å plassere den enkelte på et kontinuum fra ett ytterpunkt til et annet. Holdningsskalaene ble konstruert etter den såkalte Likert-metoden og besto i fra 8 til 14 påstander som den enkelte skulle ta stilling til om han eller hun var enig eller uenig i, og angi hvor sterk enighet eller uenighet som var til stede.

Som forsøkspersoner valgte vi å gjøre bruk av samtlige sosialarbeidere i Oslo og Åkershus, og som sosialarbeider definerte vi enhver person som innehar en stilling som pålegger vedkommende å utføre sosialarbeiderfunksjoner. I alt ga dette som resultat et utvalg på 379 sosialarbeidere. Til hver enkelt ble det i mai 1960 sendt et spørreskjema i det vesentlige bestående av leddene på de holdningsskalaer som nettopp er nevnt. Ved datainnsamlingens avslutning var det innkommet fullstendige besvarelser fra 63 % av utvalget.

En nærmere gransking av hvem som hadde og hvem som ikke hadde besvart skjemaet, brakte for dagen en rekke signifikante forskjeller mellom ulike arbeidsområder, ulike aldersgrupper, ulike utdanningsgrupper og grupper med ulik praksistid i sosialt arbeid. Ved å sammenholde besvarelsesprosenten i de ulike gruppene og å studere samspillet mellom dem, kom vi frem til at alder og arbeidsområde syntes å ha vært de mest tungtveiende faktorer for om spørreskjemaet ble besvart eller ikke. Vi har tillatt oss å spekulere videre på hvorfor disse faktorer gir sterkest utslag, og har som konklusjon endt opp med en forklaring med vekt på samspillet mellom holdnings- og situasjonsvariabler, en kon-

klusjon som for øvrig passer godt inn i moderne sosialpsykologisk teori- bygning om forholdet mellom holdninger og manifest atferd.

Et av de første problemer vi stilte oss gjaldt sammenhengen mellom de holdningsdimensjonene vi hadde valgt ut. På basis av statis- tiske beregninger over holdningsskalaenes interkorrelasjoner kom vi frem til at vi blant sosialarbeiderne synes å stå overfor en generell yrkesholdningsfaktor. På faktorens ene pol har vi sosialarbeidere med høy yrkesbevissthet, høy psykologiseringstendens, høy ekspansivitet, sterk avstandtagen fra autoritære livsverdier, og en avstandtagen fra både vennerollen og tjenerrollen som ettertraktede sosialarbeiderroller. På den annen motpol, lav yrkesbevissthet, oppslutning om venne- og tjenerrollen, om autoritære livsholdninger, om et praktisk-økonomisk (ikke-psykologisk) perspektiv for arbeidet, og om en passiv og ikke- ekspansiv yrkesorientering. Den positive interkorrelasjon mellom nesten samtlige skalaer, peker på at vi står overfor et nokså enhetlig mønster av nær sammenknyttede holdninger som omfavner ulike aspekter av sosial- arbeideryrket.

Den eneste av skalaene som gikk noe på tvers av de andre, var byråkratrolleskalaen. Våre funn i denne forbindelse kan tyde på at en høy yrkesbevissthet kan ha komponenter i seg av en slags byråkratisk overprofesjonalisering, men i en større sammenheng er det utkrystalli- seringen av en slags sosial terapeutrolle (med avstandtagen både fra venne-, tjener- og byråkratrollen) som synes å representere det vesent- ligste korrelat til høy yrkesbevissthet.

Vi finner et merutdanningsbehov å være til stede blant fler- tallet av sosialarbeidere. Behovet gjør seg gjeldende både i forbindel- se med grunnfagene og metodefagene. Som man kanskje kunne vente, er det blant metodefagene individuelt sosialt arbeid som oppnår høyest rangering, og blant grunnfagene, psykologi og menneskekunnskap. Det er for øvrig interessant å merke seg at kløften mellom byråkratrollen og terapeutrollen synes å slå ut i et langt sterkere merutdanningsbehov blant tilhengerne av sistnevnte rolle, og også at utdanningsbehovet synes å være rettet nettopp mot det fagområde som for byråkratrolle- tilhengerne står som heller uvesentlig, nemlig psykologi.

Vi kan kanskje si det slik at det foreligger en viss underlig- gende konflikt mellom betoning av de formale aspekter ved klientfor- holdet på den ene side, og en betoning av kompetanse og kvalifikasjoner

på den annen. Et vesentlig poeng er for övrig at sistnevnte retning synes sterkest representert blant yngre og velutdannede sosialarbeidere. Vi blir fölgelig stilt overfor det i og for seg interessante fenomen at behovet for merutdannelse stort sett er sterkere jo mer utdannelse en sosialarbeider allerede har skaffet seg.

For å få oversikt over yrkesholdningenes sammenheng med forskjellige bakgrunnsfaktorer, har vi spaltet opp totalutvalget på ulike underutvalg i forhold til kjönn, alder, praksistid, arbeidsområde og utdanning, og i neste omgang, beregnet holdningsforskjellene mellom utvalgene. Vi finner ved denne analyse at alle skalaene viser sammenheng med flere bakgrunnsfaktorer. Men også bakgrunnsfaktorene selv er neppe uten en viss innbyrdes sammenheng. For å få brakt dette under kontroll og for å få svar på hvilke av faktorene som er mest utslagsgivende, har vi tatt for oss en og en faktor av gangen og studert om faktoren opprettholder sin diskriminerende evne når vi holder andre faktorer konstant.

En slik suksessiv samspillsanalyse bringer for dagen at både kjönn, alder, arbeidsområde og praksistid viser mindre utslagskraft enn utdanning for samtlige holdningsvariablers vedkommende, bortsett fra byråkratrolleskalaen. Våre data gir således grunnlag for å konkludere at utdanningsfaktoren ikke bare har virkning på sosialarbeideres yrkesholdninger, men faktisk synes å være den enkeltfaktor som har störst virkning. Den generelle yrkesholdningsdimensjon som kom frem gjennom korrelasjonen av holdningsskalaene, synes med andre ord i høy grad å avspeile utdanningsmessige forhold. Vi kan tentativt se på den som uttrykk for motpolene mellom en tids- og utdanningsmessig sett mer avansert og en mer forbigått og retardert yrkesorientering.

Når vi sier at utdanningsfaktoren var den blant våre bakgrunnsfaktorer som viste störst utslag, betyr ikke dette på noen måte at den var enerådende. Den synes å virke sterkere ved enkelte betingelser enn ved andre. Sett som et hele synes det å foreligge et meget komplisert samspill mellom virkningene av ulike bakgrunnsfaktorer. Vi har ikke gått spesielt inn for å studere dette samspill, men vi har allikevel ved flere anledninger antydnet hva slags prosesser vi sikter til og hvilke faktorer som sannsynligvis er innblandet.

Også et annet poeng er det viktig å trekke frem. Vi har hittil snakket om virkningen av utdanningsfaktorer som om vi hadde fastslått at den inngår som en kausal holdningsdeterminant. En påvisbar sam-

variasjon mellom holdningsskalaene og utdanning sier selvsagt strengt tatt ikke noe om hvilket årsaksforhold som er til stede. Man kan like godt tenke seg at det er yrkesholdninger som determinerer hvilken utdanning den enkelte skaffer seg, som at det er utdanningen som determinerer yrkesholdningen. For å bringe klarhet over spørsmålet har vi foretatt undersøkelser over holdningsvariasjonene blant elevene ved de to sosialskolene i Oslo. Vi har sammenlignet nyopptatte elever med viderekommende elever, nyopptatte elever med seg selv etter et års skolegang, nyopptatte elever med sosialarbeidere uten spesiell utdanning, viderekommende elever med yngre sosialarbeidere med samme grunnutdanning, og endelig sosialarbeidere med og uten utdanning innen ulike aldersgrupper. Resultatene av disse undersøkelser passer inn i et mønster som i korte trekk går ut på at sosialskoleutdanning i langt høyere grad synes å virke holdningsformende på elevene - enn bestemte yrkesholdninger synes å virke rekrutterende på søkningen til sosialskoleutdanning. Nyopptatte sosialskoleelever skiller seg i holdningsmessig forstand ikke nevneverdig ut fra praktiserende sosialarbeidere uten spesiell utdanning. På den annen side viser viderekommende sosialskoleelever holdningsendringer i retning av hva som er karakteristisk for yngre sosialarbeidere med vedkommende sosialskoleutdanning bak seg. Våre empiriske resultater antyder videre at en kortvarig og en langvarig sosialskole har forskjellig virkning på elevene.

Vi har ikke materiale til å belyse nærmere hvilke spesielle faktorer ved en sosialskoleutdanning som er utslagsgivende, om det er undervisningen som sådan eller det grunnlag som blir lagt gjennom skolegangen for identifikasjon med en bestemt gruppe av praktiserende yrkesutøvere. Det er slett ikke utenkelig at vi her står overfor et vekselspill. Det faktum at vi knapt finner noen endringer i elevenes grad av psykologisering i løpet av første skoleår, men betydelige endringer senere hen, kan tyde på at det er holdningsdeterminerende faktorer med i spillet som til dels overskygger den formelle skolepåvirkningen. Faktorer som kan sammenliknes med en form for ideologiske strømninger som skolene enten må inkorporere i sitt undervisningsopplegg (noe de sikkert også gjør i høy grad) eller se seg overskygget av. Dette må selvsagt bli nokså løse spekulasjoner. Men det faktum at det blant praktiserende sosialarbeidere er blitt utkrystallisert en generell yrkes-

holdningsdimensjon som omfatter et meget vidt spektrum av oppfatninger og verdier, gjør det rimelig å anta at vi her står overfor en ideologisk dynamisk struktur med en ytre appell og med sin egen indre syntetiserende effekt. En gjentakelse av våre undersøkelser etter en 10-års periode ville kunne kaste mer inngående lys over disse spørsmål.